

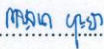
เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน
ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

อัญริยาภรณ์ ไชโย

งานนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
กลุ่มวิชาการบริหารทั่วไป
วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา
มิถุนายน 2560
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

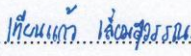
อาจารย์ผู้ควบคุมงานนิพนธ์และคณะกรรมการสอบงานนิพนธ์ได้พิจารณางานนิพนธ์
ของ อัจฉริยาภรณ์ ไชโย ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตร
รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

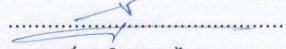
อาจารย์ผู้ควบคุมงานนิพนธ์

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(อาจารย์ ดร.กาญจนา นุญยัง)

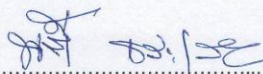
คณะกรรมการสอบงานนิพนธ์

.....ประธาน
(อาจารย์ ดร.กาญจนา นุญยัง)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร.เทียนแก้ว เลี่ยมสุวรรณ)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร.กิจรุชต์ ไกรवास)

วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจอนุมัติให้รับงานนิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีวิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พนิช ธารเสนา)

วันที่...13...เดือน...มิถุนายน...พ.ศ...2560....

กิตติกรรมประกาศ

งานนิพนธ์เรื่อง เครื่องข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะได้รับความกรุณาอย่างยิ่งจาก ดร.กาญจนา บุญยัง อาจารย์ที่ปรึกษา ที่เสียสละเวลาอันมีค่าในการให้คำปรึกษา เสนอแนะแนวทาง ตลอดจนแก้ไข ปรับปรุงข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความละเอียดถี่ถ้วนและเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ นายอยู่ เสนาธรรม ผู้อำนวยการสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 นายเฉลิม กลิ่นนิ่มนวล ผู้อำนวยการส่วนควบคุมและปฏิบัติการไฟป่า และนายยุทธศาสตร์ ทิมงาม ผู้จัดการฝ่ายสนาม โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อม สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 (ศรีราชา) ที่ให้คำแนะนำ และส่งเสริมกำลังใจ ตลอดจนความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ทำให้งานนิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ศูนย์บางแสนที่ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในงานนิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ รวมถึงเพื่อนนิสิตกลุ่มวิชาการบริหารทั่วไป สำหรับมิตรภาพที่ดี และคอยให้กำลังใจตลอดมา

ขอขอบคุณผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ทุกท่านที่กรุณาให้ความอนุเคราะห์และได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณบุคคลในครอบครัวที่ให้กำลังใจและสนับสนุนผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา คุณค่าและประโยชน์ของงานนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูคุณเวทิตาแค้นบุพการี บูรพาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่ทำให้ผู้วิจัยประสบความสำเร็จมาจนตราบนานเท่านาน

อัจฉริยาภรณ์ ไชโย

58930125: กลุ่มวิชา: การบริหารทั่วไป; ปร.ม. (การบริหารทั่วไป)

คำสำคัญ: เครือข่าย/ การก่อรูปเครือข่าย/ การจัดระบบบริหารเครือข่าย

อัญธิยาภรณ์ ไชโย: เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา
ชุมชนบ้านนาอีसान ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา (NETWORK OF
PARTICIPATION IN THE CONSERVATION OF FOREST RESOURCES: A CASE STUDY
OF BAN NA E-SAN COMMUNITY, THA KRADAN SUB-DISTRICT, SANAM CHAI KHET
DISTRICT, CHACHOENGSAO PROVINCE) อาจารย์ผู้ควบคุมงานนิพนธ์: กาญจนา บุญยัง,
ปร.ด. 103 หน้า. ปี พ.ศ. 2560.

การวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้าน
นาอีसान ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการ
ก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน
บ้านนาอีसान ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบ
เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 2 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มภาครัฐ จำนวน 3 คน และกลุ่มวนเกษตร
บ้านนาอีसान (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีसान) จำนวน 6 คน

ผลการวิจัย พบว่า การก่อรูปเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีसान เกิดจากการริเริ่ม
ของชุมชนเอง เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีรูปแบบไม่เป็นทางการ มีโครงสร้างที่ไม่
ซับซ้อน ซึ่งชุมชนเกิดความตระหนักและตื่นตัวในปัญหาใดปัญหาหนึ่ง แล้วลงมือริเริ่มในการ
รวมตัวกัน เข้าเป็นกลุ่มเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาให้ลุกล่วงหรือบรรเทาไป ประกอบด้วย
1) การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว 2) การแสวงหาแกนนำที่ดี
ของเครือข่าย 3) การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ และ 4) การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย
โดยมีการใช้เวทีการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรมและแลกเปลี่ยนความรู้ สำหรับผล
การศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีसान พบว่า ปัจจุบันกลุ่มมีความชัดเจน
เรื่องการจัดระบบบริหารเครือข่าย ซึ่งประกอบด้วย 1) การจัดฝังกุ่มเครือข่าย 2) การจับบทบาท
หน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย 3) การจัดระบบติดต่อสื่อสาร และ 4) การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน
โดยมีจุดมุ่งหมายคือ การต่อสู้เพื่อหาทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจนประสบ
ความสำเร็จ เพื่อรักษาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม คือ “มีกินมีใช้ตลอดชีวิต” มีชีวิตแบบพอเพียงและสามารถ
พึ่งตนเองได้ โดยที่ไม่เป็นภาระต่อสังคมภายนอก

58930125: MAJOR: GENERAL ADMINISTRATION; M.P.A.

(GENERAL ADMINISTRATION)

KEYWORDS: NETWORK/ NETWORK FORMING/ NETWORK ORGANIZING

ATCHARIYAPORN CHAIYO: NETWORK OF PARTICIPATION IN THE CONSERVATION OF FOREST RESOURCES: A CASE STUDY OF BAN NA E-SAN COMMUNITY, THA KRADAN SUB-DISTRICT, SANAM CHAI KHET DISTRICT, CHACHOENGSAO PROVINC. ADVISOR: KANJANA BOONYOUNG, Ph.D. 103 P. 2017.

The objective of this research was to study the formation and organization of networks of participation in the conservation of forest resources of Ban Na E-san community, Tha Kradan Sub-district, Sanam Chai Khet District, Chachoengsao Province. In-depth interviews were conducted by two key informant groups: 3 people from the government and 6 people from Ban Na E-san agroforest group (Ban Na E-san tree seedling group).

From the results, it was found that the network formation of Ban Na E-san community was naturally formed through community initiative with no formal structure. The community was aware of a problem then formed the group to solve or mitigate problems comprising of: 1) awareness of the problem and realization of the need to form a group; 2) the search for good leadership for the network; 3) creating joint benefits, and; 4) creating a network using a learning platform as a tool to conduct activities and exchange knowledge. From the results of the study on the network organization of Ban Na E-san community, it was found that there is clear network management for the present group as follows: 1) network planning; 2) network member responsibilities arrangement; 3) communication systems arrangement, and; 4) shared learning system arrangements. The aims were to seek solutions to the problems and obstacles, to maintain the traditional way of life (to have enough to eat for life), and to live self-sufficiently and self-reliantly without external social burdens.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฌ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	8
2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	11
แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย.....	11
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม.....	33
แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้.....	40
แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ.....	40
กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้.....	46
ข้อมูลพื้นฐานบ้านนาฮีसान ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา.....	53
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	54
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	58
วิธีการวิจัย.....	58
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	58
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	59
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล.....	59

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล.....	60
การวิเคราะห์และการตรวจสอบข้อมูล.....	60
4 ผลการวิจัย.....	62
ตอนที่ 1 บริบทของชุมชนบ้านนาอีसान ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา.....	63
ตอนที่ 2 การก่อรูปเครือข่าย (Network forming) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีसान ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา.....	67
ตอนที่ 3 การจัดระบบบริหารเครือข่าย (Network organizing) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีसान ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา.....	79
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	86
สรุปผลการวิจัย.....	86
อภิปรายผล.....	89
ข้อเสนอแนะ.....	93
บรรณานุกรม.....	94
ภาคผนวก.....	98
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	103

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	37

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	7
2 การเชื่อมโยงของปัจเจกต่อปัจเจก.....	13
3 การเชื่อมโยงของปัจเจกต่อกลุ่ม.....	13
4 การเชื่อมโยงของกลุ่มต่อกลุ่ม.....	14
5 การเชื่อมโยงของเครือข่ายต่อเครือข่าย.....	14
6 แต่ละองค์กรไม่มีการเชื่อมโยงกัน (ยังไม่เป็นเครือข่าย).....	15
7 มีการกระจายข้อมูลจากองค์กรที่เป็นศูนย์กลางไปยังองค์กรต่าง ๆ แต่เป็นเพียง การรับข้อมูลอย่างเดียว ไม่มีการแลกเปลี่ยนกลับมา (ยังไม่ใช่เครือข่าย).....	15
8 ความร่วมมือระหว่างองค์กรเป็นไปในลักษณะติดต่อผ่านองค์กรศูนย์กลาง โดยแต่ละองค์กรไม่มีการติดต่อกับเครือข่ายอื่นหรือองค์กรอื่น รวมถึงไม่มีการ ติดต่อกันเองโดยตรงระหว่างองค์กรสมาชิก.....	15
9 องค์กรทั้งหมดมีการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันโดยตรง โดยไม่มีองค์กรกลาง (นับเป็นเครือข่ายที่สมบูรณ์แบบในทางทฤษฎีแต่ไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง).....	16
10 เครือข่ายที่มีองค์กรกลาง โดยแต่ละองค์กรสมาชิกมีการติดต่อซึ่งกันและกัน และองค์กรกลางเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก.....	16
11 รูปแบบเครือข่ายที่กระจายศูนย์ สมาชิกเครือข่ายสามารถติดต่อซึ่งกันและกัน และยังติดต่อกับองค์กรอื่น ๆ โดยมีผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน (เลขานุการ) มีหลายคน.....	16
12 ความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม.....	22
13 ความสัมพันธ์ของเครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่.....	23
14 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาทั้ง 3 ระดับ.....	37
15 ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา.....	64
16 กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน.....	78
17 ฟังกลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน.....	80
18 การเชื่อมโยงของเครือข่ายกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน).....	84

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรป่าไม้ นับเป็นทรัพยากรพื้นฐานที่กล่าวได้ว่าเป็นแหล่งผลิตขั้นปฐมภูมิ (Primary producer) เป็นที่มาของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ มีความสำคัญน่านับการ เช่น ความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ความสำคัญในเชิงเศรษฐศาสตร์ การเมืองและการปกครอง ความสำคัญในการควบคุมสภาวะแวดล้อม ตลอดจนความสำคัญในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว และนันทนาการให้กับชุมชน นับตั้งแต่ในอดีตที่มนุษย์ได้เริ่มพึ่งพาตนเอง มนุษย์เรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ เนื่องจากทรัพยากรป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ อันได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เมื่อมนุษย์มีการตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันเป็นสังคม ก็เริ่มมีการจับจองพื้นที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง มีการปฏิสัมพันธ์กันในสังคม มนุษย์เริ่มเรียนรู้ที่จะใช้พื้นที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย การทำเกษตรกรรม ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแต่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้ทั้งสิ้น จนกระทั่งถึงยุคสมัยที่มีความก้าวหน้าในสังคมมนุษย์มากขึ้น มนุษย์เรียนรู้ที่จะคิดค้นเทคโนโลยีและวิทยาการต่าง ๆ ขึ้นมา เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต มีการนำทรัพยากรจากป่าไม้มาใช้ประโยชน์ ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้น ซึ่งการทำลายป่าไม้หรือทำให้ป่าไม้มีความเสื่อมโทรมจะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่และการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ พืช และสัตว์

จากรายงานข้อมูลสถิติเกี่ยวกับการป่าไม้ของสำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบุว่า พื้นที่ของประเทศไทยมีอยู่ 513,115.02 ตารางกิโลเมตร และจากการสำรวจ ในปี พ.ศ. 2504 ซึ่งเป็นปีแรกที่สำรวจพื้นที่ป่าไม้ด้วยวิธีแปลภาพถ่ายดาวเทียม ปรากฏว่า ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ 273,629 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 53.33 ซึ่งมากกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่ประเทศ ส่วนสถิติของพื้นที่ป่าไม้ล่าสุดในปี พ.ศ. 2558 พบว่า ประเทศไทยเหลือพื้นที่ป่าไม้อยู่เพียง 163,656.64 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 31.62 ของพื้นที่ประเทศ (สำนักแผนงานและสารสนเทศ กรมป่าไม้, 2558)

กรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช เป็นหน่วยงานหลักที่ได้ดำเนินการป้องกันปราบปรามการละเมิดกฎหมายป่าไม้มาโดยตลอด รวมทั้งภารกิจด้านการส่งเสริมการปลูกป่า ซึ่งมีส่วนทำให้สถานการณ์ด้านการอนุรักษ์ พื้นที่ทรัพยากรป่าไม้มีแนวโน้มไปในทิศทางที่ดี แม้ว่าทางรัฐบาลจะกำหนดพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่อนุรักษ์ แต่ก็ยังไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชน เพราะเป็นการทำงานเพียงด้านเดียวของเจ้าหน้าที่รัฐ เพราะฉะนั้น การพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ให้ควบคู่

ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืน จะต้องได้รับการยอมรับและได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทรัพยากรนั้น ๆ ให้มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางหรือร่วมปรึกษาหารือ กำหนดแนวนโยบายและวิธีการดำเนินงานในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการแบบบูรณาการมากยิ่งขึ้น

การจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อระบบเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นเอง อีกทั้งยังมีบทบาทและความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ เนื่องจากสังคมไทยส่วนใหญ่ยังเป็นสังคมเกษตรกรรมที่จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐานการผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ ดังนั้น ผลจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ย่อมจะส่งผลต่อวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคมในท้องถิ่น รวมถึงระบบเศรษฐกิจของประเทศไปด้วย (ระวี ถาวร, นิตยา เมี่ยมมิตร และรังสรรค์ เหตุอ้อต, 2551, หน้า 2)

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 โดยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) รองรับ มีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยใช้หลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน 3 แนวทาง คือ การรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศ การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อให้การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมีความยั่งยืนสมดุลและเป็นธรรม ซึ่งมีแนวทางในการดำเนินการที่สำคัญ ดังนี้

1. ส่งเสริมสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร โดยการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรให้ชุมชนท้องถิ่นที่มีศักยภาพ สนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมและการสร้างเครือข่ายอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น ส่งเสริมการจัดตั้งป่าชุมชน

2. พัฒนาระบบการจัดการร่วมเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการปลูกฟื้นฟูสภาพป่า มีการวางมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มงวด เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศไว้ตลอดไป

กรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้จัดทำโครงการต่าง ๆ ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการฟื้นฟู อนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ในหลายรูปแบบ เช่น การส่งเสริมการปลูกป่าโดยภาคเอกชนและเกษตรกร การจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยแบ่งพื้นที่ตามลักษณะการใช้ที่ดินเป็น 3 ประเภท คือ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ และพื้นที่เกษตรกรรม การส่งเสริมการปลูกฟื้นฟูป่าในวาระสำคัญต่าง ๆ ในพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร

อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และในชุมชนต่าง ๆ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในเขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า โดยให้ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และได้รับผลตอบแทนด้วย นอกจากนี้กรมป่าไม้ได้ให้ความสำคัญในการส่งเสริมการจัดตั้งป่าชุมชน เนื่องจากเป็นแนวทางการดำเนินงานที่สำคัญที่เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการ อนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนภายใต้กฎหมายและระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการดำเนินงานได้มีการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาป่าชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ ระยะยาวเพื่อพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถของประชาชนและองค์กรประชาชนในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติภายใต้การแนะนำและกำกับดูแลของเจ้าหน้าที่ของรัฐ (กรมป่าไม้, 2552)

องค์กรชุมชนมีจุดเด่นในเรื่องของวิธีการทำงานที่คล่องตัว มีความสามารถในการเข้าถึง ชุมชนในระดับต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และได้ให้ความสนใจกับการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่น อย่างจริงจัง การสร้างเครือข่ายการทำงานโดยอาศัยจุดแข็งต่าง ๆ ของภาคประชาชน จึงช่วยเพิ่มประสิทธิผลในการจัดการปัญหาชุมชน กรณีตัวอย่างในด้านนี้พบได้บ่อยครั้งจากเครือข่าย ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการรักษาความสงบและความปลอดภัย ในชุมชน เป็นต้น (วิระศักดิ์ เครือเทพ, 2550, หน้า 17) โดยเครือข่ายเป็นแนวปฏิบัติที่มีมานาน ในความหมายที่กว้าง เครือข่ายคือหัวใจของวิถีชุมชนในอดีต ซึ่งผู้คนอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกัน ทั้งในชุมชนและกับชุมชนอื่น ๆ มีความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่แสดงออกทางกิจกรรมที่ทำกัน สม่ำเสมอหรือเป็นครั้งคราว ทั้งนี้ เพื่อความอยู่รอดของชุมชน เพราะแม้มีอำนาจรัฐอยู่ แต่ก็ไม่ได้ ครอบคลุมไปถึงวิถีปฏิบัติของชุมชน (เสรี พงศ์พิศ, 2548, หน้า 197) และเครือข่ายความร่วมมือ ยังเป็นหนทางและวิธีการที่จะนำพาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็ง เนื่องจากเครือข่ายเป็นตัวนำ ไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ ตลอดจนการพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง กลุ่มบุคคลและองค์กรที่มีความสนใจหรือมีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน เป็นเสมือนการระดมความคิด ของทุกฝ่าย เพื่อที่จะร่วมกันผลักดันให้ชุมชนมีการพัฒนาและพึ่งตนเองได้ในที่สุด ที่ผ่านมา กลุ่มและองค์กรที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ตำบล ส่วนใหญ่ยังขาดการประสานการทำงานเพื่อช่วยเหลือ เกื้อกูลซึ่งกันในระหว่างกลุ่ม ไม่มีการเชื่อมโยงเครือข่ายขององค์กรชุมชนระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เข้าด้วยกัน รวมทั้งประสบปัญหาขาดความรู้และทักษะในการบริหารจัดการ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสนับสนุน ให้เกิดการประสานเครือข่ายขององค์กรชุมชนที่มีอยู่ในพื้นที่ให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และผนึกกำลังกันในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะทำได้สามารถนำไปสู่ความเข้มแข็ง ของชุมชนได้อย่างแท้จริง (จันทรรักษ์ เหล่าพินนา, 2546, หน้า 2)

ชุมชนบ้านนาอีसान ส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุรธานี หนองคาย ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม นครราชสีมา

และบางจังหวัดในภาคกลาง เช่น เพชรบูรณ์ มาตั้งรกรากที่ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ในพื้นที่รอยต่อของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 โดยเริ่มจากมาเป็นคนงานรับจ้างตัดไม้ จากนั้นก็พากันจับจองที่ทำกินและปลูกสร้างบ้านเรือน ในบริเวณป่าเสื่อมโทรมแล้วชักชวนญาติพี่น้องมาอาศัยอยู่เพิ่มเติม จนกระทั่งปัจจุบันบ้านนาอีสาน มีสมาชิกในชุมชนประมาณ 315 ครัวเรือน มีประชากรอาศัยอยู่ 971 คน อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา (องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดาน, 2560)

ในช่วงปี พ.ศ. 2537 ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เกษตรกรอาวุโสและผู้นำทางความคิด ด้านการจัดการวนเกษตรในพื้นที่ภาคตะวันออกร่วมกับกลุ่มพระสงฆ์ออกกยาศราเพื่อสำรวจทรัพยากร ในเขตป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ได้มาพบกับกลุ่มชาวบ้านในชุมชนบ้านนาอีสาน ซึ่งกำลังอยู่ในสภาพ ที่อ่อนแอทั้งด้านขวัญกำลังใจและการจัดการชุมชน อีกทั้งยังประสบภาวะหนี้สินเพิ่มพูน จากนโยบายปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น มันสำปะหลัง ปอ และข้าว ซึ่งเป็นระบบเกษตร ที่พึ่งสารเคมีเข้มข้น ทั้งยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืช สร้างผลกระทบต่อสมดุล ของระบบนิเวศ สุขภาพของประชาชน เพิ่มต้นทุนในการเพาะปลูกของเกษตรกร และบั่นทอน ความเข้มแข็งของชุมชน แต่เมื่อกลุ่มชาวบ้าน ได้พบปะพูดคุยและรับแนวคิดเรื่องวนเกษตร จากผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม แนวคิดดังกล่าวได้จุดประกายความคิดให้แก่แกนนำชาวบ้านหลายคน ในการค้นหาตัวเองและแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน

ในปี พ.ศ. 2539 แกนนำชาวบ้านได้เดินทางไปศึกษาดูงานที่ศูนย์วนเกษตรบ้านผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้เห็นกระบวนการจัดการพืชผักในท้องถิ่น และสมุนไพรพื้นบ้านในระบบวนเกษตรที่เน้นความหลากหลายทางชีวภาพและโครงสร้าง ของสังคมพืช ซึ่งความรู้และประสบการณ์ที่ทางกลุ่มแกนนำได้รับในครั้งนั้นส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตและทิศทางการจัดการอย่างยั่งยืน

ในปี พ.ศ. 2541 ชุมชนบ้านนาอีสานได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนรอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก มีการเชื่อมประสานกับชุมชนอื่น ๆ ในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก และเป็นแบบอย่างในการมาศึกษาดูงาน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนต่าง ๆ รวมถึงสถานศึกษา องค์กรภาครัฐและเอกชน จากชุมชนที่อ่อนแอสิ้นหวังพลิกฟื้นมาสู่ชุมชนที่เข้มแข็งและมีแนวทางการจัดการอย่างยั่งยืน (รางวัลลูกโลกสีเขียว, 2560)

ชุมชนบ้านนาอีสาน ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 4 ประจำปี 2545 ประเภทชุมชน (รางวัลชมเชย) เป็นแบบอย่างชุมชนที่วิุกฤตจากการตั้งสมมุติฐานความรู้และสรุปบทเรียนด้วยตนเอง ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากผู้ทำลายสู่การขยายเครือข่ายความร่วมมือในการฟื้นฟูทรัพยากรแบบองค์รวม

คืนวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนให้กลับมาพึ่งตนเองได้ และสามารถสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และในปี พ.ศ. 2549 ชุมชนบ้านนาอีสานได้ประกาศจัดตั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีนายเลี่ยม บุตรจันทา ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้ที่สนใจ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

จากความสำคัญที่กล่าวมาข้างต้น ชุมชนบ้านนาอีสาน นับว่าเป็นชุมชนต้นแบบของการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันต่อสู้เพื่อหาทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจนประสบความสำเร็จ และได้กลับคืนสู่วิถีชีวิตแบบ “มีกินมีใช้ตลอดชีวิต” มีชีวิตแบบพอเพียงและสามารถพึ่งตนเองได้ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันแบบไม่เป็นทางการ เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีโครงสร้างที่ไม่สลับซับซ้อน มีแกนนำที่เข้มแข็ง มีการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งในปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 (ศรีราชา) ได้เข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานเกี่ยวกับการเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่าให้กับชุมชนบ้านนาอีสานเพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในพื้นที่ และเป็นการสร้างรายได้เสริมให้กับเกษตรกรภายในชุมชน

ดังนั้น จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะดำเนินการศึกษาและวิเคราะห์ถึงการก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่าย การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่มีประโยชน์ และเป็นรูปธรรมกับการส่งเสริมพัฒนาองค์กรเครือข่ายชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการก่อรูปเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เพื่อศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

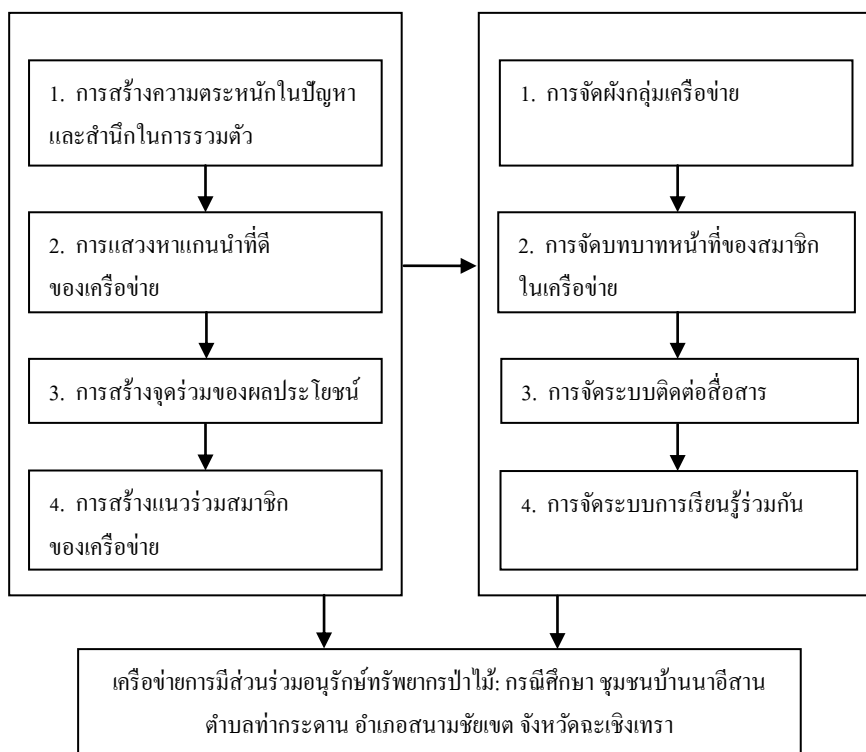
กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กฎหมายที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ข้อมูลพื้นฐานบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาตามทฤษฎีการจัดการเครือข่ายของเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, หน้า 60) ที่กล่าวไว้ว่า ในการจัดการเครือข่ายจะประกอบไปด้วย การก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่าย โดยระบุว่า การก่อรูปเครือข่าย มีองค์ประกอบ คือ 1) การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว 2) การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ 3) การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย 4) การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่ายและการจัดระบบบริหารเครือข่าย มีองค์ประกอบ คือ 1) การจัดฟังก์กลุ่มเครือข่าย 2) การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย 3) การจัดระบบติดต่อสื่อสาร 4) การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน 5) การจัดระบบสารสนเทศ

แต่จากผลการศึกษา พบว่า การก่อรูปเครือข่ายและการจัดระบบบริหารเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน มีความแตกต่างจากทฤษฎีการจัดการเครือข่ายของเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, หน้า 60) กล่าวคือ การก่อรูปเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน ประกอบด้วย 1) การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว 2) การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย 3) การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ 4) การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย สำหรับการจัดระบบบริหารเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน ประกอบด้วย 1) การจัดฟังก์กลุ่มเครือข่าย 2) การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย 3) การจัดระบบติดต่อสื่อสาร 4) การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน

ผู้วิจัยจึงนำมาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงการก่อรูปเครือข่ายและการจัดระบบบริหารเครือข่าย การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. สามารถใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการเครือข่ายชุมชนอื่น ๆ ตลอดจนนำไปใช้เป็นแนวทางให้กับผู้ที่จะทำการวิจัยในลักษณะที่คล้ายคลึงกันต่อไป
3. ผลการวิจัยที่ได้จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการด้านเครือข่ายชุมชนสามารถนำไปพัฒนาองค์ความรู้เดิมและองค์ความรู้ใหม่ได้

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ประกอบด้วย การศึกษาการก่อรูปเครือข่ายและการจัดระบบบริหารเครือข่าย การมีส่วนร่วมอนุรักษ์
ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ขอบเขตด้านประชากร

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี (Case study) กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน
ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา มีการกำหนด
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ประกอบด้วย 2 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มภาครัฐ จำนวน 3 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติ
สัตว์ป่าและพันธุ์พืช และผู้ใหญ่บ้านหมู่ 16 บ้านนาอีสาน
2. กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) จำนวน 6 คน ได้แก่
ปราชญ์ชาวบ้าน และสมาชิกกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน)

ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยได้กำหนดระยะเวลาในการศึกษาครั้งนี้ คือ ช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2559-เมษายน
พ.ศ. 2560

นิยามศัพท์เฉพาะ

เครือข่าย หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน
อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่สมัครใจเข้ามาร่วมกันดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
ภายใต้ข้อตกลงร่วมกัน โดยที่สมาชิกหรือองค์กรนั้นยังสามารถดำเนินกิจกรรมของตนเอง
ให้สามารถบรรลุผลไปพร้อมกันได้ ซึ่งการทำงานร่วมกันจะอาศัยการติดต่อประสานงาน
แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เรียนรู้ร่วมกัน ให้ทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายอย่างเท่าเทียมกัน
และต้องมีการกำหนดโครงสร้าง บทบาท อำนาจ หน้าที่ของแต่ละหน่วยของเครือข่ายอย่างชัดเจน

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต
จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้เข้ามาร่วมกันดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
ซึ่งคนที่เข้ามาร่วมนั้นต่างได้รับผลของการดำเนินการ โดยเฉพาะการได้รับประโยชน์ร่วมกัน

เครือข่ายการมีส่วนร่วม หมายถึง ความเชื่อมโยงระหว่างบุคคล กลุ่มคน หรือองค์กร
ที่สมัครใจเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
ภายใต้วัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งมีการติดต่อและประสานกันของชุมชนบ้านนาอีสาน
ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรในชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน
อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา อย่างชาญฉลาด เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนสูงสุด

และสามารถใช้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุด ทั้งนี้ ต้องให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และต้องมีการกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกัน

ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง ของป่าหรือผลิตภัณฑ์จากป่าไม้ที่มีอยู่ในชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เช่น พืชสมุนไพร ผลไม้ป่า เห็ดป่า ที่สามารถอำนวยความสะดวกในทุก ๆ ด้านให้แก่สังคมหรือชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การใช้ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา อย่างชาญฉลาด เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนสูงสุดและสามารถใช้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุด รวมทั้งการกระจายการใช้ประโยชน์ให้แก่ชุมชนโดยทั่วถึงกัน มีการทำนุบำรุงและนำมาใช้อย่างถูกต้อง เหมาะสมกับกาลเทศะ และพยายามให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด โดยใช้มาตรการการอนุรักษ์โดยตรงผสมผสานกับการใช้มาตรการทางสังคม

การก่อรูปเครือข่าย หมายถึง การที่ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เกิดความตระหนักและตื่นตัวในปัญหาใดปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้น แล้วลงมือริเริ่มในการรวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่ม เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงหรือบรรเทา โดยมีหลักการที่ประกอบไปด้วย การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ มีการแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย และการสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย

การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว หมายถึง การที่ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เกิดการรับรู้และเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน และมีความต้องการที่จะรวมตัวเป็นกลุ่มหรือเครือข่ายเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา

การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย หมายถึง การที่ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เสาะหาบุคคลที่เป็นผู้นำหลักของกลุ่มหรือเครือข่าย ที่มีอิทธิพลเพียงพอในการผลักดันการทำงานต่าง ๆ ของชุมชน

การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ หมายถึง การที่ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้รับผลประโยชน์สิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งจากการเข้ามามีส่วนร่วมในกลุ่มหรือเครือข่าย

การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย หมายถึง การที่ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา การเสาะหาคนที่ความคิดหรือประสบปัญหาแบบเดียวกัน แล้วดึงเข้ามารวมเครือข่ายที่ตรงกับแนวคิดแล้วให้เขาไปขยายความคิดเพื่อเสาะหาสมาชิกร่วมเครือข่ายต่อไป

การจัดระบบบริหารเครือข่าย หมายถึง กระบวนการทำงานของเครือข่ายชุมชน บ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีหลักการที่ประกอบไปด้วย การจัดฟังก์กลุ่มเครือข่าย การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย การจัดระบบติดต่อสื่อสาร และการจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน

การจัดฟังก์กลุ่มเครือข่าย หมายถึง การนำข้อมูลของกลุ่มหรือเครือข่ายชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา มาจัดทำเป็นแผนที่หรือแผนผังของเครือข่ายในภาพรวมตามความสนใจและวัตถุประสงค์ของเครือข่าย

การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย หมายถึง การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่ายชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อให้สมาชิกแต่ละคนรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง ซึ่งจะเป็นการป้องกันการสับสนและเกิดความขัดแย้งระหว่างสมาชิก

การจัดระบบติดต่อสื่อสาร หมายถึง การจัดกระบวนการสนทนาเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมระหว่างสมาชิกของเครือข่ายชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการแพร่กระจายความคิดของสมาชิกเครือข่าย

การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน หมายถึง การพัฒนาสมาชิกของเครือข่ายชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา อย่างต่อเนื่องผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนา อีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ในบทนี้ จะเป็นการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบไปด้วย

1. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
3. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
4. แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
5. กฎหมายที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
6. ข้อมูลพื้นฐานบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย

ความหมายของเครือข่าย

Frederickson (1980 อ้างถึงใน วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2550, หน้า 32) ให้ความหมายของเครือข่ายการทำงานว่าเป็นการจัด โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Reciprocal) โดยที่องค์กรต่าง ๆ ภายในเครือข่ายมีเป้าหมาย ค่านิยมในทางวิชาชีพ หรือมีอุดมการณ์ ในการดำเนินงานร่วมกัน

Oxford English Reference Dictionary (2001 อ้างถึงใน วิชัย แสงศรี, 2552, หน้า 24) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายว่าหมายถึง กลุ่มคนที่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่าง ๆ เพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ทั้งทางอาชีพและสังคม

Segerman Peck (1991 อ้างถึงใน ศรีณย์ เจริญศิริ, 2556, หน้า 23) ได้ให้ความหมายว่าเครือข่าย คือ การรวมตัวกันของบุคคลเพื่อการเชื่อมโยงติดต่อกัน มีความสนใจในสิ่งเดียวกัน มี ประสบการณ์ร่วมกัน ติดต่อกันเพื่อให้สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

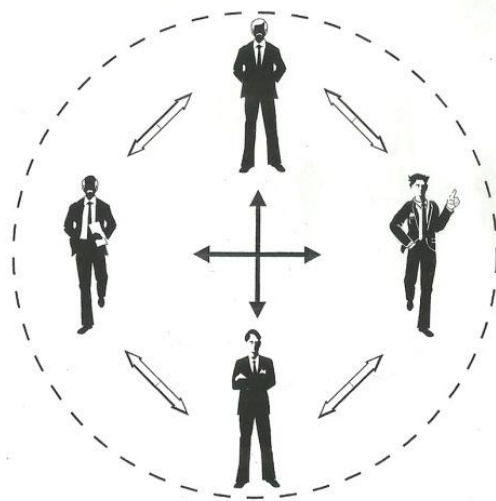
Starkey (1997 อ้างถึงใน ศรีัญญา จุฑานิล, 2556, หน้า 14) จากการสังเคราะห์เครือข่าย ในหลายประเทศ พบว่า เครือข่ายอาจจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการจากหน่วยราชการหรือหน่วยงาน พัฒนาเอกชน หรืออาจเกิดขึ้นแบบไม่เป็นทางการด้วยการวางแผนการทำกิจกรรมร่วมกันของบุคคล

หรือองค์กรที่สมัครใจ โครงสร้างของเครือข่ายมิได้หลายรูปแบบ แต่ก็มีค่าน้อยกว่า กระบวนการติดต่อกันหลายทิศทางของสมาชิกภายในเครือข่าย ไม่ใช่การส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อเท่านั้น แต่ต้องมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน ช่องทางการแลกเปลี่ยน และร่วมมือภายในเครือข่ายสามารถจัดขึ้นในลักษณะการประชุม การประชุมเชิงปฏิบัติการ หรือการทดลอง การสัมมนา การเผยแพร่เอกสาร และการทำกิจกรรมร่วมกัน

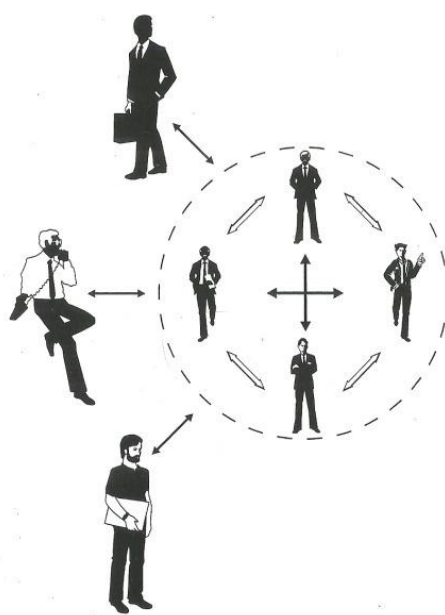
กาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 60) ได้ให้คำจำกัดความเรื่องเครือข่าย (Network) ไว้ว่า คำว่า Network ในภาษาอังกฤษให้ภาพพจน์ที่ชัดเจน คือ “Net” หรือ “ตาข่าย” ที่โยงใยถึงกัน และพร้อมที่จะ “Work” เมื่อต้องการใช้งาน ดังนั้น ความหมายของ “เครือข่าย” จึงหมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานบุคคล กลุ่มหรือองค์กรหลายองค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย มีวิธีทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคล กลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกัน อย่างมีระยะเวลาแน่นอนพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อไปได้

กองส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย (2547, หน้า 7) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายว่าหมายถึง การร่วมมือระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรประเภทเดียวกัน หรือเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่าง กลุ่ม องค์กรต่างประเภทกัน ซึ่งมีหลายระดับตั้งแต่การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกต่อปัจเจก การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกกับกลุ่ม การเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่อกลุ่ม โดยดำเนินงานภายใต้เป้าหมาย และวิธีการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ

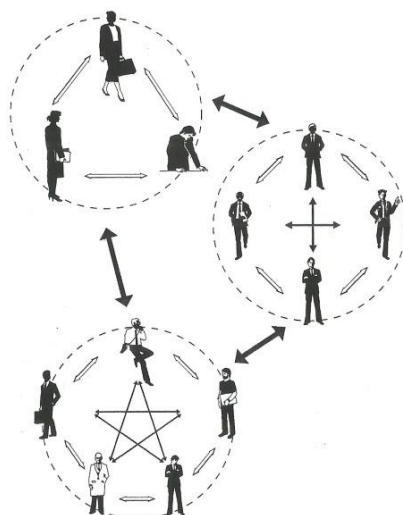
เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, หน้า 28) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายว่าเครือข่าย อาจเป็นการร่วมมือระหว่างปัจเจกบุคคล/ กลุ่ม/ องค์กรประเภทเดียวกัน หรืออาจเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม/ องค์กรต่างประเทศ เครือข่ายมิได้หลายระดับ ตั้งแต่การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกต่อปัจเจก เช่น การเชื่อมโยงระหว่างข้าราชการกับข้าราชการด้วยกัน การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกกับกลุ่ม เช่น การเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษากับผู้ประกอบการ การเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่อกลุ่ม เช่น การเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษากับสถานศึกษาด้วยกัน หน่วยงานราชการกับหน่วยงานเอกชน สถานศึกษากับหน่วยงานธุรกิจ เป็นต้น และการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายต่อเครือข่าย กลายเป็นเครือข่ายย่อยภายใต้เครือข่ายใหญ่ ดังภาพที่ 2

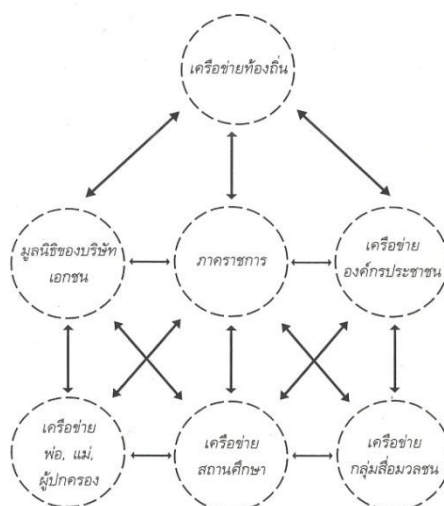
ภาพที่ 2 การเชื่อมโยงของปัจเจกต่อปัจเจก (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543, หน้า 29)

ภาพที่ 3 การเชื่อมโยงของปัจเจกต่อกลุ่ม (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543, หน้า 30)

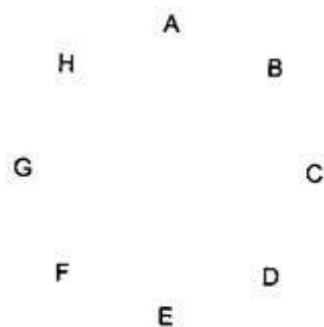

ภาพที่ 4 การเชื่อมโยงของกลุ่มต่อกัน (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543, หน้า 31)

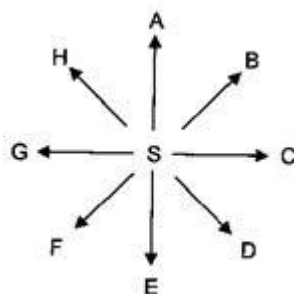

ภาพที่ 5 การเชื่อมโยงของเครือข่ายต่อเครือข่าย (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543, หน้า 32)

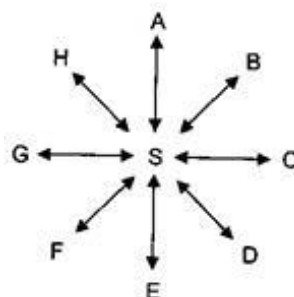
ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเห็นภาพ จึงได้ยกแบบจำลองของเครือข่าย ทั้งที่เป็นเครือข่ายและไม่เป็นเครือข่าย ดังที่ได้แสดงในภาพที่ 6-11 แบบจำลองเครือข่ายที่แสดงให้เห็นตั้งแต่กลุ่มหรือองค์กรที่ไม่มีการเชื่อมโยงกันเลย จนเริ่มมีการรับข้อมูลจากศูนย์กลาง แต่ยังไม่มีการติดต่อแลกเปลี่ยนกัน เป็นเพียงการรับคำสั่งซึ่งยังไม่เรียกว่าเป็นเครือข่ายไปจนกว่า จะมีการติดต่อการแลกเปลี่ยนกันระหว่างกลุ่มจึงเริ่มนับว่าเป็นเครือข่าย

ภาพที่ 6 แต่ละองค์กรไม่มีการเชื่อมโยงกัน (ยังไม่เป็นเครือข่าย)

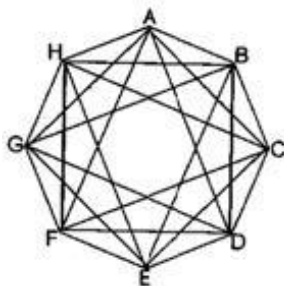

ภาพที่ 7 มีการกระจายข้อมูลจากองค์กรที่เป็นศูนย์กลางไปยังองค์กรต่าง ๆ แต่เป็นเพียงการรับข้อมูลอย่างเดียว ไม่มีการแลกเปลี่ยนกลับมา (ยังไม่ใช่เครือข่าย)

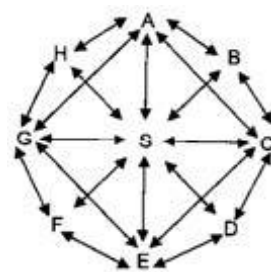

ภาพที่ 8 ความร่วมมือระหว่างองค์กรเป็นไปในลักษณะติดต่อผ่านองค์กรศูนย์กลาง โดยแต่ละองค์กรไม่มีการติดต่อกับเครือข่ายอื่นหรือองค์กรอื่น รวมถึงไม่มีการติดต่อกันเองโดยตรงระหว่างองค์กรสมาชิก

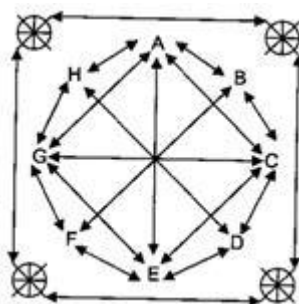

ภาพที่ 9 องค์กรทั้งหมดมีการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันโดยตรง โดยไม่มีองค์กรกลาง (นับเป็นเครือข่ายที่สมบูรณ์แบบในทางทฤษฎี แต่ไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง)

ภาพที่ 10 เครือข่ายที่มีองค์กรกลาง โดยแต่ละองค์กรสมาชิกมีการติดต่อซึ่งกันและกัน และองค์กรกลางเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก

ภาพที่ 11 รูปแบบเครือข่ายที่กระจายศูนย์ สมาชิกเครือข่ายสามารถติดต่อซึ่งกันและกัน และยังติดต่อกับองค์กรอื่น ๆ โดยมีผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน (เลขานุการ) มีหลายคน

ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ ออบอ่อน และสหัชชา วิเศษ (2546, หน้า 305) ได้ให้คำจำกัดความเรื่องเครือข่ายว่า หมายถึง การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน โดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนเองต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตนเองการเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปแบบของการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็นหรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็น โครงสร้างของความสัมพันธ์กัน อย่างชัดเจน

วิชัย แสงศรี (2552, หน้า 27) ให้ความหมายของเครือข่ายว่าหมายถึง การสร้างความสัมพันธ์ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีหลักการ ข้อตกลง และแนวปฏิบัติที่ชัดเจนระหว่างคนกับคน คนกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และเครือข่ายต่อเครือข่าย ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนความรู้จากหน่วยงานต่าง ๆ โดยอาจผ่านเข้ามาทางผู้นำกลุ่มหรือสมาชิกของกลุ่ม ให้สมาชิกของกลุ่มที่ประกอบอาชีพเดียวกันและทำงานร่วมกัน เป็นวิธีการถ่ายทอดที่ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วม ทั้งนี้ จะประสบความสำเร็จได้เพราะมีผู้นำที่ดีที่มุ่งให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ การเรียนรู้ของสมาชิกในเครือข่าย มีอยู่ตลอดเวลา การเรียนรู้บางอย่างก็รับจากภายนอกเข้ามาเกือบทั้งหมด แต่บางอย่างก็มีการปรับ และประยุกต์ให้ใช้ได้เหมาะสมกับสถานะเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อวัตถุประสงค์ในการพัฒนาวิชาชีพ

วิระศักดิ์ เครือเทพ (2550, หน้า 35) ให้ความหมายเครือข่ายในทางรัฐประศาสนศาสตร์ว่า คือ การจัดรูปแบบความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของการทำงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ตั้งแต่สองหน่วยงานขึ้นไป ซึ่งอาจเป็นหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชนที่แสวงหากำไร หน่วยงานพัฒนาเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร กลุ่มอาสาสมัครของประชาชนหรือองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อร่วมมือร่วมใจกันดำเนินภารกิจของสาธารณะบางประการ โดยมีองค์กรภาครัฐเป็นแกนหลักของเครือข่าย

เสรี พงศ์พิศ (2548, หน้า 8) ได้อธิบายไว้ว่า เครือข่าย ในปัจจุบันมีความหมายประการหนึ่ง คือ ขบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน อีกประการหนึ่ง หมายถึง วัฒนธรรมองค์กร ซึ่งวัฒนธรรมองค์กรในกระบวนทัศน์นี้จะไม่เน้นการใช้อำนาจในการบริหารจัดการ แต่เน้นการจัดความสัมพันธ์ใหม่ การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี สร้างแรงบันดาลใจให้ทุกคนอยากทำงาน จนทำให้เกิดเป็นความร่วมมือเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดี และทำงานแบบประสานพลัง (Synergy)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า เครือข่าย หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ของคน กลุ่มคน หรือสังคมที่เข้ามาร่วมกันดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งภายใต้ข้อตกลงร่วมกัน โดยที่สมาชิกหรือองค์กรนั้นยังสามารถดำเนินกิจกรรมของตนเองให้สามารถบรรลุผลไปพร้อมกันได้ ซึ่งการทำงานร่วมกันจะอาศัยการติดต่อประสานงาน แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เรียนรู้ร่วมกัน ให้ทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายอย่างเท่าเทียมกัน และต้องมีการกำหนดโครงสร้าง บทบาท อำนาจหน้าที่ของแต่ละหน่วยของเครือข่ายอย่างชัดเจน

องค์ประกอบของเครือข่าย

รุ่งโรจน์ เพชรบุรณิน (2546, หน้า 22) อธิบายเกี่ยวกับองค์ประกอบของเครือข่ายไว้ว่า องค์ประกอบของเครือข่าย ประกอบด้วย

1. สมาชิก เครือข่ายจะต้องเริ่มต้นจากสมาชิก ซึ่งหากเครือข่ายมีสมาชิกมาก ต้องมีการจัดแบ่งหน้าที่เป็นคณะกรรมการ เพื่อทำหน้าที่ในการจัดการการประสานงาน
2. กรรมการ ผู้ประสานงาน เพื่อให้เกิดการนำเครือข่ายจำเป็นต้องมีผู้ประสานงานเพื่อให้เกิดการจัดการที่ดีต่อกระบวนการที่ทำให้สมาชิกสามารถนำพาเครือข่ายขับเคลื่อนไปด้วยพลังร่วม
3. เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ ต้องมีความชัดเจนของเป้าหมาย เพราะมีความสำคัญต่อการเข้าร่วมและคงอยู่ของสมาชิก ตลอดจนสามารถสนองตอบความต้องการหรือภารกิจของตนเองหรือองค์กร

4. กิจกรรม เครือข่ายต้องมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก
เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, หน้า 36) กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่ายว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ 7 ประการ คือ

1. การรับรู้มุมมองร่วมกัน (Common perception) การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่าย เพราะหากสมาชิกไม่มีความเข้าใจในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย จะมีผลทำให้การประสานงานและการขอความร่วมมือในการดำเนินการเป็นไปได้ยากลำบาก แต่ทั้งนี้ มิได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายไม่สามารถจะมีความคิดเห็นแตกต่างกัน เพราะมุมมองที่แตกต่างกันย่อมมีประโยชน์ช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ในการทำงาน แต่ต้องอยู่ภายใต้จุดร่วมของเครือข่ายที่สมาชิกยอมรับกันหาไม่แล้วความแตกต่างที่มีอยู่จะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด ยกตัวอย่างการรับรู้มุมมองร่วมกัน อาทิ มีความเข้าใจในปัญหา มีสำนึกในการแก้ไขปัญหาหาร่วมกัน มีประสบการณ์ในปัญหาหาร่วมกัน มีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น

2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common vision) สมาชิกในเครือข่ายจะต้องมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกัน และการมีเป้าหมายที่จะดำเนินไปด้วยกัน จะช่วยทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวมีพลัง เกิดเอกภาพ และช่วยบรรเทา

ความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองที่แตกต่างลงไปได้ แม้ว่าวิสัยทัศน์ร่วมจะเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการสร้างให้เกิดขึ้น แต่ก็จำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้นได้ และสมาชิกของเครือข่ายก็ควรมีวิสัยทัศน์ย่อยส่วนตัวที่สอดคล้องไปด้วยกันกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย

3. การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (Mutual interests/ benefits)

เครือข่ายเกิดจากการที่สมาชิกแต่ละคนต่างก็มีความต้องการของตนเอง แต่ความต้องการเหล่านั้นจะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ การรวมเป็นเครือข่ายจึงต้องตั้งอยู่บนฐานของผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับโอกาสในความก้าวหน้า ความสุข ความพึงพอใจ เป็นต้น

4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (All stakeholders participation)

จะต้องเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในเครือข่าย ซึ่งการมีส่วนร่วมยอมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างแข็งขัน

5. การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary relationship) คือ การที่สมาชิก

ของเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมสร้างซึ่งกันและกัน โดยที่จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ผลตอบแทนหรือผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายมากกว่าการไม่สร้างเครือข่ายแต่ต่างคนต่างอยู่

6. การพึ่งพิงอิงร่วมกัน (Interdependence) สมาชิกของเครือข่ายต่างจำเป็นต้องพึ่งพา

ซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย เพื่อให้เกิดการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน การจะทำให้สมาชิกหรือหุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันให้แน่นหนา จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่หากเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงไปได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของเครือข่าย ซึ่งการพึ่งพิงอิงร่วมกันนี้จะส่งผลทำให้สมาชิกต้องมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยอัตโนมัติ

7. การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Interaction) สมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกัน

เพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทาง การเขียน หรือการพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนา ร่วมกัน เป็นต้น การปฏิสัมพันธ์ยังช่วยให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น อันจะช่วยให้เครือข่ายเข้มแข็งยิ่งขึ้น

กล่าวสรุปได้ว่า องค์ประกอบของเครือข่ายนั้น เริ่มแรกส่วนที่สำคัญที่สุด คือ 1) สมาชิกถือว่าเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดความเป็นเครือข่าย สมาชิกจะเป็นเป็นผู้ริเริ่มและดำเนินงานทุกอย่างเพื่อนำมาซึ่งการรวมกลุ่มรวมตัวกันของสมาชิกคนอื่น ๆ 2) จุดมุ่งหมาย คือ ในการดำเนินงานย่อมมีเหตุผลของการมาร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์และกระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย และหากสมาชิกเข้าใจถึงเป้าหมายไปในทิศทางเดียวกันและดำเนินไป

ด้วยกัน จะช่วยให้ขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายมีพลังมากขึ้น 3) กิจกรรมหรือการมีส่วนร่วมขององค์กร คือ การดำเนินงานขององค์กรที่ทำให้คนเข้ามามีส่วนร่วมกัน ฟังพาดูอาศัยและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันผ่านกิจกรรมต่าง ๆ หากไม่มีกิจกรรมหรือการมีส่วนร่วมขององค์กร พัฒนาการของเครือข่ายจะเป็นไปอย่างช้า ๆ และอาจถดถอยลง ดังนั้น การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนจึงเสมือนกลไกสำคัญที่ทำให้ความเป็นเครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง องค์กรประกอบอื่น ๆ ของเครือข่ายนั้น การจำแนกรายละเอียดขึ้นอยู่กับประเภทหรือลักษณะการทำงานของแต่ละเครือข่าย รวมถึงเกณฑ์ในการจำแนกที่เน้นไปในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

ประเภทและรูปแบบของเครือข่าย

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2547, หน้า 84) กล่าวว่าไว้ว่า การแบ่งประเภท รูปแบบ และลักษณะความสัมพันธ์ของเครือข่ายก็เพื่อสร้างความเข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จากพัฒนาการของความเป็นเครือข่ายในสังคมไทย จะเห็นได้ว่า มีกระบวนการเกิดขึ้นของเครือข่ายในภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และภาคประชาชน รวมทั้งในด้านแนวคิด กิจกรรม ก็มีกระบวนการแบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายออกเป็นนัยต่าง ๆ ดังนั้น ประเภทและรูปแบบของเครือข่ายจึงมีความแตกต่างกันไปตามนิยามและกิจกรรมที่แต่ละกลุ่มหรือผู้ใช้กิจกรรมเครือข่ายกำหนดขึ้น ดังนี้

1. เครือข่ายเชิงพื้นที่ หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มองค์กร เครือข่ายที่อาศัยพื้นที่รูปธรรมเป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่เป็นเป้าหมายนำทางและเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกัน สามารถจัดลักษณะ โครงสร้างความสัมพันธ์ได้หลายระดับตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น ดังนี้

1.1 การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ อาทิ เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล และเครือข่ายระดับอำเภอ เครือข่ายระดับจังหวัด เครือข่ายระดับภูมิภาค เครือข่ายระดับประเทศ เครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ ฯลฯ

1.2 การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ เครือข่ายลุ่มแม่น้ำปิง เครือข่ายอ่าวปัตตานี เครือข่ายป่าเขาตอก ฯลฯ

กิจกรรมและความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงพื้นที่นั้น จะอาศัยพื้นที่ทางกายภาพเป็นฐานกำหนดกิจกรรมและประเด็นปัญหา กล่าวคือ จะมีการเชื่อมโยง องค์กร และเครือข่ายย่อยในพื้นที่ให้เข้ามามีส่วนปรึกษาหารือและหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ร่วมกัน โดยใช้กระบวนการที่หลากหลาย ทั้งในรูปแบบของคณะกรรมการร่วม การบูรณาการการจัดการเชิงพื้นที่และการใช้ประเด็นกิจกรรมเป็นภารกิจในการทำงานร่วมกัน กิจกรรมที่เกิดขึ้นของเครือข่าย

ดังกล่าว จะมีความสัมพันธ์ทั้งด้าน วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และการใช้ทรัพยากรที่มาจากพื้นที่ เป็นสำคัญ

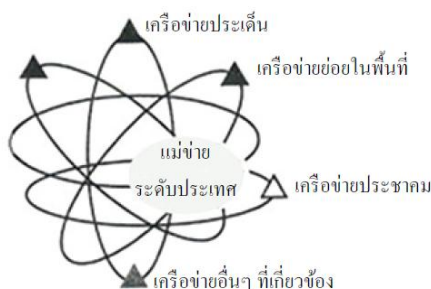
ส่วน โครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงพื้นที่นั้น จะมีลักษณะกระบวนการทำงาน ทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ โดยมีการรวมศูนย์กิจกรรมเข้าสู่ส่วนกลางในระดับพื้นที่ขนาดใหญ่ และมีศูนย์ประสานย่อยในพื้นที่ขนาดเล็ก เพื่อให้เกิดกิจกรรม การสื่อสาร และความเคลื่อนไหว มีแกนนำผู้ประสานงานและคณะทำงานในเครือข่ายมาร่วมผลักดันกิจกรรมให้กลุ่มองค์กร และเครือข่ายย่อยอื่น ๆ ทำงานตามหน้าที่และภารกิจของตน ในขณะที่ความสัมพันธ์ในแนวราบ จะมีการประสานเครือข่ายตามประเด็นที่มีอยู่ในพื้นที่แล้วมากำหนดกิจกรรมร่วมกัน

2. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม ได้แก่ เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรมหรือสถานการณ์ ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการ ในประเด็นกิจกรรมนั้น ๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยลักษณะและ โครงสร้างของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมนั้นสามารถแบ่งลักษณะและ โครงสร้าง ของเครือข่ายได้อย่างมากมาย ตามประเด็นกิจกรรมและความสนใจที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน โดยไม่ได้ยึดติดกับพื้นที่ดำเนินการ แต่ใช้หลักของกิจกรรม ที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนดความเป็นเครือข่าย อาทิ เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายด้านคุ้มครองผู้บริโภค เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายสิทธิมนุษยชน เครือข่ายสุขภาพ ฯลฯ

เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมนั้น ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากประเด็นปัญหาและความสนใจ ของผู้ที่ทำงานในกิจกรรมนั้น ๆ แล้วหาแนวร่วมและพัฒนาเครือข่ายขึ้นมา ดังนั้น กิจกรรม ความสัมพันธ์ของเครือข่ายจึงเกิดขึ้นจากการรวมตัวของหลายปัญหาเหล่านั้น และใช้ความเป็น เครือข่ายนั้น เป็นเครื่องมือในการพัฒนากิจกรรม โดยใช้วิธีการที่หลากหลายในการสร้างโอกาส และการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการสร้างความสัมพันธ์แบบพหุภาคี

กิจกรรมการทำงานของเครือข่ายเชิงประเด็นนั้น ส่วนใหญ่จะมีลักษณะมีการทำงาน ในแนวราบ เพราะเกิดจากความสนใจในประเด็นปัญหาเดียวกันของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร และเครือข่ายที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้น ในขณะที่โครงสร้างความสัมพันธ์มีทั้งแนวดิ่ง และแนวราบ โดยจะมีองค์กรแม่ข่ายหรือหน่วยงานหลักที่ทำงานในด้านนั้น ๆ เป็นผู้ให้การสนับสนุน การทำงานของเครือข่ายย่อยในระดับพื้นที่ ซึ่งแต่ละเครือข่ายที่อยู่ในพื้นที่ต่างก็มีความเป็นอิสระ ในการดำเนินการกับประเด็นนั้น ๆ ภายใต้อำนาจของตนเอง ดังนั้น กิจกรรมและความสัมพันธ์ ที่เกิดขึ้น จะมีลักษณะของการมีส่วนร่วมและการพึ่งพาอาศัย เช่น เครือข่ายสิ่งแวดล้อม ในระดับประเทศ เข้าไปมีส่วนร่วมและสนับสนุนกิจกรรมการทำงานของเครือข่ายสิ่งแวดล้อมย่อย

ในพื้นที่บางจังหวัด และมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายประเด็นอื่น ๆ ซึ่งอาจกำหนด โครงสร้าง ความสัมพันธ์ ดังแสดงในภาพที่ 12

ภาพที่ 12 ความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, 2547, หน้า 89)

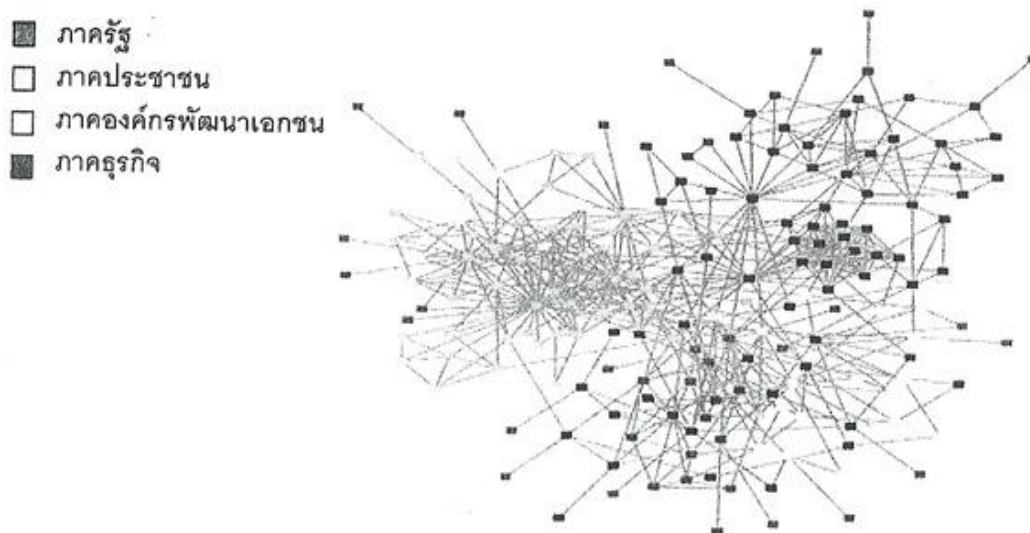
ภาพแสดงความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงของเครือข่ายตามประเด็นกิจกรรมนี้ จะเห็นได้ว่าการเชื่อมโยงกิจกรรมจากเครือข่ายกิจกรรมเล็ก ๆ เข้าเป็นเครือข่ายใหญ่ในระดับจังหวัด และระดับประเทศ โดยที่ทุกฝ่ายต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานในระยะเวลาและสถานการณ์ที่เหมาะสม และในขณะที่เดียวกันแต่ละเครือข่ายก็ทำหน้าที่ตามวัตถุประสงค์หลักของตน โดยไม่สูญเสียความเป็นเอกลักษณ์และความเป็นเครือข่ายที่มีเป้าหมายเฉพาะตน

3. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจกิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจแบ่งเป็น เครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายต่าง ๆ ดังกล่าวมุ่งเน้นการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลัก ของหน่วยงานหรือ โครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ

ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายประเภทนี้ มีการก่อตัวตามภารกิจของกลุ่มผลประโยชน์ โดยกลุ่มผลประโยชน์อาจให้การสนับสนุนในการจัดตั้งเครือข่ายหรือเข้าไปเสริมสร้างให้เกิด กระบวนการเรียนรู้และมีกระบวนการพัฒนาที่สอดคล้องกับภารกิจ กิจกรรม และเป้าหมายหลัก ของกลุ่ม/ หน่วยงานนั้น ๆ ซึ่งเครือข่ายในแต่ละภาคส่วนนั้น อาจมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเชิงพื้นที่ และเครือข่ายประเด็นกิจกรรมได้ ถ้าแต่ละฝ่ายเห็นความสำคัญในการรวมพลังเพื่อการแก้ไขปัญหา ในภาพรวม สำหรับสังคมไทยนั้น อาจแบ่งกลุ่มผลประโยชน์ได้ 4 ภาคส่วนใหญ่ ๆ คือ เครือข่าย ภาครัฐ เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน และเครือข่ายภาคประชาชน

กิจกรรมและความสัมพันธ์ของเครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ อาจมีกิจกรรมและความสัมพันธ์ที่ทับซ้อนกันอยู่ ส่วนใหญ่เป็นความพยายามของฝ่ายต่าง ๆ ที่ต้องการสร้างจุดยืนสร้างพื้นที่ทางสังคมและการมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยแต่ละกลุ่มผลประโยชน์ต่างก็พัฒนากิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายในภาคส่วนของตน ดังนั้น กิจกรรมที่เกิดขึ้นของเครือข่ายประเภทนี้ จึงมีความหลากหลายตามภารกิจของภาคส่วนนั้น ๆ ส่วนความสัมพันธ์ของเครือข่ายประเภทนี้ก็มีความหลากหลายเช่นกัน โดยเครือข่ายภาครัฐส่วนใหญ่จะมีโครงสร้างความสัมพันธ์กับเครือข่ายอื่น ๆ ในแนวดิ่ง มีกระบวนการส่งเสริมให้เกิดการจัดตั้งให้กับเครือข่ายภาคประชาชนหรือภาคส่วนอื่น ๆ ที่เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งอาจมีการครอบงำในเรื่องของทุน ทรัพยากร และการบริหารจัดการ ส่วนเครือข่ายของภาคประชาชนจะมีลักษณะความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงภายใต้ระบบความเชื่อและวัฒนธรรมชุมชน มีลักษณะความสัมพันธ์ในแนวราบที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันและการพึ่งพาอาศัย ในขณะที่เครือข่ายของภาคธุรกิจเอกชนจะมีการทำงานในลักษณะของการประสานผลประโยชน์ต่างตอบแทน ส่วนเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนจะมีรูปแบบความสัมพันธ์ในลักษณะของการประสานงานและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายนั้น ๆ

อย่างไรก็ตาม เครือข่ายในแต่ละภาคส่วนดังกล่าว อาจมีการประสานความสัมพันธ์โดยผ่านช่องทางการสื่อสารและการทำงานร่วมกัน โดยไม่จำเป็นอาศัยพื้นที่ทางกายภาพ แต่อาจอาศัยประเด็นกิจกรรมในการเชื่อมโยง ดังแสดงในภาพที่ 13

ภาพที่ 13 ความสัมพันธ์ของเครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ (พระมหาสุทิศย์ อาภากรโร, 2547, หน้า 92)

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถอธิบายได้ถึงประเภทและรูปแบบของเครือข่ายได้ว่าการจัดรูปแบบหรือประเภทของเครือข่ายนั้น ขึ้นอยู่กับกิจกรรมและโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายขององค์กรนั้น ๆ และขึ้นอยู่กับแต่ละองค์กรจะนำประเภทและรูปแบบเครือข่ายที่เหมาะสมมาปรับใช้กับองค์กรของตนให้การทำงานขององค์กรประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น

โครงสร้างของเครือข่าย

เสรี พงศ์พิศ (2548, หน้า 204) กล่าวว่า โครงสร้างของเครือข่ายนั้น ประกอบด้วยเครือข่ายเป็นทางการก็ได้ ไม่เป็นทางการก็ได้ โดยมีข้อแตกต่างอยู่ที่ว่าเครือข่ายเป็นทางการมีโครงสร้างการประสานงานอย่างเป็นทางการ ขณะที่เครือข่ายไม่เป็นทางการไม่มีโครงสร้างเป็นอย่างไร ขึ้นอยู่กับเป้าหมาย ทรัพยากร (เวลา เงิน คน) และขึ้นอยู่กับสมาชิกเครือข่ายว่าต้องการให้มีการจัดองค์กรอย่างไร ถ้าหากสมาชิกอยากแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารอย่างเดียวก็น่าจะ แต่เครือข่ายจำนวนมากต้องการมีโครงสร้างที่เป็นทางการเพื่อบรรลุเป้าหมาย โดยเฉพาะถ้าหากว่าต้องการประสานกิจกรรมของสมาชิกด้วย เพื่อที่จะได้หลีกเลี่ยงการทำงานซ้ำซ้อน

อย่างไรก็ดี เครือข่ายสามารถเปลี่ยนแปลงได้ บางเครือข่ายอาจจะเริ่มต้นแบบหลวม ๆ แล้วเริ่มเป็นระบบและเป็นทางการมากขึ้น บางเครือข่ายอาจจะตรงกันข้าม คือ เริ่มต้นอย่างเป็นทางการและค่อย ๆ เป็นเครือข่ายหลวม ๆ และไม่เป็นทางการในที่สุด

Boissevain (1974 อ้างถึงใน ศรีัญญา จุฑานิล, 2556, หน้า 23) ได้กล่าวถึงลักษณะของโครงสร้างของเครือข่าย ดังนี้

1. ขนาดของเครือข่าย ประกอบด้วย บุคคลที่มีความสัมพันธ์กันจริง รวมถึงบุคคลที่มีแนวโน้มว่าจะมีความสัมพันธ์กันภายหลังเข้าไว้ด้วย
2. ความหนาแน่นภายในเครือข่าย หมายถึง ระดับซึ่งสมาชิกหรือบุคคลในเครือข่ายมีความสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันในเชิงการติดต่อสื่อสารทั้งในด้านปริมาณและชนิดของข้อมูล
3. ความเกี่ยวพันกันภายในเครือข่าย สามารถวัดได้จากความหนาแน่น หมายถึง สายสัมพันธ์ของบุคคลที่อาจเกิดขึ้นหรือได้เกิดขึ้นจริง และการเข้าถึง หมายถึง จำนวนบุคคลภายในเครือข่ายโดยประมาณที่เชื่อมบุคคลทั้งสองคนเข้าด้วยกันในระยะใกล้ชิดที่สุด
4. ตำแหน่งและสถานภาพของบุคคลในเครือข่ายจะแสดงให้เห็นถึงระดับและโอกาสของการติดต่อกับบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลาง
5. กลุ่มของความสัมพันธ์ของบุคคลในเครือข่าย โดยสมาชิกภายในกลุ่มมีความสัมพันธ์กันค่อนข้างสูง มีความใกล้ชิดกันเป็นพิเศษมากกว่าบุคคลที่เหลือในเครือข่าย กลุ่มจึงเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งมีสัดส่วนของความสัมพันธ์ภายในสูงกว่าความสัมพันธ์ภายนอกกลุ่ม

ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์ (2553, หน้า 80) ได้กล่าวถึง โครงสร้างแบบเครือข่ายว่า คือ โครงสร้างรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน ซึ่งมีความแตกต่างจากโครงสร้างแบบเดิม โดยสิ้นเชิง โดยโครงสร้างแบบเครือข่ายหรือองค์กรแบบเครือข่าย ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ คือ ไม่มีชั้นการบังคับบัญชา มีความยืดหยุ่นสูง ควบคุมโดยกลไกทางการตลาดมากกว่ากระบวนการทางการบริหาร โครงสร้างแบบเครือข่ายจะอยู่บนพื้นฐานของการใช้ความสามารถหลัก (Core competencies) ขององค์กรและจะได้รับการพยากรณ์จากพันธมิตรภายนอกและมีการจ้างเหมาบุคคลภายนอกในการทำงาน นอกจากนี้ โครงสร้างแบบเครือข่ายยังมีรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ การไหลของข้อมูลข่าวสาร ผลผลิตและคนในลักษณะที่ไม่หยุดนิ่ง โดยเกิดจากความต้องการในช่วงเวลานั้นมากกว่าการวางแผนล่วงหน้า ปฏิสัมพันธ์นี้บางครั้งก็เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ บางครั้งก็เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และเมื่อไหร่ที่มีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้น การติดต่อจะเป็นแบบตัวต่อตัว หรือระหว่างบุคคล หรือกลุ่มที่ต้องการทำงาน ไม่จำเป็นต้องผ่านสายการบังคับบัญชา

ดังนั้น ค่านิยมขององค์กรแบบเครือข่ายจึงมีลักษณะการแลกเปลี่ยนและร่วมมือมากกว่าความเป็นเจ้าของ มีความไว้วางใจมากกว่าการระแวงสงสัย อำนาจมาจากความรู้มากกว่าตำแหน่งหน้าที่ในการทำงาน องค์กรแบบเครือข่ายจะสามารถจัดการกับปัญหาและโอกาสได้อย่างรวดเร็ว และไม่ว่าการดำเนินงานจะประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลว องค์กรจะมีการเรียนรู้เพิ่มขึ้น องค์กรแบบเครือข่ายจะเริ่มจากหน่วยงานขนาดเล็ก ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของแต่ละหน่วย มีการออกแบบซึ่งเริ่มจากภายในก่อน มีฝ่ายบริหารให้น้อยที่สุด และจะเน้นที่การออกแบบกระบวนการทำงานไม่ใช่โครงสร้างองค์กร โดยนำเทคโนโลยีมาใช้ในการทำงานแบบอัตโนมัติ มีการใช้ทีมงานเป็นพื้นฐานในการทำงาน องค์กรแบบเครือข่ายเหมาะสมสำหรับองค์กรที่ต้องการความยืดหยุ่นสูงและต้องตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว ซึ่งอาจจำเป็นต้องมีการจ้างเหมารับช่วงในการทำงาน

กล่าวโดยสรุป คือ การกำหนดโครงสร้างของเครือข่ายนั้น ขึ้นอยู่กับความต้องการและความสอดคล้องกับลักษณะการทำงานของเครือข่าย โดยสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม สามารถใช้ได้ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นต่อการทำงาน ซึ่งจะทำให้การทำงานมีความสะดวกมากขึ้น

การจัดการเครือข่าย

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, หน้า 60) กล่าวว่า iva ในการจัดการเครือข่ายต้องคำนึงถึงเงื่อนไข 2 ประการสำคัญ ประการแรก คือ การคำนึงถึงสภาพของเครือข่ายว่าอยู่ในช่วงใดของวงจรชีวิต การนำแนวทางต่าง ๆ ไปใช้ควรพิจารณาให้สอดคล้องกับระดับพัฒนาการของเครือข่าย ประการที่สอง คือ หน่วยงานหรือบุคลากรที่บริหารเครือข่าย การสร้างเครือข่ายโดยภาครัฐ

เป็นผู้ริเริ่ม ย่อมแตกต่างจากเครือข่ายที่เอกชนเป็นผู้ริเริ่ม เครือข่ายที่บริหาร โดยหน่วยงานราชการ กับเครือข่ายที่บริหารโดยประชาชนในชุมชนก็มีเงื่อนไขข้อจำกัดที่ต่างกัน ซึ่งในการจัดการเครือข่าย ประกอบด้วย การก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่าย มีรายละเอียด ดังนี้

1. การก่อรูปเครือข่าย (Network forming) การก่อตัวของเครือข่ายอาจเกิดได้ 2 แนวทาง ใหญ่ ๆ แนวทางแรก คือ เครือข่ายที่เกิดจากรัฐเข้าไปเป็นผู้ริเริ่ม (State initiative) กล่าวคือ หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้ริเริ่มเข้าไปกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความตระหนักในปัญหา สร้างความตื่นตัวให้เกิด ความสนใจรวมตัวกันและผลักดันให้เกิดการรวมตัวของประชาชน ตัวอย่างเช่น การที่ส่วนราชการ พยายามผลักดันการสร้างหน่วยเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง อีกแนวทางหนึ่ง คือ เครือข่ายที่ประชาชน เป็นแกนนำจัดตั้งโดยเกิดจากการริเริ่มสร้างสรรค์ของกลุ่มประชาชนเอง (Citizen initiative) กล่าวคือ ประชาชนเกิดความตระหนักและตื่นตัวในปัญหาใดปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้วลงมือริเริ่มในการรวมตัว กันเข้าเป็นกลุ่มเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาให้ลุกล้างหรือบรรเทาไป โดยที่องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรวิชาการหรือสื่อมวลชนอาจมีส่วนเข้ามาช่วยสนับสนุนก็ได้ แต่ภาคประชาชนเป็นแกนหลัก ในการดำเนินงาน ซึ่งแนวทางแรกเป็นแนวทางหลักที่ประเทศไทยมักใช้ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ขณะที่ปัจจุบันมีความพยายามผลักดันการก่อรูปของเครือข่ายตามแนวทางที่สองให้เพิ่มมากขึ้น

ในการดำเนินงานควรทำไปทั้งสองแนวทางควบคู่กัน โดยพิจารณาถึงความสามารถ ในการรวมตัวของประชาชนเป็นหลัก หากประชาชนกลุ่มใดมีความสามารถในการรวมตัวเป็นเครือข่าย ได้เอง หน่วยงานภาครัฐก็ไม่สมควรเข้าไปครอบงำบงการ (Manipulate) ในการก่อตัวของเครือข่าย แต่หากกลุ่มใดที่ยังขาดสมรรถนะเพียงพอในการจัดตั้งกลุ่มขึ้นเอง หน่วยงานภาครัฐก็อาจเข้าไปช่วย ในฐานะผู้สนับสนุน (Supporter) และผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ให้การจัดตั้งเครือข่าย ทำได้ง่ายขึ้น โดยนัยนี้จึงอาจสื่อความหมายได้ว่า หน่วยงานราชการจำเป็นต้องลดบทบาทในการคิด แทนประชาชนให้น้อยลง แต่เปิดช่องทางและโอกาสให้กลุ่มองค์กรชุมชนประชาคมได้ทำงาน และมีอำนาจในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น โดยภาครัฐควรปรับรูปแบบบทบาทเป็นผู้ส่งเสริม เอื้ออำนวยสนับสนุนให้กลุ่มองค์กรประชาชนมีอิสระมีส่วนร่วมรับผิดชอบและร่วมสร้างสรรค์ ในสังคมในการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย การก่อรูปเครือข่าย มีองค์ประกอบ ดังนี้

1.1 การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว การสร้างความตระหนัก ให้คนในสังคมได้ทราบในเรื่องที่ต้องการสร้างเครือข่าย จึงมีความจำเป็นเพื่อเป็นการทำให้กระแส เข้าไปถึงระดับรากหญ้า หลังจากนั้นจึงใช้กลยุทธ์ “การประชาสัมพันธ์” สื่อสารให้สังคมรับรู้ เกี่ยวกับวิสัยทัศน์ของประเทศ และการใช้การประชาสัมพันธ์กระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึก อยากร่วมการประชาสัมพันธ์สื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพที่ครอบคลุมถึงวัตถุประสงค์ นโยบาย กิจกรรมและแผนการดำเนินงาน จะช่วยให้สังคมรู้ว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ และจะช่วยดึงดูดคน

ที่อยากมีส่วนร่วมให้เข้ามาร่วมกับเครือข่ายได้ การประชาสัมพันธ์ในที่นี้มีใช้เพียงการบอก “ข้อมูลข่าวสาร” หากต้องเป็นการสร้างความเข้าใจ และสร้าง “ภาพลักษณ์ (Image)” บางอย่างลงไป ในใจของประชาชนผู้รับสาร ในลักษณะเดียวกับการสร้างภาพลักษณ์ของสินค้าตามหลักการตลาด นอกจากนี้ยังต้องประชาสัมพันธ์อย่างมีกลยุทธ์ด้วย หมายถึง การประชาสัมพันธ์ไม่ควรใช้วิธีการ “หว่านกระจาย” ออกไป เพราะข้อมูลข่าวสารจะกระเซ็นกระสายไปสู่ประชาชนคนละเล็กคนละน้อย ดังนั้น อาจจำเป็นต้องมีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายของการประชาสัมพันธ์ให้ชัดเจนและให้น้ำหนักกับแต่ละกลุ่มแตกต่างกันไปตามระดับความสำคัญเพื่อการจัดสรรทรัพยากร การประชาสัมพันธ์ จะขึ้นไปตามลำดับความสำคัญของกลุ่ม กลุ่มที่มีความสำคัญมากต่อการสร้างเครือข่ายก็ควรเป็นกลุ่ม ที่ต้องให้ความสำคัญมากเป็นพิเศษเพื่อโน้มน้าวใจให้เข้าร่วมผูกพันกับเครือข่าย

1.2 การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ ถ้าเครือข่ายไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน

เครือข่ายจะไร้พลัง เพราะสมาชิกต่างก็ไม่ทราบว่าเครือข่ายนี้จัดตั้งขึ้นมาด้วยวัตถุประสงค์ใด แม้ประชาชนจะสนใจ

แต่หากยังมองไม่เห็นว่าเขาจะได้รับผลประโยชน์สิ่งใดจากการเข้ามามีส่วนร่วมก็คงไม่มีใคร ต้องการเข้ามาเป็นแนวร่วมของเครือข่าย ดังนั้น จึงต้องมองหาตัวร่วมหรือ “ประเด็น (Issues)” ที่จะเป็นศูนย์กลาง ซึ่งทำให้เกิดการรวมตัวกันในลักษณะที่ถักทอเข้าหากันเป็นกลุ่มก้อน ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งประเด็นที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ในการกระทำเช่นนี้ต้องคำนึงถึงว่าคุณเจหลัก ของการสร้างจุดร่วมอยู่ที่การกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ให้ประโยชน์ต่อผู้เข้าร่วม ซึ่งจะส่งผลให้ทุกภาคีอยากเข้ามามีส่วนร่วมกับเครือข่าย ดังนั้น จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาวิจัยเพื่อค้นหา ความต้องการเฉพาะเจาะจงว่าประชาชนแต่ละกลุ่มมีความสนใจปัญหาการศึกษาในด้านใด หรืออีกแนวทางที่เป็นไปได้ คือ การหยิบยกเอาความเดือดร้อนของชุมชนหรือประชาชนขึ้นมาเป็น ตัวจุดกระแส นอกจากนี้การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ที่จะได้รับจากการเข้าร่วมตัว เป็นเครือข่ายเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ซึ่งสามารถดำเนินการตัดแปลงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน สื่อสารและประชาสัมพันธ์ไปยังกลุ่มเป้าหมายเฉพาะเจาะจง หรือหากเป็นประเด็นที่เป็นที่สนใจร่วมของสังคมในภาพรวมก็อาจใช้การประชาสัมพันธ์อย่างกว้าง ออกไปสู่สาธารณะชน อันเป็นเหตุผลหนึ่งที่จูงใจให้ประชาชนอยากเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่าย

1.3 การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย ในการดำเนินการให้เครือข่ายประสบความสำเร็จ

ความสำเร็จอาจต้องใช้งบประมาณและบุคลากรจำนวนมาก เพื่อให้เกิดแนวร่วมของประชาชนที่สนใจ แต่ในทางปฏิบัติด้วยความจำกัดของงบประมาณและบุคลากรทำให้เป็นการยาก ถ้าจะพยายามลงไป ให้ถึงประชาชนทุกกลุ่มตั้งแต่เริ่มต้น แนวทางที่เป็นไปได้ คือ การเสาะหา “แกนนำ” เพื่อให้แกนนำ เหล่านี้เป็นผู้ขยายเครือข่ายต่อไป ซึ่งแกนนำ คือ “ผู้เล่นหลัก (Key actors)” ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม

และมีอิทธิพลเพียงพอในการผลักดันการทำงานต่าง ๆ เช่น ด้านนโยบาย ด้านการสร้างกระแส ด้านข้อมูลข่าวสาร ซึ่งอาจไม่ใช่หน้าที่วิชาการแต่เพียงผู้เดียว อาจเป็นนักหนังสือพิมพ์สื่อสารมวลชนต่าง ๆ นอกจากนี้ในบางกรณีอาจจะเสาะหา “ผู้นำหลัก (Key leaders)” ในแต่ละกลุ่มให้ย่อยลงไปอีก ซึ่งผู้นำในที่นี้หมายถึง บุคคลผู้เป็นที่เคารพนับถือของคนในกลุ่มและมีอิทธิพลในการโน้มน้าวทิศทางของกลุ่มได้ ผู้นำหลักเหล่านี้มักมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำและผู้ผลักดันคนที่อยู่ในแวดวงของตนให้เกิดการร่วมแรงร่วมใจกันสนับสนุนเครือข่ายจนประสบความสำเร็จ ดังนั้น ในทางปฏิบัติ จึงต้องมีการกำหนดกลุ่มเป้าหมาย (Target group) อย่างเฉพาะเจาะจง

1.4 การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่เป็นตัวกำหนดว่าเครือข่ายจะดำเนินการไปได้ยั่งยืนมากน้อยเพียงใดก็คือ ปริมาณและคุณภาพของสมาชิกเครือข่าย ด้วยเหตุนี้ การสร้างแนวร่วมของสมาชิกเครือข่ายให้กว้างขวางและการดึงปัจเจก/ กลุ่ม/ องค์กร ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้าเป็นสมาชิกเครือข่าย จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างเครือข่าย อาจขยายแนวร่วมผ่านระบบความสัมพันธ์แบบตัวต่อตัว ในลักษณะของการหาเครือข่ายแบบที่เรียกว่า “ดาวกระจาย” ซึ่งเป็นวิธีการขยายตัวของเครือข่ายระดับชุมชนวิธีหนึ่งที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันและประสบความสำเร็จอย่างสูง โดยวิธีการก็คือ การเสาะหาคนที่ความคิดหรือประสบปัญหาแบบเดียวกันแล้วดึงเข้ามาร่วมเครือข่ายที่ตรงกับแนวคิดหรือเครือข่ายที่จะช่วยแก้ปัญหาของเขาได้ หลังจากนั้นให้เขาไป “ขายความคิด” เพื่อเสาะหาสมาชิกร่วมเครือข่ายต่อไป

ในกรณีของการดึงกลุ่ม/ องค์กรเข้าร่วมเครือข่าย อาจพิจารณาจากระดับความเข้มแข็งของกลุ่ม โดยควรเริ่มต้นที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีการรวมตัวกันอยู่แล้ว ทั้งที่รวมตัวกันแบบหลวม ๆ ไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่มที่รวมตัวกันเป็นทางการ เช่น สหกรณ์ประจำหมู่บ้าน สมาคมผู้ปกครองและครู ชมรมการศึกษา การเริ่มต้นในกลุ่มที่มีการรวมตัวกันอยู่แล้ว จะทำให้การก่อตั้งเครือข่ายเป็นไปได้รวดเร็วขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเราได้กลุ่มที่มีการตื่นตัวในเรื่องนี้อยู่แล้ว เพราะกลุ่มเหล่านี้จะมีบุคลากรและสายสัมพันธ์ในพื้นที่ซึ่งจะช่วยประหยัดทรัพยากรในการริเริ่มไปเสนอหาเครือข่ายใหม่ ๆ บทบาทของผู้ที่จะดำเนินการสร้างเครือข่ายในส่วนนี้ คือ การเจรจาโน้มน้าวให้คนยินดีเข้าเป็นสมาชิกของเครือข่าย โดยการให้เหตุผลชี้แจงให้องค์กรประชาชนเห็นถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับทั้งระดับส่วนตัวและภาพรวมประกอบกับตัวอย่างและแนวทางที่เป็นรูปธรรมที่เขาสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายได้

2. การจัดระบบบริหารเครือข่าย (Network organizing) เมื่อมีคนสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกร่วมเครือข่าย หากไม่มีการจัดระบบของเครือข่ายที่ดี เครือข่ายจะเกิดความสับสนวุ่นวาย และความขัดแย้งระหว่างกัน อันเนื่องมาจากความไม่ชัดเจนในอำนาจหน้าที่ วิธีการทำงาน ตลอดจนการประสานงานระหว่างสมาชิกด้วยกัน การจัดระบบของเครือข่ายจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะช่วย

ให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างราบรื่น การบริหารงานเครือข่ายที่ประกอบไปด้วยคนหลายกลุ่ม หลายประเภท ต่างความคิดความเห็นกัน จำเป็นต้องอาศัยความสามารถในการประสานประโยชน์ระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การจัดระบบเครือข่ายมีองค์ประกอบสำคัญบางประการ ดังนี้

2.1 การจัดผังกลุ่มเครือข่าย (Mapping) ในการบริหารจัดการเครือข่าย

ควรต้องมีหน่วยงานรับผิดชอบในการเก็บรวบรวมข้อมูลของเครือข่ายทุกกลุ่มที่ดำเนินการในเรื่องที่เครือข่ายเป็นอยู่ทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการ โดยเอาข้อมูลของแต่ละเครือข่ายมาทำการจัดแผนที่หรือแผนผังของเครือข่าย (Network map) ในภาพรวม จัดผังตามความสนใจและวัตถุประสงค์ของเครือข่าย เพื่อจะได้ทราบว่าเครือข่ายก็กลุ่มที่มีเป้าหมายในการดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน การกระจายตัวของเครือข่ายเป็นอย่างไร การกระจายตัวของเครือข่ายตามเป้าหมายการทำงานเป็นอย่างไร และที่สำคัญจะได้ทราบว่าเป้าหมายในภาพรวมใดที่ยังขาดเครือข่ายเข้าไปช่วยจัดการ เพื่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะหาทางสร้างเครือข่ายเข้ามาสนับสนุนอุดช่องว่างเหล่านั้น หากได้แผนผังของเครือข่ายที่ครบถ้วนมากเท่าใดก็จะยิ่งช่วยให้การบริหารเครือข่ายในภาพรวมมีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น แผนผังเครือข่ายจะช่วยในการขยายเครือข่ายที่มีอยู่ให้กว้างขวางออกไปด้วย คือ หากเครือข่ายใดที่ทราบว่าเครือข่ายอื่นที่ดำเนินการ โดยมีเป้าหมายสอดคล้องกับเครือข่ายของตน เครือข่ายนั้นก็อาจประสานงานเพื่อทำการขยายเครือข่ายออกไปได้ แต่การจะทำเช่นนั้นได้จำเป็นต้องมีองค์การใด หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นแกนกลางให้กลุ่มองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีอยู่แล้วผนวกเข้ามารวมเป็นสมาชิกเครือข่าย ลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้ว่าแผนที่เครือข่ายที่ชัดเจนและทันสมัยจะช่วยสนับสนุนการรวมตัวเพื่อขยายเครือข่ายได้เป็นอย่างดี ดังนั้น จึงควรมีการปรับปรุงแผนที่เครือข่ายให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อให้ทราบว่าเครือข่ายใดที่เพิ่มขึ้นมา และเครือข่ายใดที่ล้มเลิกหายไป

2.2 การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย (Role and responsibility)

การบริหารจัดการเครือข่ายจำเป็นต้องมีการจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย เพื่อให้สมาชิกแต่ละคนรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง ซึ่งจะเป็นการป้องกันการสับสนและเกิดความขัดแย้งระหว่างสมาชิก เนื่องจากการทำงานที่ซ้ำซ้อนกัน ดังนั้น องค์ประกอบสำคัญของการจัดระบบเครือข่าย คือ การแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคนให้ชัดเจนว่า แต่ละคนรับผิดชอบส่วนใดของเครือข่าย และแต่ละฝ่ายจะสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างไร

หลักการสำคัญของการจัดแบ่งบทบาทหน้าที่ คือ การรวมเป็นเครือข่ายจะต้องนำเอาความสนใจ ประสพการณ์ และความเชี่ยวชาญของสมาชิกแต่ละคนที่ต่างกันมาเสริมกัน ซึ่งการจะทำเช่นนั้นได้ จำเป็นต้องมีการมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบให้แต่ละคนไปตามศักยภาพและความสนใจของเขา แต่ประเด็นสำคัญ คือ โดยปกติสมาชิกเครือข่ายมักมีงานประจำ

ที่ต้องรับผิดชอบอยู่แล้ว มีเพียงส่วนน้อยที่สามารถทำงานให้เครือข่ายแบบเต็มเวลา ส่งผลให้เวลาที่จะอุทิศให้กับเครือข่ายมักให้ได้ไม่เต็มที่และไม่เต็มเวลา ดังนั้น การมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบ ตลอดจนระบบการทำงานอย่างอื่น ๆ ควรเป็นไปในลักษณะที่เอื้อให้สมาชิกเข้าร่วมได้แม้มีเวลาจำกัด โดยทั่วไปแล้วเมื่อเครือข่ายได้ขยายตัวไปในระดับที่มีสมาชิกจำนวนมากและมีกิจกรรมหรือโครงการที่ร่วมกันทำอย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ สภาพเช่นนี้จะเป็แรงบีบให้เครือข่ายจัดตั้งหน่วยธุรการขึ้นมาทำหน้าที่จัดการงานประจำของเครือข่ายในที่สุด

ในจำนวนสมาชิกของเครือข่าย บุคคลที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการกำหนดความสำเร็จหรือล้มเหลวของเครือข่าย คือ ตัวผู้นำของเครือข่าย การเกิดและการทำให้เครือข่ายเข้มแข็ง ล้วนขึ้นอยู่กับตัวผู้นำของเครือข่ายนั้น ๆ ดังนั้น การกำหนดตัวผู้นำเครือข่ายที่มีภาวะผู้นำเข้มแข็งสามารถระดมความร่วมมือร่วมใจจากสมาชิกในกลุ่ม รวมทั้งมีความรู้และประสบการณ์ร่วมกับเครือข่าย มีความเข้าใจในปัญหาและความต้องการของกลุ่ม มีบารมีเป็นที่ยอมรับเชื่อถือของสมาชิก และที่สำคัญ คือ สามารถบริหารจัดการกลุ่มได้ ในบางกรณีผู้นำกลุ่มหรือเครือข่ายอาจมิใช่บุคคลเพียงคนเดียว แต่เป็นคณะผู้นำ (Collective leadership) ที่ประกอบไปด้วยบุคคลหลากหลายในท้องถิ่นเข้ามาช่วยกันได้ และในหลายกรณีที่เครือข่ายเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มต่าง ๆ ที่ต่างก็มีผู้นำของตนอยู่แล้ว ผู้นำจะรวมกันเป็นคณะของผู้นำของเครือข่าย เครือข่ายจะขับเคลื่อนไปได้อย่างมีพลัง หากคณะผู้นำที่ทำงานประสานกันอย่างเป็นสหนิพ แต่ถ้คณะผู้นำเกิดความแตกแยกกันก็จะส่งผลทำให้เครือข่ายอ่อนกำลังลงไป ไม่สามารถขับเคลื่อนไปสู่ทิศทางที่พึงประสงค์ได้

2.3 การจัดระบบติดต่อสื่อสาร (Communication system) การทำงานเป็นเครือข่าย สมาชิกของเครือข่ายอาจมีความเข้าใจในภารกิจของเครือข่ายไม่ครบถ้วน จึงจำเป็นต้องใช้กระบวนการสื่อสารเพื่อแพร่กระจายความรู้และยกระดับความตระหนักในปัญหาของสมาชิก โดยการจัดกระบวนการสนทนา (Conversation process) เพื่อสร้างความเข้าใจร่วม (Common perception) ระหว่างสมาชิกของเครือข่าย การสื่อสารจึงเป็นเสมือนกลไกที่เชื่อมสมาชิกของเครือข่ายเข้าหากันและยังเป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการแพร่กระจายความคิด ซึ่งมีผลต่อการรักษาและขยายตัวของเครือข่าย

2.4 การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน (Learning system) เครือข่ายจะพัฒนาก้าวหน้าไปได้มากเพียงใด ขึ้นอยู่กับระดับความรู้ความสามารถของสมาชิกของเครือข่ายด้วยการทำให้เครือข่ายแข็งแรงจึงต้องอาศัยระบบการพัฒนาสมาชิกของเครือข่ายอย่างต่อเนื่องผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (Interactive action learning) ทั้งนี้ เนื่องจากการรวมกลุ่มทางสังคมเป็นสิ่งที่ไม่มีสูตรสำเร็จ การสร้างองค์ความรู้เฉพาะของกลุ่มเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะแต่ละกลุ่มอยู่ในบริบทแวดล้อมที่แตกต่างกัน ทั้งในเชิงของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคม ความเชื่อ

สถานะทางเศรษฐกิจ ฯลฯ การเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติจะช่วยให้เกิดองค์ความรู้ในการพัฒนา และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่อยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์จริง ดังนั้น การจัดระบบการเรียนรู้ อย่างต่อเนื่องจะช่วยสร้างและสะสมองค์ความรู้ที่สามารถนำมาปรับใช้และเพิ่มเติมได้ตลอดเวลา

2.5 การจัดระบบสารสนเทศ (Information system) ในภาพรวมของการจัดการเครือข่าย ควรต้องมีหน่วยงานที่เป็นแกนกลาง ทำหน้าที่จัดระบบฐานข้อมูล โดยทำการรวบรวมข้อมูลทุกอย่าง ที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมาย รูปแบบ วิธีการ ความสำเร็จ ปัญหา อุปสรรค และข้อมูลอื่น ๆ ที่จำเป็น รวมทั้งผลการวิจัย ทฤษฎี โครงการ ประสบการณ์ภาคปฏิบัติ เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลหลักในการทำงาน ระบบสารสนเทศควรยึดหลักการใช้งานได้ง่าย (User friendly) เป็นข้อมูลที่ทุกคนเข้าถึงได้ง่าย (Accessible) และเผยแพร่ให้กระจายออกไปอย่างกว้างขวาง เครือข่ายฐานข้อมูลที่จะช่วยเพิ่ม ประสิทธิภาพของการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน จะช่วยสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และการต่อยอดทางปัญญาระหว่างเครือข่าย ช่วยลดความสูญเสีย สิ้นเปลืองทรัพยากรและเวลาจากการทำงานซ้ำซ้อนและการลองผิดลองถูก

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การจัดการเครือข่ายนั้นมีวิธีการและกระบวนการ ที่หลากหลายและแตกต่างกันออกไป หากไม่มีการจัดการเครือข่ายที่ดี ย่อมทำให้เกิดความไม่ชัดเจน ในวิธีการดำเนินงาน ตลอดจนอำนาจหน้าที่ในการประสานงานภายในองค์กรเครือข่าย และหากมีการจัดการเครือข่ายที่มีการเชื่อมโยงการประสานงานเป็นกลุ่มอย่างเป็นเครือข่ายร่วมกัน อย่างดีแล้ว ย่อมสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของเครือข่ายมากขึ้น และทำให้การดำเนินงาน ลุล่วงไปด้วยดี

ผลสัมฤทธิ์ของความเป็นเครือข่าย

ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น สิ่งหนึ่งที่ได้รับนอกจากผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่กำหนดไว้ คือ ความร่วมมือและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึง ผลสัมฤทธิ์ของความเป็นเครือข่ายที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ดังนี้ (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร, 2547, หน้า 106)

1. เกิดกระบวนการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลและผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ามาดำเนินงาน ร่วมกับเครือข่าย สิ่งหนึ่งที่ถือว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้และเป็นทุนภายในตัวเอง คือ ทุกคนมีความรู้ ความสามารถและมีประสบการณ์มากขึ้น หลังจากที่ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีการทำงานร่วมกัน โดยกระบวนการเรียนรู้นั้นจะช่วยให้บุคคลและองค์กรได้มีการปรับตัวในการแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ และแนวร่วมใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลให้การทำงานในด้านต่าง ๆ ของเครือข่าย มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. การเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา กลุ่มเครือข่ายจำนวนไม่น้อยเช่นกันที่พยายามผลักดันในการแก้ไขปัญหาภายในกลุ่มองค์กรของตน แต่ส่วนหนึ่งไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากปัญหาที่ประสบอยู่นั้น เป็นปัญหาที่สลับซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับกลุ่มองค์กรอื่น หรือปัญหาอื่น ๆ การรวมกลุ่มและการประสานงานกับภาคีที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา เพราะเป็นการระดมความคิดเห็นและความร่วมมือจากฝ่ายต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งถ้าไม่มีการรวมตัวเป็นเครือข่ายแล้ว โอกาสในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นอาจไม่ได้รับการตอบสนองเพราะขาดแนวร่วมในการดำเนินงาน

3. เกิดการพึ่งพาตนเอง เมื่อเครือข่ายมีกระบวนการทำงานที่เข้มแข็งและสามารถแก้ไขปัญหาของเครือข่ายได้แล้ว เครือข่ายและสมาชิกในเครือข่ายก็สามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ โดยในการพึ่งพาตนเองนั้น เป็นทั้งการพึ่งพาในเรื่องของทุน ทรัพยากร ความรู้ และการจัดการที่จะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและการพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายที่ต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น กลุ่มเกษตรกรที่ทำงานด้านเกษตรกรรมทางเลือกและเกษตรอินทรีย์ที่ร่วมกันผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ปลอดสารเคมีให้แก่ผู้บริโภค และพัฒนากลุ่มตนเองเป็นเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม

4. เกิดการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ในสังคมไทยเครือข่ายที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ นั้นมักจะเป็นเครือข่ายในเชิงพื้นที่ที่ภาคประชาชนได้ร่วมกันก่อตัวขึ้น โดยมองเห็นความสำคัญในการแก้ไขปัญหาในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ ป่า ลุ่มน้ำ ซึ่งถ้าหากไม่มีการรวมกลุ่มกัน กระบวนการดังกล่าวอาจไม่เกิดขึ้น และสุดท้ายก็กลายเป็นปัญหาที่ยากต่อการแก้ไข ดังนั้น การรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย จึงถือได้ว่าเป็นความสำเร็จของเครือข่ายในการที่จะร่วมกันพัฒนาและจัดการกับทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นนี้มีพลังขับเคลื่อนในหลาย ๆ พื้นที่

5. เกิดกระบวนการผลักดันเชิงนโยบาย ปัจจุบันประเด็นปัญหาสาธารณะจำนวนไม่น้อยที่เกิดขึ้นและสามารถนำไปสู่ข้อยุติด้วยพลังของเครือข่ายและการจัดการในเชิงนโยบาย ตัวอย่างเช่น การรวมตัวกลุ่มองค์กรเครือข่ายที่ทำงานในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่พยายามผลักดัน พ.ร.บ. ป่าชุมชนฉบับประชาชนให้มีการนำเสนอต่อการพิจารณาของรัฐสภาและการจัดทำมาตรฐานการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศ เป็นต้น กระบวนการดังกล่าวถือได้ว่าเป็นพลังของเครือข่ายในการร่วมผลักดันประเด็นปัญหาในเชิงนโยบาย เพราะว่าปัญหาบางปัญหานั้นมีความเกี่ยวข้องกับหลายฝ่าย ซึ่งบางครั้งสามารถที่จะแก้ไขด้วยพลังของเครือข่ายและชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น การเชื่อมประสานกับเครือข่ายและภาคีอื่น ๆ จะทำให้เครือข่ายมีอำนาจในการต่อรองที่สูงขึ้น

และถ้ายังมีการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลและเสนอข้อเท็จจริงอย่างถูกต้องแล้ว กระบวนการนั้นก็จะเป็นไป
สู่การแก้ไขปัญหาในเชิงนโยบายได้

6. เกิดอำนาจหรือพลัง อำนาจที่แฝงอยู่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มองค์กรและเครือข่าย
อำนาจหรือการต่อรอนี้จะไม่มีการเกิดขึ้นได้ หากไม่มีการรวมกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เข้าด้วยกัน
พลังอำนาจของการรวมกลุ่มนี้บางครั้งอาจไม่ส่งผลที่เป็นรูปธรรมโดยตรง แต่เป็นพลังหรือประโยชน์
ในทางอ้อมที่บรรดากลุ่มหรือเครือข่ายอื่น ๆ ให้ความเกรงใจและสามารถนำมาเป็นการต่อรอน
ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้

จากที่ได้กล่าวมานั้น ผลสัมฤทธิ์ของเครือข่ายดังกล่าวเป็นเพียงส่วนหนึ่งของความสำเร็จ
ที่เครือข่ายส่วนใหญ่ได้รับ แต่สิ่งที่มีความสำคัญต่อความเป็นเครือข่ายมากกว่าผลสำเร็จในทางตรง
คือ ความสามัคคีที่มีต่อกันของสมาชิกและผู้คนในสังคม ดังนั้น ไม่ว่าเครือข่ายจะมีวัตถุประสงค์
และเป้าหมายของตนเองอย่างไร สิ่งที่ทุกเครือข่ายควรดำเนินการอย่างยิ่ง คือ การสร้างความเป็น
มิตรภาพและการพึ่งพาอาศัย ซึ่งปัจจัยทั้งสองประการดังกล่าว จะช่วยให้งาน/ ภารกิจของเครือข่าย
บรรลุผลสำเร็จตามที่คาดหวัง

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546, หน้า 198) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า
มี 2 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามี
ส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมค้นหาปัญหา การ
วางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตาม
และประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าว
จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

2. การมีส่วนร่วมในนัยทางการเมือง ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมือง โดยประชาชนหรือชุมชนพัฒนา
ขีดความสามารถของตนเองในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และกระจาย
ทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถ
แสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

2.2 การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก
โดยกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะ

เป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากร อยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจ (Empowerment) ในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ทั้งนี้ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาที่เท่าเทียมกันของชายและหญิงในการดำเนินงานพัฒนาด้วย

เสถียร เหลืองอร่าม (2525 อ้างถึงใน สมชาย ผสมทรัพย์, 2551, หน้า 11) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วม คือ การที่ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับกลุ่มด้วยจิตใจ มีส่วนร่วมในการสนับสนุน ริเริ่ม สร้างสรรค์ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม ตามคำนิยามนี้ การเข้ามีส่วนร่วมด้วยแนวคิด 3 ประการ คือ

1. การเข้ามีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่ผู้ปฏิบัติงานเข้าเกี่ยวข้องกับด้วยจิตใจจึงเป็นเรื่องทางจิตวิทยา ยิ่งกว่ากายภาพ

2. การเข้ามีส่วนร่วมกระตุ้นผู้ปฏิบัติให้มีส่วนออกกำลังปัญญาและกำลังความคิด ในการสร้างสรรค์เพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์กรหรือสถาบัน โดยนัยนี้การเข้ามีส่วนร่วม จึงแตกต่างจากการให้ความยินยอม การให้ความยินยอมนั้นเพียงแต่ใช้แนวความคิดของผู้บริหาร เพื่อขอความเห็นชอบของกลุ่ม ผู้ให้ความยินยอมมิได้มีส่วนให้แนวความคิดเห็น เพียงแต่ให้ความเห็นชอบเท่านั้น

3. การมีส่วนร่วมเข้าสนับสนุนให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนรับผิดชอบในกิจกรรมขององค์กร โดยที่ฝ่ายปฏิบัติงานมีส่วนริเริ่มและสร้างสรรค์ จึงมีความต้องการให้เห็นว่าการดำเนินงาน ตามแนวความคิดของตนนั้นบรรลุความสำเร็จ โดยนัยนี้ฝ่ายปฏิบัติงานจึงมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ในกิจกรรมขององค์กรอยู่ในตัว เมื่อผู้ปฏิบัติงานเริ่มมีส่วนรับผิดชอบยิ่งสนใจต้องทำงาน โดยร่วมมือกันเป็นกลุ่มก้อนจะทำคนเดียวไม่ได้

สิริพัฒน์ ลากิจิตร (2550, หน้า 26) อธิบายว่า การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นกระบวนการ สื่อสารระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือองค์กร ในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง หรือหลายกิจกรรมทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการ ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมการดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันของกลุ่มและเป็นการเสริมสร้างความสามัคคี ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มด้วย

กล่าวโดยสรุป คือ การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคล กลุ่มคน หรือองค์กรภาคประชาชน เข้ามาร่วมกันดำเนินงานกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง มีการรับรู้ในขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่การคิด การตัดสินใจ การกำหนดแนวทาง การวางแผน การตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผลของกิจกรรมนั้น ๆ โดยคนที่เข้ามาร่วมต่างได้รับผลของการดำเนินการ โดยเฉพาะการได้รับประโยชน์ร่วมกัน

รูปแบบและลักษณะของการมีส่วนร่วม

ประพันธ์ วรรณบรร (2543, หน้า 42) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนว่าการมีส่วนร่วมที่ดำเนินการอยู่โดยทั่วไปนั้น สามารถสรุปได้ 5 รูปแบบ คือ

1. การรับรู้ข่าวสาร (Public information) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2. การปรึกษาหารือ (Public consultation) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหรือระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบเพื่อที่จะรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติมหรือประกอบการจัดทำรายงาน การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ การปรึกษาหารือยังเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการกระจายข้อมูลข่าวสารไปยังประชาชนทั่วไปและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้น เพื่อให้มีข้อเสนอแนะเพื่อประกอบทางเลือกในการตัดสินใจ

3. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public meeting) การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรมและผู้มีอำนาจตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้น ได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจและค้นหาเหตุผลที่จะดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่นั้นหรือไม่ การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีหลายรูปแบบดังนี้

3.1 การประชุมในระดับชุมชน (Community meeting) การประชุมลักษณะนี้ต้องจัดขึ้นในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ โดยเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมเพื่ออธิบายให้ที่ประชุมทราบถึงลักษณะโครงการและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น และตอบข้อคำถาม การประชุมในระดับนี้อาจจะจัดในระดับที่กว้างขึ้นได้ เพื่อรวมหลาย ๆ ชุมชนในคราวเดียวกัน ในกรณีที่มีหลายชุมชนได้รับผลกระทบ

3.2 การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (Technical hearing) สำหรับโครงการที่มีข้อโต้แย้งในเชิงวิชาการ จำเป็นจะต้องมีการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาจากภายนอกมาช่วยอธิบายซักถามและให้ความเห็นต่อโครงการประชุม อาจจะจัดในที่สาธารณะทั่วไป ผลการประชุมจะต้องนำเสนอต่อสาธารณะและผู้เข้าร่วมประชุม ต้องได้รับทราบผลดังกล่าวด้วย

3.3 การประชาพิจารณ์ (Public hearing) เป็นการประชุมที่มีขั้นตอนการดำเนินการที่ชัดเจนมากขึ้น เป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่างเปิดเผยที่ไม่มีการปิดบัง ทั้งฝ่ายเจ้าของโครงการ

และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการ และคณะกรรมการจัดการประชุมจะต้องมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ยอมรับมีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจนและแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบทั่วกัน ซึ่งมาจากการร่วมกันกำหนดขึ้น ทั้งนี้ รูปแบบการประชุมไม่ควรจะเป็นทางการมากนัก และไม่เกี่ยวข้องกับนัยของกฎหมายมากนัก การจัดประชุมจึงอาจจัดในหลายวันและไม่จำเป็นต้องจัดเพียงครั้งเดียวหรือสถานที่เดียวตลอดไป

4. การร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งในทางปฏิบัติที่จะให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจในประเด็นปัญหาเหล่านั้น ไม่สามารถดำเนินการให้เกิดขึ้นได้ง่าย ๆ อาจจะดำเนินการให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบ เลือกลงตัวแทนของคนเข้าไปนั่งในคณะกรรมการใดคณะหนึ่งที่มีอำนาจตัดสินใจในฐานะที่เป็นตัวแทนขององค์กรที่ทำหน้าที่เป็นผู้แทนประชาชนในพื้นที่มีบทบาทชี้นำการตัดสินใจได้

5. การใช้กลไกทางกฎหมาย รูปแบบนี้ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยตรง แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้องและป้องกันสิทธิของตนจากการไม่ได้รับความเป็นธรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่คิดว่าควรจะได้รับ ในรัฐธรรมนูญได้ให้หลักการเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ในหลายมาตรา ซึ่งประชาชนสามารถใช้สิทธิของตนตามรัฐธรรมนูญทั้งในรูปของปัจเจก และในรูปขององค์กรตามที่ไต่ระดับไว้ในพระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่ได้บัญญัติขึ้น

ระดับการมีส่วนร่วม

Fagence (1977 อ้างถึงใน ศรีณย์ เจริญศิริ, 2556, หน้า 69) อธิบายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาอาจแบ่งตามระดับปริมาณของการมีส่วนร่วมได้เป็น 3 ระดับ คือ การมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ การมีส่วนร่วมเพียงบางส่วน และการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

ระดับที่ 1 การมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ (Passive participation) หรือการมีส่วนร่วมเทียม (Pseudo participation) เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่คนในชุมชนไม่มีอำนาจใด ๆ ในการตัดสินใจ แต่กระทำตามการตัดสินใจของผู้อื่น (Manipulation) เช่น หน่วยงานราชการ ผู้นำ เป็นต้น กิจกรรมสำคัญในการมีส่วนร่วมระดับนี้ คือ การชี้แจง (Therapy) ให้เข้าใจ

ระดับที่ 2 การมีส่วนร่วมเพียงบางส่วน (Partial participation) หรือการมีส่วนร่วมในพิธีกรรม (Tokenism participation) เป็นระดับการมีส่วนร่วมในส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้น กิจกรรมสำคัญในระดับนี้ คือ การให้ข้อมูลข่าวสารแก่คนในชุมชน (Informing) การปรึกษาหารือกัน (Consultation) และการให้แสดงความคิดเห็น (Placation) แต่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ

ระดับที่ 3 การมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine participation) หรือการมีส่วนร่วมที่อำนาจเป็นของประชาชน (Citizen power) เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่รับฟังความคิดเห็นของประชาชน ให้ความสำคัญต่อประชาชนในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนของการพัฒนา ให้อำนาจในการตัดสินใจ

เป็นของประชาชน ซึ่งอาจจะผ่านตัวแทน (Delegated poser) หรือประชาชนโดยตรง (Citizen control) อันเป็นการมีส่วนร่วมในระดับสูงสุด และมีความสำคัญอย่างมากต่อการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน และการดำเนินงานพัฒนาชุมชน โดยระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาทั้ง 3 ระดับ สรุปได้ดังภาพที่ 14

ภาพที่ 14 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาทั้ง 3 ระดับ (Fagence, 1977 อ้างถึงใน ศรีธัญย์ เจริญศิริ, 2556, หน้า 70)

นนท์ กอแก้วทองดี (2545 อ้างถึงใน นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, 2547, หน้า 18) ได้แบ่งระดับของการมีส่วนร่วม เป็น 3 ระดับ คือ ระดับที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วม ระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมปานกลาง และระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมมาก โดยอธิบายได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ระดับการมีส่วนร่วม	ขั้นตอนการมีส่วนร่วม
ประชาชนมีส่วนร่วมมาก	8. ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการ และร่วมกันจัดการ 7. ประชาชนได้ควบคุมบางส่วน 6. ประชาชน และรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน
ประชาชนมีส่วนร่วมปานกลาง	5. รัฐให้ประชาชนเข้าร่วมได้บางส่วน เช่น เป็นที่ปรึกษา, เข้าเป็นกรรมการ 4. ประชาชนได้รับการปรึกษา 3. รัฐบอกให้ทราบว่า “มีอะไรบ้าง”
ประชาชนไม่มีส่วนร่วม	2. รัฐคือผู้จัดการให้ 1. รัฐคือผู้กำหนด

Cohen and Uphoff (1980 อ้างถึงใน สมชาย ผสมทรัพย์, 2551, หน้า 13) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 รูปแบบ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision-making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่
  - 1.1 การตัดสินใจตั้งแต่ในระยะเริ่ม
  - 1.2 การตัดสินใจในช่วงของกิจกรรม
  - 1.3 การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ซึ่งอาจเป็นไปในรูปของการเข้าร่วมโครงการให้มีการสนับสนุนด้านทรัพยากร การเข้าร่วมบริหาร การร่วมมือ ทั้งการเข้าร่วมแรงร่วมใจ
3. การมีส่วนร่วมในประโยชน์ (Benefit) ไม่ว่าจะ เป็นประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ซึ่งนับเป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

ณรงค์ มหรรณพ และดุสิต เวชกิจ (2534 อ้างถึงใน ศรัณย์ เจริญศิริ, 2556, หน้า 75)

ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อองค์กรประชาชนในท้องถิ่น 7 ระดับ จากน้อยไปหามาก ดังนี้

ระดับที่ 1 ไม่มีส่วนร่วมเลย ประชาชนเข้ามาร่วมโครงการเพราะถูกบังคับ

ระดับที่ 2 มีส่วนร่วมน้อยมาก ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยการถูกล่อใจด้วยผลประโยชน์บางอย่าง

ระดับที่ 3 มีส่วนร่วมน้อย ประชาชนจะถูกชักชวนให้ความร่วมมือเพราะการโฆษณาการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งพยายามชี้ให้เห็นถึงความคิดของโครงการให้ประชาชนหลงเชื่อจนให้ความร่วมมือ

ระดับที่ 4 มีส่วนร่วมปานกลาง ประชาชนจะถูกเรียกประชุมแล้วสอบถามหรือสัมภาษณ์ว่ามีปัญหาความต้องการอะไร ทางราชการจะเป็นผู้หาทางแก้ไขและวางแผนการปฏิบัติให้

ระดับที่ 5 มีส่วนร่วมค่อนข้างสูง ประชาชนเริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการวางแผนและการดำเนินงานบ้าง แต่การตัดสินใจยังเป็นส่วนของราชการ

ระดับที่ 6 มีส่วนร่วมสูง ประชาชนมีโอกาสในการให้คำปรึกษาหารืออย่างใกล้ชิด มีโอกาสในการตัดสินใจปัญหาและหาทางแก้ไขด้วยตนเอง จนกระทั่งมีสิทธิเสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

ระดับที่ 7 มีส่วนร่วมในอุดมคติ ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกเรื่อง ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติงาน และการประเมินโครงการ

กล่าวโดยสรุป คือ ระดับของการมีส่วนร่วม สามารถจำแนกได้หลากหลาย ขึ้นอยู่กับจะให้ความสำคัญกับรายละเอียดของกิจกรรมที่อยู่ในขั้นตอนของการมีส่วนร่วมอย่างไร แต่หากจะแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมที่ชัดเจน สามารถจำแนกออกเป็น 3 ระดับ คือ 1) การมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ คือ การที่คนส่วนใหญ่ไม่มีอำนาจใด ๆ ในการตัดสินใจ หรือออกความคิดเห็น เป็นเพียงการปฏิบัติตามกฎกติกาที่ถูกตั้งขึ้นไว้แล้ว 2) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งของทั้งกระบวนการ แต่ยังไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง และ 3) การมีส่วนร่วมที่แท้จริง คือ สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในทุก ๆ กิจกรรมของกระบวนการ สามารถออกความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ เสมือนทุกคนเป็นเจ้าของกลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ ร่วมกัน

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ทฤษฎีการกระทำทางสังคม (Theory of social action) ของ Parson (1997 อ้างถึงใน สมชาย ผสมทรัพย์, 2551, หน้า 15) ได้อธิบายถึง การกระทำของมนุษย์ (Action of human) ในลักษณะที่สามารถนำไปปรับใช้ทางสังคมทั่วไป (General theory of action) กล่าวคือ การกระทำใด ๆ ของมนุษย์จะขึ้นอยู่กับ

1. บุคลิกภาพของแต่ละบุคคล
2. ระบบสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่
3. วัฒนธรรม (Culture) ในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ และวัฒนธรรมนี้

จะเป็นตัวกำหนดเกี่ยวกับความคิดความเชื่อถือ ความสนใจ และระบบค่านิยมของบุคคล

Weber (1974 อ้างถึงใน สมชาย ผสมทรัพย์, 2551, หน้า 15) ได้ศึกษาเรื่องการกระทำของมนุษย์ โดยให้คำจำกัดความการกระทำว่าเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งที่เป็นแบบเปิดและลึกลับ ซึ่งบุคคลผู้ทำกำหนดให้มีความหมายเป็นส่วนตัวตามความคิดของวีเบอร์ ความเข้าใจในระดับความหมายเกิดขึ้นได้ 2 ประการ คือ

1. ความหมายส่วนตัวจากการกระทำของบุคคลหนึ่งสามารถเข้าใจได้จากการสังเกตโดยตรง
2. มีการเข้าใจสิ่งเร้า เราสามารถแสดงความรู้สึกออกมาถึงตัวเราเองในการให้เหตุผล

ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของผู้ทำ หรือว่าถ้าการกระทำของบุคคลไม่มีเหตุผลแล้ว อาจจะเข้าใจส่วนประกอบแห่งอารมณ์ที่มีการกระทำเกิดขึ้น โดยอาศัยการเข้าไปมีส่วนร่วมที่มีความเห็นอกเห็นใจต่อมนุษย์ด้วยกัน ผู้สังเกตไม่จำเป็นต้องมีส่วนเห็นด้วยกับแนวทฤษฎี หรือจุดมุ่งหมายขั้นสูงสุด หรือค่านิยมของผู้ทำ แต่เราสามารถเข้าใจสถานการณ์และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องได้ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าการกระทำสงบอย่างเกิดขึ้นจากผลของแรงกระตุ้น การเข้าใจแรงกระตุ้นสามารถถือได้ว่าเป็นการอธิบายเวลาที่แท้จริงของการกระทำ เพราะว่าแรงกระตุ้นนั้นจะมีอยู่ในส่วนลึกของจิตใจ ผู้ทำและสำหรับผู้สังเกตนั้นแรงกระตุ้นเป็นพื้นฐานที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาพฤติกรรม

จากทฤษฎีทางสังคม พอสรุปได้ว่า กลุ่มคนจะให้มาร่วมมือกันทำกิจกรรมในชุมชน ในรูปแบบการกระทำร่วมกันด้วยสมัครใจนั้น เป็นเรื่องที่เกิดจากจิตใจที่ต้องการร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของตนเอง หรือของชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ความหมายของการอนุรักษ์

นิวัติ เรืองพานิช (2547) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ว่าการรู้จักใช้ทรัพยากร อย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุด ทั้งนี้ต้องให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกันด้วย ฉะนั้น การอนุรักษ์จึงไม่ได้หมายถึงการเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ แต่ต้องนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ (Time and space) อีกด้วย

กิตติชัย รัตนะ (2547) ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์นั้น จะเกี่ยวข้องกับแนวความคิด 2 ประการ คือ ประการแรก “การรู้จักใช้อย่างมีเหตุผล (Rational Use)” ประการที่สองคือ “การใช้อย่างชาญฉลาด (Wise Use)” โดยให้พิจารณาจาก

1. ต้องใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด (Maximization of benefits)
2. ต้องเกิดของเสียหรือมลพิษน้อยที่สุด (Minimization of waste)
3. ในกระบวนการเก็บเกี่ยวทรัพยากรมาใช้และในกระบวนการใช้ต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์ที่เหมาะสม (Optimization of conservation)

แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เกษม จันทร์แก้ว (2544) กล่าวว่า การอนุรักษ์ ประกอบด้วยหลัก 3 ประการ ดังนี้

หลักการที่ 1: การใช้แบบยั่งยืน ทรัพยากรทุกประเภททุกกลุ่มต้องมีแผนการใช้แบบยั่งยืน (Sustainable utilization) ซึ่งจะต้องมีการวางแผนการใช้ตามสมบัติเฉพาะตัวของทรัพยากร มีการเลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชนิดทรัพยากร ปริมาณการเก็บเกี่ยวเพื่อการใช้ช่วงเวลาที่จะนำมาใช้และกำจัดบำบัดของเสียและมลพิษให้หมดไปหรือเหลือน้อยจนไม่มีพิษภัย

หลักการที่ 2: การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เมื่อมีการใช้แล้วย่อมเกิดความเสื่อมโทรม จำเป็นต้องทำการฟื้นฟูให้ดีเสียก่อนจนทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ตั้งตัวได้จึงสามารถนำมาใช้ได้ ในโอกาสต่อไป

หลักการที่ 3: การสงวนของหายาก ทรัพยากรบางชนิด บางประเภทมีการใช้มากเกินไป หรือมีการแปรสภาพ อาจทำให้เกิดการสูญพันธุ์ได้ จำเป็นต้องสงวนหรือเก็บไว้เพื่อเป็นแม่พันธุ์ หรือเป็นตัวแม่บทในการผลิตให้มากขึ้นจนผลผลิตปริมาณมากพอแล้ว จึงสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้

หลักการอนุรักษ์ทั้ง 3 หลักการนี้มีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน กล่าวคือ ต้องใช้ร่วมกัน ตั้งแต่การใช้ทรัพยากร ต้องพิจารณาว่าจะมีทรัพยากรใช้ตลอดไปหรือไม่ ถ้าใช้แล้วทรัพยากรใด มีความเสื่อมโทรมเกิดขึ้น หรือถ้าใช้มากเกินไปจำเป็นต้องมีการสงวนหรือเก็บรักษาเอาไว้

เกษม จันทร์แก้ว (2544) กล่าวไว้ว่า วิธีการอนุรักษ์มี 8 ประการ ดังนี้

1. การใช้ หมายถึง การใช้หลายรูปแบบ เช่น บริโภคโดยตรง ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัส การให้ความสะดวกและความปลอดภัย รวมไปถึงพลังงาน ต้องเป็นการใช้แบบยั่งยืน
2. การเก็บกัก หมายถึง การรวบรวมและเก็บกักทรัพยากรที่มีแนวโน้มที่จะขาดแคลน ในบางเวลาหรือคาดว่าจะเกิดวิกฤตการณ์เกิดขึ้น บางครั้งอาจเก็บกักเอาไว้เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ ในปริมาณที่สามารถควบคุมได้
3. การรักษาซ่อมแซม หมายถึง การดำเนินการใด ๆ ต่อทรัพยากรที่ขาดไป ไม่ทำงาน ตามพฤติกรรมเสื่อมโทรม เกิดปัญหาเป็นจุดพื้นที่เล็ก ๆ สามารถให้พื้นที่คืนสภาพเดิมได้ อาจใช้เทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้นช่วยให้ดีเหมือนเดิมจนสามารถนำมาใช้ได้
4. การฟื้นฟู หมายถึง การดำเนินการใด ๆ ต่อทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม ให้สิ่งเหล่านั้นเป็นปกติ สามารถเอื้อประโยชน์ในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป ซึ่งการฟื้นฟูต้องใช้เวลา และเทคโนโลยีเข้าช่วยเสมอ
5. การพัฒนา หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น การที่ต้องพัฒนาเพราะต้องการเร่ง หรือเพิ่มประสิทธิภาพให้เกิดผลิตผลที่ดีขึ้น การพัฒนาที่ถูกต้องนั้นต้องใช้ทั้งความรู้ เทคโนโลยี และการวางแผนที่ดี
6. การป้องกัน หมายถึง การป้องกันสิ่งที่เกิดขึ้นมิให้ลุกลามมากกว่านี้ รวมถึงการป้องกัน สิ่งที่ไม่เคยเกิด การป้องกันต้องใช้เทคโนโลยีและการวางแผน
7. การสงวน หมายถึง การเก็บไว้โดยไม่ให้แตะต้องหรือห้ามนำไปใช้ด้วยวิธีใดก็ตาม การสงวนอาจกำหนดเวลาที่เก็บไว้โดยไม่ให้มีการแตะต้องตามเวลาที่กำหนดไว้ก็ได้
8. การแบ่งเขต หมายถึง ทำการแบ่งเขตหรือแบ่งกลุ่มประเภทตามสมบัติของทรัพยากร สาเหตุที่สำคัญเพราะวิธีการให้ความรู้หรือกฎระเบียบที่นำมาใช้นั้น ไม่ได้ผล หรือต้องการจะแบ่งเขต ให้ชัดเจน เพื่อให้การอนุรักษ์ได้ผล เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตควบคุมมลพิษ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การแบ่งเขตจะต้องมีการสร้างมาตรการกำกับด้วย มิฉะนั้นแล้วจะไม่เกิดผล

ทรัพยากรป่าไม้

ทรัพยากรป่าไม้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่งที่สามารถรักษาให้คงสภาพอยู่ได้ หรือทดแทนได้ (Replaceable and maintainable resources) ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์อื่น ๆ เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ และยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ถ้าป่าไม้ถูกทำลายลงไปมาก ๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น สัตว์ป่า ดิน น้ำ อากาศ ฯลฯ เมื่อป่าไม้ถูกทำลายจะส่งผลไปถึงดินและแหล่งน้ำด้วย เพราะเมื่อเผาหรือถางป่าไปแล้ว พื้นดินจะโล่งขาดพืชปกคลุม เมื่อฝนตกลงมากก็จะชะล้างหน้าดินและความอุดมสมบูรณ์ของดินไป นอกจากนี้เมื่อขาดต้นไม้คอยดูดซับน้ำไว้ น้ำก็จะไหลบ่าท่วมบ้านเรือนและที่ลุ่มในฤดูน้ำหลาก พอถึงฤดูแล้งก็ไม่มีน้ำซึมใต้ดินไว้หล่อเลี้ยงต้นน้ำลำธาร ทำให้แม่น้ำมีน้ำน้อย ส่งผลกระทบต่อมาถึงระบบเศรษฐกิจและสังคม เช่น การขาดแคลนน้ำในการการชลประทานทำให้ทำนาไม่ได้ผล ขาดน้ำมาผลิตกระแสไฟฟ้า

ความหมายของป่าไม้

โดยความหมายทั่ว ๆ ไปแล้ว ป่าไม้ คือ พื้นดินที่ซึ่งปกคลุมด้วยพรรณพืช ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ ไม้พุ่ม หญ้า หรือพืชอย่างอื่นที่มีชีพืชเกษตร บางครั้งอาจหมายถึงสังคมพืชตามธรรมชาติ อาจเป็นสังคมของไม้ใหญ่ เช่น ป่าดงดิบทางภาคใต้ของประเทศหรือไม้เล็กผสมกับหญ้าตามธรรมชาติ เช่น ทุ่งหญ้าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เป็นต้น ในทางนิเวศวิทยานิยมใช้คำว่า “สังคมพืชคลุมดินตามธรรมชาติ” ซึ่งอาจเป็นได้ตั้งแต่ป่าใหญ่ที่ประกอบด้วยไม้ชั้นเรือนยอดสูงกว่า 40 เมตร ไปจนถึงทุ่งหญ้าและลานหินที่ปกคลุมด้วยมอสและพืชเล็ก ๆ คนไทยทั่วไปมักเข้าใจว่าป่าไม้ คือสังคมพืชที่ต้องมีไม้ใหญ่สูงกว่า 20 เมตรขึ้นไป ประกอบกันอยู่อย่างหนาแน่น ส่วนสังคมพืชอื่น ๆ มักมองไม่เห็นความสำคัญและปล่อยให้ถูกทำลายไป แต่ในด้านอนุรักษณ์แล้ว ไม่ว่าจะเป็นป่าที่ประกอบด้วยไม้ใหญ่ (ป่าไม้) หรือที่ประกอบด้วยไม้เล็ก (ทุ่งหญ้า หรือป่าทุ่ง) ก็ย่อมมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ฉะนั้น เพื่อความพูนสุขของประเทศควรที่จักได้อนุรักษณ์ไว้อย่างเหมาะสม ทั้งในด้านปริมาณและสภาพตามความจำเป็นระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และรวมไปถึงระดับโลก

ส่วนรวม

ประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้

ทรัพยากรป่าไม้มีคุณค่าและความสำคัญต่อมนุษยชาติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่

1. ประโยชน์ทางตรงของทรัพยากรป่าไม้ (Direct benefits)

1.1 เป็นปัจจัยสี่ ในการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์

2. ประโยชน์ทางอ้อมของทรัพยากรป่าไม้ (Indirect benefits)

- 2.1 ช่วยให้อากาศและทำให้มีความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ
- 2.2 บรรเทาความรุนแรงของลมพายุ
- 2.3 ป้องกันการพังทลายของดิน
- 2.4 บรรเทาอุทกภัย
- 2.5 ช่วยให้น้ำไหลสม่ำเสมอตลอดปี
- 2.6 เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า
- 2.7 เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจและนันทนาการ

ประโยชน์ทางตรงของทรัพยากรป่าไม้

1. ไม้ เป็นผลผลิตจากป่าที่นิยมใช้กันแพร่หลายตั้งแต่โบราณ เนื่องจากมีราคาถูก น้ำหนักเบาและมีคุณสมบัติเหมาะสม สะดวกในการใช้สอยกว่าสิ่งอื่น ๆ เช่น เหล็กหรือซีเมนต์ แม้ปัจจุบันจะมีการคิดค้นวัสดุอื่นที่ใช้แทนไม้ แต่เนื่องจากไม่มีคุณสมบัติเฉพาะตัว ซึ่งบางครั้งใช้สิ่งอื่นแทนไม่ได้ ไม้จึงยังคงเป็นที่นิยมใช้กันอย่างกว้างขวาง ได้มีการใช้ไม้กันมากในการก่อสร้างบ้านเรือน ทำเครื่องเรือน และการก่อสร้างอื่น ๆ เช่น การทำสะพาน ทำรถ ต่อเรือ ทำเครื่องมือการเกษตร การประมง และเครื่องกีฬาต่าง ๆ เป็นต้น
2. เชื้อเพลิง ที่ได้จากป่า คือ ฟืนและถ่าน ซึ่งใช้ในการหุงต้มและใช้ในโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ รวมทั้งเชื้อเพลิงที่ใช้กับจรวดด้วย
3. วัสดุเคมี ที่ได้จากไม้ ได้แก่ เซลลูโลสและลิกนิน เซลลูโลสใช้มากในการทำกระดาษ ไหมเทียม วัตถุระเบิด น้ำตาล แอลกอฮอล์ และยีสต์ ส่วนลิกนิน ใช้ในการทำวานิลลา น้ำหอม และเครื่องสำอางต่าง ๆ ถนอมอาหาร และยารักษาโรคผิวหนัง ถ้าเอาไม้ไปกลั่นในเตาอบ ก็จะได้กรดอะซิติก น้ำมันดิน และเมทิลแอลกอฮอล์ ซึ่งนำไปใช้ในอุตสาหกรรมต่าง ๆ
4. อาหาร มนุษย์ได้อาหารหลายอย่างจากป่า เช่น ดอก ผล ใบ เมล็ดของพันธุ์ไม้ต่าง ๆ หน่อไม้ เห็ด หัวกลอย มันต่าง ๆ และอาหารที่ได้จากสัตว์ป่า รวมทั้งนก สัตว์เลื้อยคลาน และแมลงต่าง ๆ เช่น ผึ้ง เป็นต้น
5. ยารักษาโรค ที่ได้จากป่าที่สำคัญมี สมุนไพรต่าง ๆ เช่น ยาแก้โรคเรื้อนจากน้ำมันของผลกระเบา ยารักษาความดันโลหิตสูงจากรากของต้นระย่อม ยารักษาโรคหัวใจจากเมล็ดต้นแสลงใจ สารกำจัดแมลง และเบือปลาจากต้นหางปลาไหล เป็นต้น
6. เส้นใย ที่ได้จากป่ามีหลายชนิด เช่น จากเปลือกไม้ต่าง ๆ และจากเถาวัลย์ชนิดต่าง ๆ
7. ชัน น้ำมัน และยางไม้

7.1 ชั้น ที่ได้จากป่าที่สำคัญ มีชั้นตะเลียงตาแมวที่ได้จากต้นตะเลียงตาแมว และชั้นกะบากใช้ทำน้ำมันชักเงา ยางรักใช้ในการทำเครื่องเงิน กำยานใช้ในการทำเครื่องหอม และทำยา ยางสนใช้ในการทำยา ทำน้ำมันผสมสี ทำสบู่ และยาขัดรองเท้า เป็นต้น

7.2 น้ำมันไม้ ได้จากต้นยางนา ยางเหียง ยางกราด เป็นต้น ซึ่งใช้ในการทำไม้ ชันยาเรือ และทาบ้านเรือน เป็นต้น

7.3 ยางไม้ ที่สำคัญ คือ ยางเยลูดงใช้ในการทำหมากฝรั่ง และยางขนุนนก ใช้ในการหุ้มสายเคเบิลใต้น้ำ เป็นต้น

8. ฝาดฟอกหนังและสี พรรณไม้ในป่ามีหลายชนิดที่เปลือก แก่น หรือผลนำมาใช้ทำฝาด ฟอกหนังได้ดี เช่น เปลือกก่อ โกงกาง โปรง คุณ กระจินพิมาน แก่นสีเสียด ผลสมอไทย และสมอพิเภก เป็นต้น ส่วนสีก็อาจได้จากแก่น ชัน และผลของพันธุ์ไม้บางชนิด เช่น แก่นของไม้แกลแล ชันจากต้นรง และผลของต้นจำปา เป็นต้น

9. อาหารสัตว์ มนุษย์ได้ใช้ป่าเป็นที่เลี้ยงสัตว์และเป็นแหล่งอาหารสำหรับเลี้ยงสัตว์ มาช้านาน เพราะในป่ามีหญ้า ใบไม้ เปลือกไม้ ผลและเมล็ดไม้ที่สัตว์ชอบกินอยู่มากมายหลายชนิด ในประเทศไทยการเลี้ยงสัตว์ในป่าพบได้ในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะเมื่อหมดฤดูทำนา ชาวบ้านมักจะปล่อยสัตว์เข้าไปหากินในป่าเป็นจำนวนมากทุก ๆ ปี ถ้าหากมีการส่งเสริม การเลี้ยงสัตว์และกำหนดขอบเขตการเลี้ยงให้เหมาะสมแล้วก็จะประโยชน์แก่เศรษฐกิจของประเทศ (กำธน สินธวานนท์, 2542)

ประโยชน์ทางอ้อมของทรัพยากรป่าไม้

1. ช่วยให้ฝนตกและทำให้มีความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ ป่าไม้มีอิทธิพลช่วยให้มีฝนตกเหนือพื้นที่ป่ามากขึ้น เนื่องจากอากาศเหนือพื้นที่ป่าไม่มีความชุ่มชื้นและเย็นกว่าในพื้นที่ที่ไม่มีป่า เมฆฝนที่ลอยผ่านมากระทบกับความเย็นก็จะกลั่นตัวเป็นหยดน้ำตกลงมาเป็นฝน แต่สำหรับฝนที่เป็นไปตามฤดูกาล ป่าไม้ไม่มีอิทธิพลต่อการตกของฝนแต่อย่างใด ปริมาณน้ำฝนที่ตกจะเพิ่มขึ้นตามความสูงของพื้นที่ป่า อากาศในป่ามีความชื้นสูง เนื่องจากในป่ามีไอน้ำจากการคายน้ำของต้นไม้มาก รวมทั้งไม่มีลมแรงภายในป่า จึงทำให้ความชุ่มชื้นของอากาศภายในป่าสูงกว่าที่โล่งแจ้งที่อยู่ใกล้เคียงกันเสมอ ปกติจะแตกต่างกันประมาณร้อยละ 11 ดังนั้น เวลาอยู่ในป่าจึงรู้สึกชุ่มชื้นเย็นสบาย ไม่ร้อนจัดในฤดูร้อน และไม่หนาวมากในฤดูหนาว แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับที่ตั้งและชนิดของป่าไม้ด้วย

2. บรรเทาความรุนแรงของลมพายุ ลมพายุเมื่อพัดมาถึงที่ที่มีป่าไม้เป็นฉากกำบังอยู่ ก็จะลดความเร็วลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสูง ความหนาแน่นของหมู่ไม้ และเรือนยอดของพันธุ์ไม้แต่ละชนิดที่มีความแน่นทึบเพียงใด ในการปลูกต้นไม้ไว้เป็นฉากกำบังลม หรือแนวป้องกันลม ปรากฏว่าที่สูงจากพื้นดิน 2 ฟุต แนวกันลมนี้สามารถลดความเร็วของลมพายุ

ให้เหลือเพียงร้อยละ 20 และสามารถป้องกันลมได้เป็นระยะทางเท่ากับ 20-25 เท่าของความสูงของต้นไม้ในด้านใต้ลม และ 3 เท่าในด้านเหนือลม นอกจากนี้ต้นไม้ยังช่วยป้องกันความชุ่มชื้นของดินและผิวดินไม่ให้ถูกพัดพาไป นอกจากนี้ตามริมฝั่งทะเลป่าไม้ยังสามารถป้องกันการขยายตัวของเนินทรายไม่ให้ลมพัดเอาทรายเข้ามาทับถมในพื้นที่เกษตรกรรมและบ้านเรือนให้เสียหาย

3. ป้องกันการพังทลายของดิน ในที่ที่เป็นป่าไม้เมื่อฝนตกลงมา เรือนยอดของป่าไม้จะสกัดกั้นความรุนแรงของฝนไม่ให้ตกกระทบผิวดินโดยตรง น้ำบางส่วนจะค้างอยู่ตามเรือนยอดของต้นไม้ บางส่วนจะไหลไปตามลำต้น บางส่วนจะตกทะลุเรือนยอดลงสู่พื้นป่า บริเวณพื้นป่ามักจะมีเศษไม้ใบไม้และซากต่าง ๆ ทั้งของพืชและสัตว์ คอยช่วยดูดซับน้ำฝนและชะลอความเร็วของน้ำที่ไหลบ่าด้วยการดูดซับน้ำลงดิน ทำให้น้ำที่ไหลบ่าลดลง ลดการพังทลายของดินที่เกิดจากแรงปะทะของเม็ดฝนที่มีต่ออนุภาคดินและการพัดพาอนุภาคดินเนื่องจากน้ำที่ไหลบ่า ส่งผลให้น้ำที่บ่าผ่านหน้าดินไม่ขุ่นข้น ดังนั้น หากป่าไม้ถูกแผ้วถางทำลายย่อมส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน ความใสสะอาดของน้ำที่ใช้สำหรับบริโภคและใช้สอย

4. บรรเทาอุทกภัย ป่าไม้ช่วยชะลอความเร็วของน้ำ เมื่อไม่มีป่าจะส่งผลให้ปริมาณน้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำลำธารเพิ่มขึ้นภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว และน้ำที่ไหลบ่าดังกล่าวเป็นน้ำที่ขุ่นข้น เพราะเต็มไปด้วยหิน กรวด ทราย และตะกอนที่ถูกพัดพามาเหล่านี้จะกักเซาะคลังพังหรือทำให้สายน้ำต้องเปลี่ยนทิศทางและทำให้ลำน้ำตื้นเขินอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ลำธารสามารถรองรับปริมาณน้ำที่ไหลบ่าเข้ามาเพียงเล็กน้อย จึงทำให้เกิดอุทกภัยขึ้นได้ง่ายและบ่อยมากขึ้น

5. ทำให้น้ำไหลสม่ำเสมอตลอดปี การที่ป่าไม้ช่วยให้มีน้ำไหลในลำธารตลอดทั้งปี เนื่องจากฝนที่ตกลงมาในพื้นที่ป่า น้ำฝนจะไม่ไหลลงสู่แม่น้ำทั้งหมด แต่น้ำฝนจะถูกกักไว้ใบไม้ตามพื้นป่าและดินที่ร่วนซุยดูดซับน้ำเอาไว้และค่อย ๆ ซึมลงดินสะสมไว้เป็นน้ำใต้ดิน แล้วค่อย ๆ ปลดปล่อยออกมาสู่ลำห้วย ทำให้ฤดูแล้งที่ไม่มีฝนตก แต่ลำธารต่าง ๆ ก็ยังคงมีน้ำไหลอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เนื่องจากพื้นดินใต้ป่าไม้เปรียบเสมือนอ่างเก็บน้ำธรรมชาติที่สะสมน้ำไว้ในฤดูฝนแล้วระบายออกในฤดูแล้ง

6. เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ซึ่งสัตว์ป่าเป็นแหล่งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และเครื่องใช้สอยต่าง ๆ นอกจากนี้คนและแมลงหลายชนิดมีประโยชน์ต่อมนุษย์ในการเป็นผู้ทำลายศัตรูพืชทางการเกษตรและยังช่วยในการรักษาสมดุลของธรรมชาติไว้ ปัจจุบันมีผู้สนใจทำการศึกษาหาความรู้และศึกษาความเป็นอยู่ของสัตว์ป่ามากขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์ทางการศึกษาและนันทนาการที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ป่า

7. เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจและนันทนาการ การที่มนุษย์ใช้เวลาว่างสำหรับเดินทางไปค้างแรมในป่า ไปทัศนศึกษาในที่ต่าง ๆ เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ ทำให้สุขภาพสบายใจนั้น จะเห็นว่า

สถานที่ที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ประกอบขึ้นจากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่าแทบทั้งสิ้น รวมเรียกว่าเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ป่าไม้ที่อยู่ในรูปของทิวทัศน์ เป็นฉากธรรมชาติอันสวยงาม สัตว์ป่าก็เป็นส่วนประกอบของธรรมชาติที่ทำให้มีชีวิตชีวาแก่ผู้พบเห็น จะเห็นว่าปัจจุบันมนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในด้านการพักผ่อนหย่อนใจมากขึ้น ตามลำดับ (กำธน สินธวานนท์, 2542)

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้บัญญัติสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย และแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

มาตรา 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อม ที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษา และประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบ ก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 78 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ดังต่อไปนี้

(5) จัดระบบงานราชการและงานของรัฐอย่างอื่น เพื่อให้การจัดทำและการให้บริการสาธารณะเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน

มาตรา 87 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังต่อไปนี้

(1) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น

(2) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะ

(3) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับในรูปแบบองค์กรทางวิชาชีพหรือตามสาขาอาชีพที่หลากหลาย หรือรูปแบบอื่น

(4) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมืองและจัดให้มีกฎหมายจัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกระดับ ให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่

(5) ส่งเสริมและให้การศึกษแก่ประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้สิทธิเลือกตั้งโดยสุจริตและเที่ยงธรรม

การมีส่วนร่วมของประชาชนตามมาตรานี้ต้องคำนึงถึงสัดส่วนของหญิงและชายที่ใกล้เคียงกัน

มาตรา 290 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามที่กฎหมายบัญญัติ

กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

(1) การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่

(2) การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่ เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน

(3) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่

(4) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

กฎหมายที่เกี่ยวกับการป่าไม้ มี 5 ฉบับ

1. พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484

พระราชบัญญัติฉบับนี้มีความมุ่งหมายที่จะควบคุมการตัดไม้ ทำไม้ และของป่าหวงห้าม รวมทั้งควบคุมการนำไม้และของป่าเคลื่อนที่ออกไปจากป่า เพื่อมิให้มีการตัดไม้ทำลายป่าโดยไม่จำเป็น และสงวน ไม้มีค่าบางชนิดไว้ โดยได้กำหนดประเภท ชนิด ไม้ และของป่าหวงห้าม นอกจากไม้ และของป่าที่กฎหมายกำหนดหวงห้ามแล้ว ประชาชนก็อาจใช้ประโยชน์โดยการตัดไม้ที่ไม่หวงห้าม หรือเก็บของป่าที่ไม่หวงห้ามไปเป็นประโยชน์ของตนได้

2. พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พุทธศักราช 2507

พระราชบัญญัติฉบับนี้มีความมุ่งหมายที่จะสงวนและคุ้มครองป่า โดยกำหนดป่าที่ต้องการอนุรักษ์ให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อให้มีการสงวนและคุ้มครองอย่างใกล้ชิด เพื่อหยุดยั้งการแผ้วถาง ทำลายป่า และมีการอนุญาตให้เอกชนไปปลูกป่าไม้หมุนเวียน เพื่อนำไม้มาใช้เป็นวัตถุดิบ ในอุตสาหกรรมบางประเภท อันจะเกิดผลดีต่อเศรษฐกิจของชาติ และช่วยให้การอนุรักษ์ป่าไม้ ได้ผลไปพร้อม ๆ กัน

3. พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504

พระราชบัญญัติฉบับนี้มีความมุ่งหมายที่จะคุ้มครองและดูแลอุทยานแห่งชาติ โดยห้ามมิให้เข้าไปใช้ประโยชน์ด้วยประการใด ๆ ที่จะทำให้เกิดความกระทบกับสภาพธรรมชาติ คุ้มครองความเป็นธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ทางอ้อม ตลอดจนมีการจัดการด้านวิชาการเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการท่องเที่ยว แหล่งค้นคว้าหาความรู้ แหล่งพักผ่อนหย่อนใจที่ยั่งยืน

4. พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พุทธศักราช 2535

พระราชบัญญัติฉบับนี้มีความมุ่งหมายที่จะคุ้มครองและอนุรักษ์สัตว์ป่าของประเทศไทย ให้คงอยู่ตลอดไป

5. พระราชบัญญัติสวนป่า พุทธศักราช 2535

พระราชบัญญัติฉบับนี้มีความมุ่งหมายในการส่งเสริมให้มีการปลูกสร้างสวนป่า เพื่อการค้าในที่ดินของรัฐและของเอกชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น แต่เนื่องจากพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ซึ่งใช้บังคับอยู่ในขณะนี้ มิได้มีบทบัญญัติรองรับและคุ้มครองสิทธิการทำไม้ หวงห้ามที่ได้จากการปลูกสร้างสวนป่า เพื่อเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการปลูกสร้างสวนป่า ดังกล่าว อีกทั้งเพื่อเป็นการส่งเสริมอาชีพให้ประชาชนมีงานทำและผลิตไม้เพื่อเป็นสินค้า ตลอดจนเพิ่มพื้นที่ทำไม้ให้มีปริมาณมากขึ้น และเพื่อให้ผู้ที่ทำการปลูกสร้างสวนป่ามีความมั่นใจในสิทธิ และประโยชน์ที่จะได้รับจากการปลูกสร้างสวนป่า เช่น การได้รับยกเว้นค่าภาคหลวง

และการไม่อยู่ภายใต้บังคับกฎหมายบางประการตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พุทธศักราช 2535
มาตราที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

มาตรา 7 เพื่อเป็นการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้องค์กรเอกชนซึ่งมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายไทย หรือกฎหมายต่างประเทศที่มีกิจกรรมเกี่ยวข้อง โดยตรงกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมหรือนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและมิได้มีวัตถุประสงค์ในทางการเมือง หรือมุ่งค้าหากำไรจากการประกอบกิจกรรมดังกล่าว มีสิทธิขอจดทะเบียนเป็นองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 43 ในกรณีที่ปรากฏว่าพื้นที่ใดมีลักษณะเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารหรือมีระบบนิเวศตามธรรมชาติที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นโดยทั่วไป หรือมีระบบนิเวศตามธรรมชาติที่อาจถูกทำลาย หรืออาจได้รับผลกระทบกระเทือนจากกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ได้โดยง่ายหรือเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางธรรมชาติหรือศิลปกรรมอันควรแก่การอนุรักษ์และพื้นที่นั้นยังมิได้ถูกประกาศกำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์ให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้พื้นที่นั้นเป็นเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม

มาตรา 44 ในการออกกฎกระทรวงตามมาตรา 43 ให้กำหนดมาตรการคุ้มครองอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างดังต่อไปนี้ไว้ในกฎกระทรวงด้วย

(1) กำหนดการใช้ประโยชน์ในที่ดินเพื่อรักษาสภาพธรรมชาติหรือมิให้กระทบกระเทือนต่อระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติ หรือคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

(2) ห้ามการกระทำหรือกิจกรรมใด ๆ ที่อาจเป็นอันตรายหรือก่อให้เกิดผลกระทบในทางเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ของพื้นที่นั้นจากลักษณะตามธรรมชาติหรือเกิดผลกระทบต่อคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

(3) กำหนดประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชนที่จะทำการก่อสร้าง หรือดำเนินการในพื้นที่นั้นให้มีหน้าที่ต้องเสนอรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

(4) กำหนดวิธีจัดการโดยเฉพาะสำหรับพื้นที่นั้นรวมทั้งการกำหนดขอบเขต หน้าที่ และความรับผิดชอบของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ในการร่วมมือและประสานงาน

ให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน เพื่อรักษาสภาพธรรมชาติหรือระบบนิเวศตามธรรมชาติ หรือคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่นั้น

(5) กำหนดมาตรการคุ้มครองอื่น ๆ ตามที่เห็นสมควรและเหมาะสมแก่สภาพของพื้นที่นั้น

มาตรา 45 ในพื้นที่ใดที่ได้มีการกำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์ เขตผังเมืองรวม เขตผังเมืองเฉพาะ เขตควบคุมอาคาร เขตนิคมอุตสาหกรรม ตามกฎหมายว่าด้วยการนั้น หรือเขตควบคุมมลพิษ ตามพระราชบัญญัตินี้ไว้แล้ว แต่ปรากฏว่ามีสภาพปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อมรุนแรง เข้าขั้นวิกฤต ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับการแก้ไขโดยทันที และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องไม่มีอำนาจตามกฎหมาย หรือไม่สามารถที่จะทำการแก้ไขปัญหาได้ ให้รัฐมนตรี โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เสนอต่อคณะรัฐมนตรีขออนุมัติเข้าดำเนินการเพื่อใช้มาตรการคุ้มครองอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างตามมาตรา 44 ตามความจำเป็นและเหมาะสม เพื่อควบคุมและแก้ไขปัญหาในพื้นที่นั้นได้

เมื่อได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีตามวรรคหนึ่งแล้ว ให้รัฐมนตรีประกาศในราชกิจจานุเบกษา กำหนดเขตพื้นที่ รายละเอียดเกี่ยวกับมาตรการคุ้มครองและกำหนดระยะเวลาที่ใช้มาตรการคุ้มครองดังกล่าวในพื้นที่นั้น

การขยายระยะเวลาตามประกาศในวรรคสอง ให้กระทำได้เมื่อได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติและคณะรัฐมนตรี โดยทำเป็นประกาศในราชกิจจานุเบกษา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ได้ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูดูแลฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการใช้อย่างตระหนักรู้คุณค่า บริหารจัดการอย่างดี สร้างความเป็นธรรม ลดความเหลื่อมล้ำและความขัดแย้งในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากร และคำนึงถึงต้นทุนสิ่งแวดล้อมของประเทศ การปรับกระบวนการพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศไปสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การยกระดับขีดความสามารถในการรับมือและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เพื่อให้สังคมมีภูมิคุ้มกัน การเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ การควบคุมและลดมลพิษเพื่อสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับประชาชนและการพัฒนาระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และเป็นธรรม รวมทั้งการสร้างภูมิคุ้มกันด้านการค้า จากเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ตลอดจนการเพิ่มบทบาทประเทศไทยในเวทีประชาคม โลกที่เกี่ยวข้องกับกรอบความตกลงและพันธกรณีด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ โดยมีแนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1. กลุ่มครอง ป้องกัน รักษา พื้นฟูพื้นที่ป่าไม้และเขตอนุรักษ์
2. พัฒนาระบบฐานข้อมูล ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์และการจัดการองค์ความรู้
3. ปรับปรุงการบริหารจัดการที่ดินทั้งระบบและกระจายการถือครองที่ดินให้เกิดความเป็นธรรม
4. เร่งรัดพัฒนาและฟื้นฟูคุณภาพดินเพื่อสนับสนุนการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตการเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร
5. วางระบบการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง
6. เร่งรัดการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการเพื่อสนับสนุนความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน และลดปัญหาอุทกภัยและภัยแล้งได้อย่างยั่งยืน
7. พัฒนาปรับปรุงและฟื้นฟูแหล่งน้ำ เพื่อเพิ่มปริมาณน้ำต้นทุนในแหล่งน้ำที่มีศักยภาพในการกักเก็บน้ำ
8. พัฒนาและส่งเสริมให้เกิดการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ คุ่มค่า และไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
9. จัดทำแผนแม่บทโครงสร้างพื้นฐานด้านทรัพยากรน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคอย่างเป็นระบบ
10. ส่งเสริมการอนุรักษ์ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพและแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)

ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ประเทศไทยจะยังคงประสบภาวะแวดล้อมและบริบทของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่อาจก่อให้เกิดความเสี่ยงทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ อาทิ กระแสการเปิดเศรษฐกิจเสรี ความท้าทายของเทคโนโลยีใหม่ ๆ การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ การเกิดภัยธรรมชาติที่รุนแรงประกอบกับสภาวะการณืด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศในปัจจุบันที่ยังคงประสบปัญหาในหลายด้าน เช่น ปัญหาผลิตภาพการผลิต ความสามารถในการแข่งขัน คุณภาพการศึกษา ความเหลื่อมล้ำทางสังคม เป็นต้น ทำให้การพัฒนาในช่วงแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 12 จึงจำเป็นต้องยึดกรอบแนวคิดและหลักการในการวางแผนที่สำคัญ ดังนี้ 1) การน้อมนำและประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 2) คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม 3) การสนับสนุนและส่งเสริมแนวคิดการปฏิรูปประเทศ และ 4) การพัฒนาสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติส่วนใหญ่ถูกนำไปใช้ในการพัฒนาจำนวนมาก ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมอย่างต่อเนื่องและเกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ดังนี้

1. พื้นที่ป่าไม้ลดลง เนื่องจากจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ความต้องการใช้ที่ดินเพื่อการผลิตทางการเกษตร การอยู่อาศัย และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย พื้นที่ป่าไม้จึงถูกบุกรุกทำลายมากขึ้น

2. ทรัพยากรดินเสื่อมโทรม ทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพถูกคุกคาม ทรัพยากรดินและที่ดินมีปัญหาความเสื่อมโทรมของดินจากการใช้ประโยชน์ที่ไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ดินเกษตรกรรมเสื่อมคุณภาพ การชะล้างพังทลายของดิน นอกจากนี้ยังมีปัญหาพื้นที่สูงชันหรือพื้นที่ภูเขา ซึ่งมีข้อจำกัดในการนำไปใช้ประโยชน์ การใช้ทรัพยากรที่ดินของประเทศยังไม่มีประสิทธิภาพและขาดการบูรณาการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การบริหารจัดการที่ดินมีปัญหาความไม่เป็นธรรมและการกระจายสิทธิการถือครองที่ดิน ความหลากหลายทางชีวภาพกำลังตกอยู่ภายใต้ภาวะถูกคุกคาม โดยมีสาเหตุมาจากการสูญเสียระบบนิเวศป่าไม้อย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน

3. ป่าชายเลนและระบบนิเวศชายฝั่งถูกทำลาย และมีการเปลี่ยนสภาพไปใช้ประโยชน์อื่น ๆ จำนวนมาก เช่น การเพาะเลี้ยงชายฝั่ง โดยเฉพาะการทำนากุ้ง การขยายตัวของเมืองและอุตสาหกรรม ทำให้รัฐเริ่มมีนโยบายปกป้องป่าชายเลนอย่างจริงจัง

4. การผลิตพลังงานในประเทศไม่เพียงพอต่อความต้องการ แต่ประสิทธิภาพการใช้พลังงานดีขึ้น ความต้องการใช้พลังงานของประเทศเพิ่มขึ้นตลอด 30 ปีที่ผ่านมา แต่การผลิตพลังงานเชิงพาณิชย์เพื่อการบริโภคภายในประเทศไม่เพียงพอต่อความต้องการ ทำให้ต้องนำเข้าจากต่างประเทศเพิ่มขึ้น

5. ทรัพยากรน้ำยังมีส่วนที่ไม่สามารถจัดสรรได้ตามความต้องการ ประเทศไทยประกอบด้วย 25 ลุ่มน้ำหลัก น้ำท่าตามธรรมชาติมีปริมาณรวม 285,227 ล้านลูกบาศก์เมตร ขณะที่การพัฒนาแหล่งเก็บกักน้ำในประเทศมีความจุคิดเป็นร้อยละ 28 ของปริมาณน้ำท่าธรรมชาติ มีอ่างน้ำบาดาลทั้งหมด 27 อ่างน้ำบาดาล ปริมาณการกักเก็บในชั้นน้ำบาดาลรวมประมาณ 1.13 ล้านล้านลูกบาศก์เมตร มีศักยภาพที่จะพัฒนาขึ้นมาใช้ได้ โดยไม่กระทบต่อปริมาณน้ำบาดาลที่มีอยู่ได้รวมปีละ 68,200 ล้านลูกบาศก์เมตร อย่างไรก็ตาม การพัฒนาน้ำบาดาลขึ้นมาใช้มีข้อจำกัดในเรื่องของความคุ้มทุน เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายในการสูบน้ำ และการดำเนินการสำรวจสูง

โดยวิสัยทัศน์ของการพัฒนาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ต้องให้ความสำคัญกับการกำหนดทิศทางการพัฒนาที่มุ่งสู่การเปลี่ยนผ่านประเทศไทยจากประเทศที่มีรายได้ปานกลางไปสู่ประเทศที่มีรายได้สูง มีความมั่นคงและยั่งยืน สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และนำไปสู่การบรรลุวิสัยทัศน์ระยะยาว “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ของประเทศ

ข้อมูลพื้นฐานบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

บ้านนาอีสาน เป็น 1 ใน 23 หมู่บ้าน ที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดาน เดิมบริเวณนี้เป็นป่าดงดิบอุดมสมบูรณ์ ประมาณ 400,000 ไร่ เป็นแนวตะเข็บของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ติดกับจังหวัดสระแก้ว จันทบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา และชลบุรี ปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์ของป่าเหลือน้อยมาก ทำให้สัตว์ป่า เช่น ช้างป่า เข้ามานุกรุกไถนาของชาวบ้านอยู่เสมอ

ชาวบ้านที่อพยพมาอยู่ในเขตบริเวณนี้ส่วนใหญ่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ และปัจจุบันก็ยังคงรักษาวัฒนธรรมของชาวอีสานอยู่เหมือนเดิม อาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่คือ เกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ภายในหมู่บ้านเต็มไปด้วยพรรณไม้และพืชสมุนไพรหลากหลายชนิด มีโรงเรียนระดับประถมของตำรวจตระเวนชายแดน จำนวน 1 โรงเรียน อยู่ใกล้หมู่บ้าน ปัจจุบันบ้านนาอีสานมีจำนวน 315 ครัวเรือน มีประชากรอาศัยอยู่จำนวน 971 คน ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ

บ้านนาอีสาน มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

1. ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านนายาว ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

2. ทิศใต้ ติดต่อกับ ป่าชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

3. ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลพระเพลิง อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว

4. ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ป่าชุมชนป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก

บ้านนาอีสาน เป็นชุมชนที่ไม่หยุดนิ่งในการเรียนรู้ ตัวแทนหมู่บ้านได้เดินทางไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศแล้วนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับวิถีถิ่นตนเอง ผลของการยกระดับความรู้ความเข้าใจเรื่องระบบวนเกษตรและเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองได้เปิดกระบวนทัศน์ไปสู่การจัดการทรัพยากรทั้งระบบ ทั้งเรื่องดิน การใช้ประโยชน์จากที่ดิน ระบบการเกษตร การจัดการป่า การจัดการน้ำ แหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือธนาคารปลา และการจัดการคน โดยเชื่อมโยงให้เห็นห่วงโซ่ความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลและพึ่งพากัน

ฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ประกอบด้วย ป่าชุมชน เนื้อที่ 1,500 ไร่ ซึ่งเป็นป่ากันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน แม้ว่าจะประกาศเป็นป่าชุมชนได้ไม่นาน เนื่องจากใช้เวลาในการเจรจาขอพื้นที่คืนจากผู้จับจองเดิมให้เป็นป่าชุมชน แต่สามารถแสดงให้เห็นถึงแนวทางการจัดการที่เป็นระบบ นอกจากจะมีคณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกันดูแลรักษาป่าแล้ว ยังมีกิจกรรมการปลูกป่าเสริมในช่วงเดือนสิงหาคมของทุกปี ป่าชุมชนบ้านนาอีสาน ไม่เพียงเป็นแหล่งอาหาร

และไม้ใช้สอยของชุมชน ยังเป็นป่ากันชนให้กับผืนป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ช่วยสร้างความชัดเจนของแนวเขตและป้องกันปัญหาบุกรุกถือครองที่ดินในเขตป่าอนุรักษ์

ชุมชนบ้านนาอีสานมีการจัดตั้งกลุ่มในชุมชนแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีกองทุนหมู่บ้านในรูปแบบสัจจะออมทรัพย์ และมีการจัดตั้งกลุ่มเป็นกลุ่มผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ ชุมชนมีการใช้ประโยชน์โดยตรงจากน้ำในการทำเกษตรและเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ชาวบ้านในชุมชนยังคงพึ่งพิงอาศัยและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน โดยเป็นแหล่งเก็บหาอาหารและเป็นแหล่งพืชสมุนไพร ชุมชนมีการรวมกลุ่มหรือจัดตั้งเครือข่าย เพื่อร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญของชุมชน ตลอดจนมีกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แบบเน้นการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่ม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จันทรนนท์ เหล่าพันทนา (2546) ได้ศึกษาขบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาองค์กรชุมชนของอำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาขบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน 2) เพื่อศึกษาวิธีการจัดการเครือข่ายองค์กรชุมชน 3) เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคของขบวนการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนและปัญหาการดำเนินงานขององค์กรเครือข่าย โดยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์คณะกรรมการบริหารเครือข่ายองค์กรชุมชน สมาชิกเครือข่ายองค์กรชุมชน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างเครือข่ายพัฒนาองค์กรชุมชนของ อำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น

ผลการศึกษา พบว่า ในการเชื่อมโยงเครือข่ายขององค์กรชุมชนที่คืบหน้าจะต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จากกันและกันอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ซึ่งอาจจะใช้วิธีการประชุมสมาชิก เพื่อให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และร่วมกันแก้ปัญหาอย่างทันทั่วถึง เป็นรูปธรรม ในการดำเนินงานของเครือข่ายองค์กรชุมชนนั้น จะต้องมีการบริหารที่ดี กล่าวคือ การดำเนินงานจะต้องมีการจัดทำแผนและนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีการเชื่อมประสานให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความคล่องตัว มีผู้รับผิดชอบหาแนวทางขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อที่จะนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารงาน และมีการควบคุมดูแลสมาชิกให้อยู่ในกรอบกติกาที่วางร่วมกันไว้อย่างเคร่งครัด เพราะจะทำให้การดำเนินงานองค์กรเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ปัญหาและอุปสรรคของขบวนการสร้างเครือข่ายองค์กร คือ ปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการและปัญหาเกี่ยวกับความไม่พร้อมขององค์กร ในการที่จะสร้างเครือข่าย รวมถึงปัญหาการไม่มีองค์ความรู้ในการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน และปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานเครือข่ายองค์กรชุมชน

มิ่งมิตร บุญเขตการ (2550) ได้ศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนา โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง หมู่บ้านใหม่คุณธรรม อำเภอัญญาคีรี จังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง 2) เพื่อศึกษาปัญหาและการแก้ไขเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย โดยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างเครือข่าย การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และเอกสารต่าง ๆ

ผลการศึกษา พบว่า 1) กระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย การสำรวจและการค้นหา พบว่า ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้าโดยไม่ต้องลงทุนซื้อและใช้กรรมวิธีจากภูมิปัญญา สามารถถ่ายทอดให้แก่เด็กและเยาวชน 2) การตัดสินใจและพิจารณาความพร้อม พบว่า ให้ความสำคัญกับวัตถุดิบ การสำรวจข้อมูล ทดลองทำเทคนิค และวิธีการในการนำทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้อย่างเหมาะสม และพิจารณาคนที่มีความประพฤติดีและเต็มใจเข้าร่วมเป็นสมาชิก มีความซื่อสัตย์ ความร่วมมือ การไว้วางใจ และต้องอยู่ในกฎกติกา 3) การผลิต พบว่า สมาชิกเครือข่ายจะร่วมกันคิด ร่วมวางแผนการทำงานในการผลิตสินค้า 4) การทำงานของเครือข่าย พบว่า กลุ่มแม่ข่ายลูกข่ายจะคอยสนับสนุนและช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะเรื่องบุคคล วัสดุอุปกรณ์ การตลาด การแก้ปัญหา ตลอดจนงบประมาณจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน 5) การขยายผล พบว่า เครือข่ายได้พัฒนาองค์ความรู้ การประสานงาน การจัดสวัสดิการ ส่งเสริมอาชีพ การผลิต การตลาด และการแก้ไขปัญหาหารือร่วมกันในส่วนของปัญหาและการแก้ไขเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย พบว่า การดำเนินการด้านการตลาด และการประชาสัมพันธ์ในเรื่องเกี่ยวกับสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ยังขาดความชัดเจนและไม่ทั่วถึง รวมทั้งขาดการสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การดำเนินงานไม่สอดคล้องกับโครงการและแผนงานที่วางไว้

ศรัณย์ เจริญศิริ (2556) ได้ศึกษาองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนกับการมีส่วนร่วมกรณีศึกษาเปรียบเทียบองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โคนหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โคนหนองโน จังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาที่มาและการรวมตัวเป็นองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โคนหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โคนหนองโน จังหวัดมหาสารคาม 2) เพื่อศึกษาระดับและผลของการมีส่วนร่วมขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โคนหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โคนหนองโน จังหวัดมหาสารคาม 3) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โคนหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โคนหนองโน จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้วิธีการศึกษาจากข้อมูลเอกสารและศึกษาจากข้อมูลภาคสนาม โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตการณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผลการศึกษาที่มาและการรวมตัวขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหนองโน พบว่า สาเหตุหลักของการรวมตัวของชาวบ้านทั้งสองพื้นที่ คือ การมีแกนนำในการริเริ่มจัดตั้ง การได้รับผลกระทบจากนโยบายหรือโครงการพัฒนาที่เข้ามา ดำเนินการในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนและได้สร้างความเสียหายให้กับพื้นที่ป่า ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนในเรื่องวิถีชีวิตและอาชีพ จุดมุ่งหมายของชาวบ้านที่ต้องการคัดค้านโครงการพัฒนา ดังกล่าว และบทบาทครั้งสำคัญที่ทำให้การรวมตัวขององค์กรมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรม เพราะชาวบ้านหันมาให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และเห็นคุณค่าของป่าสาธารณะมากขึ้น การมีส่วนร่วมของทั้งองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหนองโน พบว่า องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหินลาดมีลักษณะการมีส่วนร่วม อยู่ในระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริง กล่าวคือ กิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรต้องการการมีส่วนร่วมสูง มีการกำหนดกิจกรรม การประชุมพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของสมาชิกในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ลักษณะดังกล่าวทำให้ชาวบ้านรู้สึกร่วมกันว่าตนเองเป็นเจ้าของป่าชุมชน โศกหินลาด และมีส่วนร่วมกิจกรรมขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหินลาดอย่างชัดเจน ขณะที่กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหนองโนมีลักษณะของการมีส่วนร่วมในระดับการมีส่วนร่วม เพียงบางส่วน เนื่องจากภายในองค์กร ไม่มีการกำหนดโครงสร้างบทบาทหน้าที่ชัดเจน ทำให้การดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มยังขาดการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนอย่างเต็มที่ อาศัยการทำงานในระดับหมู่บ้าน ซึ่งนำโดยผู้นำชุมชน ได้แก่ แกนนำ ผู้ใหญ่บ้าน เป็นหลัก ในด้านผลของการมีส่วนร่วม พบว่า ทั้งองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหินลาดและกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหนองโน ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานตามจุดมุ่งหมายหลักของการเข้ามารวมกลุ่ม ปัจจัยที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมของทั้งสองพื้นที่ พบว่า ปัจจัยสภาพแวดล้อมทางกายภาพค่อนข้างจะมีลักษณะเหมือนกัน ทั้งด้านลักษณะโดยทั่วไปของชุมชน การได้รับผลกระทบจากนโยบาย/โครงการพัฒนา ในขณะที่ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้นำและสมาชิกขององค์กร พบว่า องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหินลาดจะมีความชัดเจนในเรื่องของตัวผู้นำ องค์กรมากกว่ากลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหนองโน ขณะที่ปัจจัยที่เป็นรางวัลตอบแทนมีลักษณะสอดคล้องกัน คือ ความต้องการให้ป่าชุมชนกลับมา มีความอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม เพื่อที่จะสามารถประกอบอาชีพสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว ส่วนปัจจัยภายในตัวบุคคล พบว่า ชาวบ้านทั้งสองพื้นที่ที่มีความคาดหวังในประโยชน์ส่วนรวม มีความต้องการจะเข้ามาช่วยกันแก้ไขปัญหา ร่วมกัน

สร้อยญา จุฑานิล (2556) ได้ศึกษาการบริหารเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานปฏิบัติการภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษากระบวนการบริหารงานในรูปแบบเครือข่าย 2) เพื่อการศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการทำงานในรูปแบบเครือข่าย 3) เพื่อเสนอแนะแนวทางในการทำงานในรูปแบบเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานปฏิบัติการภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็น 4 กลุ่ม คือ ประชาชนหรือชาวบ้าน ภาคีเครือข่าย สถาบันการศึกษา และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน วิธีการศึกษาใช้การศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการวิจัยเชิงสำรวจแบบหลายขั้นตอน

ผลการศึกษา พบว่า 1) กระบวนการบริหารงานในรูปแบบเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานปฏิบัติการภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 1) ด้านยุทธศาสตร์ มีการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เครือข่ายเป็นไปตามแผนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนและสอดคล้องตามวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ขององค์กร 2) ด้านการออกแบบเครือข่าย พบว่า มีโครงสร้างการบริหารงานภายในเป็นไปตามพระราชบัญญัติของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนกำหนด และโครงสร้างการทำงานระหว่างหน่วยงานมีประเภทและรูปแบบเครือข่ายที่คล้ายกัน คือ เน้นการทำงานเชิงพื้นที่ เชิงประเด็นงานหรือประเด็นกิจกรรม และเชิงโครงสร้าง 3) ด้านการเชื่อมโยงเครือข่าย พบว่า ให้ความสำคัญในการประสานความร่วมมือกับทุกภาคส่วน ทั้งในระดับนโยบาย หน่วยงานพัฒนาทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมถึงสถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนให้องค์กรชุมชนและท้องถิ่นสามารถเป็นแกนหลักในการทำงานพัฒนา โดยการประสานงานมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายต่าง ๆ ประกอบไปด้วย ประชาชน ท้องถิ่น หน่วยงานราชการ และสถาบันการศึกษา 4) ด้านการสร้างผู้นำเชื่อถือ พบว่า มีการสร้างแรงจูงใจโดยอาศัยสภาพปัญหาของแต่ละชุมชนเป็นพลังผลักดันให้เกิดความต้องการและตระหนักที่จะรวมตัวเป็นเครือข่าย การวัดผลผลการดำเนินงานเป็นไปตามคำรับรองการปฏิบัติงานตามข้อกำหนดของคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ และมีการจัดทำรายงานผลการดำเนินงานเพื่อการตรวจสอบและพัฒนากระบวนการดำเนินงานต่อไป มีการสร้างความไว้วางใจโดยอาศัยกิจกรรมที่สามารถสร้างให้สมาชิกในเครือข่ายได้เรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกัน และมีการแบ่งปันความเสี่ยงโดยประเมินความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น เพื่อให้เกิดการรับรู้และหาวิธีจัดการที่เหมาะสมในการลดความเสี่ยงให้อยู่ในระดับที่องค์กรยอมรับได้ และ 5) ด้านการปฏิรูปทรัพยากรมนุษย์ พบว่า มีการพัฒนาทักษะที่เหมาะสมให้กับเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่จะมีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อเพิ่มโอกาสในการดำเนินงานในรูปแบบเครือข่ายให้ดียิ่งขึ้น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เครื่องช่วยการมีส่วนร่วมอนุรักษณ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอวิธีดำเนินการวิจัย โดยครอบคลุมเนื้อหาที่สำคัญ ประกอบด้วย วิธีการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การเก็บรวบรวมข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ และการตรวจสอบข้อมูล ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

วิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เครื่องช่วยการมีส่วนร่วมอนุรักษณ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ดำเนินการโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การก่อรูปเครื่องช่วย และการจัดระบบบริหารเครื่องช่วย การมีส่วนร่วมอนุรักษณ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มภาครัฐ และ 2) กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) โดยเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth interview) มาเป็นแนวทางในการหาคำตอบของคำถามการวิจัยที่กำหนดไว้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายที่เลือกขึ้นมาแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อต้องการทราบข้อมูลที่มีลักษณะร่วมกัน ซึ่งก็คือ ต้องการทำการศึกษาก่อรูปเครื่องช่วยและการจัดระบบบริหารเครื่องช่วย การมีส่วนร่วมอนุรักษณ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ทั้งนี้ เนื่องจากคุณลักษณะของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ที่มีความแตกต่างกัน ดังนั้น ข้อมูลที่ต้องการทราบบางส่วนจึงอาจมีลักษณะที่ต่างกันออกไป

สำหรับเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการก่อรูปเครื่องช่วยและการจัดระบบบริหารเครื่องช่วย การมีส่วนร่วมอนุรักษณ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ดังนี้

1. กลุ่มภาครัฐ จำนวน 3 คน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และผู้ใหญ่บ้านหมู่ 16 บ้านนาอีสาน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐที่มีต่อเครือข่ายชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

2. กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) จำนวน 6 คน ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน และสมาชิกกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน การก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่าย การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเรื่อง เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษา: ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้วิจัยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. ศึกษาจากข้อมูลเอกสาร (Document study) เป็นการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลงานทางวิชาการ เอกสารการวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือราชการที่เกี่ยวข้อง รวมถึงเอกสารของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาที่เห็นว่าเกี่ยวข้องและเหมาะสม

2. ศึกษาจากข้อมูลภาคสนาม (Field study) ทำการศึกษาจากชุมชนที่ทำการวิจัย โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth interview) และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3. การสังเกตการณ์ (Observation) ใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมของชุมชนที่ทำการวิจัย โดยการสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง เป็นจริง และสมบูรณ์ที่สุด ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดเครื่องมือสำหรับใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่

1. การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก จะใช้แนวคำถามแบบมีโครงสร้าง เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแสดงทัศนคติได้หลากหลายมุมมอง โดยการทำแบบฟอร์มการสัมภาษณ์ของคำถามที่กำหนดไว้

ล่วงหน้า และผู้วิจัยจะเป็นผู้สัมภาษณ์ด้วยตนเอง เพื่อเป็นประโยชน์ในการซักถามที่ตรงประเด็น และละเอียดมากยิ่งขึ้น โดยใช้เครื่องบันทึกเสียงในการบันทึกข้อมูลเสียงสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งแบบสัมภาษณ์มีทั้งหมด 2 ชุด ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มภาครัฐ และแบบสัมภาษณ์สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มวงเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) โดยเป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป บริบทของชุมชน การก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

2. กล้องถ่ายภาพ ใช้ในการบันทึกภาพกิจกรรมเพื่อนำมาสะท้อนหรือเตือนความจำให้ผู้วิจัยสามารถระลึกถึงบริบทหรือบรรยากาศที่เกิดขึ้นระหว่างการสัมภาษณ์

ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2560

การวิเคราะห์และการตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาทำการวิเคราะห์ สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาเชิงคุณภาพนั้น มีเป้าหมายเพื่อจัดระบบของข้อมูล โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเชื่อมโยง เพื่อหาข้อสรุป อธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ การวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้การพรรณนาวิเคราะห์เนื้อหาจากการตีความ สร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่รวบรวมได้ ทั้งจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ เปรียบเทียบกับแนวความคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ซึ่งจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลไปพร้อม ๆ กันในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อช่วยให้ผลการวิเคราะห์อยู่ในกรอบและแนวทางที่ถูกต้อง

ผู้วิจัยมีการตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) โดยการตรวจสอบแหล่งข้อมูลที่ได้อาจมาจากบุคคลต่างกันได้ข้อมูลเหมือนกันหรือไม่ หรือซ้ำกันในเรื่องใดบ้าง ซึ่งข้อมูลใด ๆ ที่ซ้ำกันนั้น จะถือว่าเป็นข้อมูลจริงที่เชื่อถือได้ แล้วผู้วิจัยจะจดข้อมูลเหล่านั้นไว้
2. การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigation triangulation) โดยผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม และการขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษางานนิพนธ์ในทุก ๆ ระยะของการศึกษาวิจัย

3. วิเคราะห์ข้อมูลโดยนำข้อมูลจากการจดบันทึก และข้อมูลจากเทปบันทึกเสียงที่ถอดเป็นบทสนทนา มาวิเคราะห์เนื้อหาตามหัวข้อที่กำหนด แล้วจึงนำไปเขียนรายงานตามประเด็นในการศึกษาต่อไป

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการก่อรูปเครือข่าย (Network forming) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา และเพื่อศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่าย (Network organizing) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอที่ได้จากการศึกษาข้อมูลเอกสาร (Document study) จากการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth interview) ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant interview) ผู้วิจัยสามารถสรุปตามประเด็นสำคัญจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2 กลุ่ม คือ

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มภาครัฐ จำนวน 3 คน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ได้แก่ หัวหน้าหน่วยป้องกันรักษาป่า ที่ ฉช.8 (นาอีสาน) เจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้แก่ ผู้จัดการฝ่ายสนาม โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อม สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 (ศรีราชา) ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 16 บ้านนาอีสาน (คนปัจจุบัน)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มภาครัฐนั้นมีประสบการณ์การทำงานในพื้นที่ประมาณ 10 ปี สำหรับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้และเจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช นั้นมีหน้าที่รับผิดชอบด้านการคุ้มครอง ดูแล รักษาทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งชุมชนบ้านนาอีสานเป็นพื้นที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรมป่าไม้ และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช สำหรับผู้ใหญ่บ้านหมู่ 16 บ้านนาอีสาน เป็นบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้นำชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของชาวบ้านในชุมชน และมีหน้าที่ในการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) จำนวน 6 คน ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน และสมาชิกกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานนั้นอาศัยอยู่ในชุมชนมาประมาณ 10-30 ปี มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปัจจุบันได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน

มีการเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่า เช่น ยางนา ประดู่ นนทรี สัก มะฮอกกานี พะยูงตะแบก และพืชสมุนไพรต่าง ๆ เป็นต้น

ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 บริบทของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ตอนที่ 2 การก่อรูปเครือข่าย (Network forming) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ตอนที่ 3 การจัดระบบบริหารเครือข่าย (Network organizing) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ตอนที่ 1 บริบทของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ปัจจุบันชุมชนบ้านนาอีสานตั้งอยู่ตรงกลางระหว่าง 3 อำเภอ คือ อยู่ห่างจากอำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว เป็นระยะทาง 32 กิโลเมตร อยู่ห่างจากอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี เป็นระยะทาง 60 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากอำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นระยะทาง 60 กิโลเมตร ชุมชนบ้านนาอีสานเป็น 1 ใน 23 หมู่บ้าน ที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา (องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดาน, 2560) ซึ่งเป็นแนวตะเข็บของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ติดกับจังหวัดสระแก้ว จันทบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา และชลบุรี ชาวบ้านส่วนใหญ่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ และปัจจุบันก็ยังคงรักษาวัฒนธรรมของชาวอีสานอยู่เหมือนเดิม อาชีพของชาวบ้าน ได้แก่ เกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ชุมชนบ้านนาอีสานมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ มีพื้นที่ติดต่อกับ บ้านนายาว ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศใต้ มีพื้นที่ติดต่อกับ ป่าชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศตะวันออก มีพื้นที่ติดต่อกับบ้านโนนสมพร ตำบลพระเพลิง อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว

ทิศตะวันตก มีพื้นที่ติดต่อกับ ป่าชุมชนป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“ชุมชนบ้านนาอีสาน หมู่ 16 มีจำนวน 315 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 971 คน แบ่งออกเป็นชาย 484 คน และเป็นหญิง 487 คน ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ และมีความเชื่อตามประเพณีวัฒนธรรมอีสาน ทั้งด้านความเชื่อในเรื่องฮีดสิบสอง กองสิบสี่ ประเพณีบุญข้าวจีซึ่งจัดในช่วงเดือนสามหรือเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี” (อรุณ โสภภาพร, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 16 บ้านนาอีสาน, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2560)

ภาพที่ 15 ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านนาอีสาน จากการศึกษาข้อมูลเอกสาร (Document study) และจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการก่อรูปเครือข่ายและการจัดระบบบริหารเครือข่าย การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้แก่ เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 16 บ้านนาอีสาน ปราชญ์ชาวบ้าน และสมาชิกกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) รวมจำนวน 9 คน พบว่า ชุมชนบ้านนาอีสาน ตั้งอยู่ในตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งในเริ่มแรกชุมชนบ้านนาอีสาน ขึ้นกับหมู่ 11 ตำบลท่ากระดาน เดิมพื้นที่ของชุมชนเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ สภาพป่าเป็นป่าไม้เบญจพรรณที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วยต้นไม้ยืนต้นใหญ่ขนาดพันธุ์ เช่น ไม้มะค่า ไม้พะยุง ไม้ตะแบก นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่าหลากหลายชนิด

สภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ค่อย ๆ ร่อยหรอลง อันเกิดจากการบุกรุกของผู้มีอิทธิพล และเกษตรกร นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 นายมูล อันเวียง ได้อพยพเข้ามาซื้อที่ดินในราคาถูกจากผู้จับจองพื้นที่เดิมในราคาถูก และได้ชักนำนายเนา มีสร้อย พร้อมด้วยครอบครัวจากอำเภอสีชมพูเข้ามาอยู่เป็นกลุ่มแรก ต่อมาในปี พ.ศ. 2521 นายมูล อันเจียว ได้อพยพเข้ามาพร้อมด้วยเครือญาติ อีกจำนวน 7 ครอบครัว และหลังจากนั้นการอพยพของประชาชนยังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่องเพื่อเข้ามาถางป่า ทำการเกษตรและปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ถั่ว อ้อย ข้าว โปด มันสำปะหลัง ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2529-2530 เป็นช่วงที่เกษตรกรอพยพเข้ามามากที่สุด ซึ่งผู้ที่อพยพเข้ามาส่วนใหญ่มาจากจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี หนองคาย ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม นครราชสีมา และบางจังหวัดในภาคกลาง เช่น เพชรบูรณ์ การลี้ภัยเข้ามาในชุมชนแห่งนี้ของประชาชนยังคงเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งต่อมาทางราชการเห็นว่าชุมชนมีจำนวนประชากรมากพอที่จะจัดตั้งหมู่บ้านได้ จึงได้แยกออกมาจัดตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่เป็นหมู่ 16 เพื่อความสะดวกในการดูแลของทางราชการ และได้รับการตั้งชื่อว่า “บ้านนาอีสาน” เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก

ปัจจุบัน (พ.ศ. 2560) มีนายอรุณ โสภภาพร เป็นผู้ใหญ่บ้าน

ในปี พ.ศ. 2530 สภาพชุมชนยังทุรกันดารและอยู่ห่างไกลจากตัวเมือง ตลอดจนการสัญจรไปมาของคนในชุมชนค่อนข้างลำบาก สถานศึกษาอยู่อีกหมู่บ้านหนึ่งซึ่งห่างไกลจากชุมชนมาก ทำให้บุตรหลานของเกษตรกรในชุมชนไม่ค่อยได้รับการศึกษาในช่วงแรก ทำให้เกษตรกรเกิดการดิ้นรนสร้างโรงเรียนขึ้นมาด้วยความร่วมมือของคนในชุมชน โดยการริเริ่มของนายเลี่ยม บุตรจันทา เมื่อปี พ.ศ. 2531 ใช้ชื่อว่า โรงเรียนบ้านนาอีสาน และได้รวบรวมเงินของสมาชิกในชุมชนเพื่อจ้างครูมาสอนลูกหลานของตนเอง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2534 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนบ้านนายาว และได้มาพบกับกลุ่มชาวบ้านและนักเรียนโรงเรียนบ้านนาอีสานที่ไปยื่นรอกเข้าเฝ้าที่นอกเคาน์เตอร์ ซึ่งนายเลี่ยม บุตรจันทา ได้ถวายฎีกาต่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และทรงพบเห็นสภาพปัญหาของชุมชนที่จำเป็นต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วนก็คือเรื่องการศึกษา จึงมีกระแสรับสั่งให้ตำรวจตระเวนชายแดนเข้ามาสร้างโรงเรียนขึ้นในชุมชน โดยใช้ชื่อว่า โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนบ้านนาอีสาน เปิดสอนระดับชั้นประถมศึกษา มีครูเป็นตำรวจตระเวนชายแดน ทำการสอนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จากกรณีดังกล่าวจะเห็นว่า ชุมชนมีความต้องการและมีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยชุมชนเอง ซึ่งสามารถจะกระทำได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“บ้านนาอีสานเป็นชุมชนที่ตั้งขึ้นมาใหม่ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นชาวอีสานที่อพยพหนีปัญหาหนี้สินรุงรังจากการประกอบอาชีพปลูกพืชเชิงเดี่ยวและความแห้งแล้งของแผ่นดิน จนไม่สามารถทำอะไรทำนาหากินได้เหมือนอดีต ต้องย้ายถิ่นฐาน และเห็นว่าพื้นที่รอยต่อป่าเขาอ่างฤๅไน มีความอุดมสมบูรณ์ หากินง่าย จึงสร้างกระท่อมในป่าปลูกข้าว หางของป่า ถ้าสัตว์เป็นอาหาร นาน ๆ เข้าจึงลงหลักปักฐานอยู่อย่างถาวร ในปี พ.ศ. 2530 ชื่อเสียงบ้านนาอีสานโด่งดังจากคำบอกเล่าปากต่อปากของญาติ ๆ เรื่องความอุดมสมบูรณ์ จึงอพยพมาอยู่รวมกันกว่า 200 ครัวเรือน บางคนมาซื้อที่ดินต่อจากญาติเพียงไร่ละ 1,000 บาท บางคนมาเพื่อถากถางป่าใหม่ หลังรัฐบาลให้นายทุนเข้ามาสัมปทานป่าสิ้นสุดลง จนประมาณปี พ.ศ. 2533 รัฐบาลจึงประกาศปิดป่า หลังปิดป่าไม่นาน รัฐบาลมีนโยบายเอาคนออกจากป่า แต่ชุมชนมองว่าการออกจากป่าก็เหมือนตายทั้งเป็น จึงเรียกชาวบ้านมาประชุมหาทางออกร่วมกัน ชักชวนกันสร้างโรงเรียนเพื่อเป็นข้อต่อรองของรัฐ เมื่อสร้างโรงเรียนเสร็จก็หาครูมาสอนไม่ได้เพราะรัฐไม่รองรับทั้งรายได้และสวัสดิการต่าง ๆ จึงได้มองหาเด็กในชุมชนที่เรียนจบ ม.6 ปวช. ปวส. ที่ไปทำงานที่กรุงเทพฯ ให้กลับมาสอนหนังสือในชุมชน โดยเก็บเงินจากชาวบ้านครอบครัวละ 10 บาท 20 บาท เป็นค่าจ้างครูเดือนละ 600 บาท” (เลี่ยม บุตรจันทา, ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

“เมื่อก่อนนายเนา มีสร้อย ก็ให้ผมไปสอนหนังสือให้ลูกหลานที่โรงเรียนบ้านนาอีสาน เพราะเค้ารู้ว่าผมจบ ปวส. มา ได้ค่าจ้างเดือนละ 600 บาท ตอนนั้นมีครูประมาณ 2-3 คน” (อรุณ โสภภาพ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 16 บ้านนาอีสาน, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2560)

เนื่องจากบ้านนาอีสานเดิมเป็นป่าอุดมสมบูรณ์ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะต่อการทำเกษตรกรรม เช่น การปลูกพืชสวน พืชไร่ ทำนา สำหรับพืชที่เกษตรกรปลูกกันเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง ข้าว โดยที่ชุมชนใช้พื้นที่ประมาณ 1,500 ไร่ เป็นพื้นที่เพาะปลูกเกษตรกรรม

เดิมที่ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านนาอีสานประกอบด้วยป่าไม้ สารอินทรีย์จำพวกแร่ธาตุ สัตว์ป่า และแหล่งน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ในอดีตที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้สภาพป่าที่เคยรกทึบอุดมสมบูรณ์กลับกลายเป็นป่าโปร่ง ซึ่งในปัจจุบันมีสภาพป่าที่เหลืออยู่ในชุมชนน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ป่าที่มีอยู่ในอดีต ยังคงเหลืออยู่ก็เพียงป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน และป่าเป็นหย่อม ๆ ภายในชุมชน และเนื่องจากบริเวณของชุมชนแห่งนี้เคยเป็นป่าอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้สภาพพื้นที่อุดมไปด้วยแร่ธาตุที่เป็นอาหารของพืชเป็นจำนวนมาก ทำให้สามารถปลูกพืชต่าง ๆ เช่น งาม ข้าวโพด มันเทศ ถั่วลิสง ถั่วเหลือง และถั่วเขียว ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นแหล่งรวมของความหลากหลายทางชีวภาพ สภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าทำให้สัตว์ป่าต่าง ๆ เช่น ช้างป่า เสือ ควายป่า เก้ง กวาง กระแต หมูป่า ไก่ป่า และนกชนิดต่าง ๆ เข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

แต่ปัจจุบันลดน้อยลงไป เนื่องจากการบุกรุกและการทำการเกษตรของเกษตรกร แต่เดิมหมู่บ้านแห่งนี้ และหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์ มีพันธุ์ไม้ขึ้นอยู่หนาแน่น เช่น ไม้มะค่า ไม้พะยุง ไม้ตะแบก และป่าไม้เบญจพรรณ ต่อมาได้ถูกผู้มีอิทธิพลลักลอบตัดไม้แปรรูปเพื่อจำหน่าย และเกษตรกรบุกรุกเพื่อต้องการพื้นที่ทำการเกษตร แต่สภาพปัจจุบันหลังจากที่ป่าถูกทำลายไป ก็ทำให้สัตว์ป่าเหล่านั้นหายไปด้วย ยังคงหลงเหลือเพียงแค่กระต่าย หมูป่า กระรอก กระแต ไก่ป่า และนกบางชนิดเท่านั้นที่ยังคงพอมีหลงเหลืออยู่ และมีแนวโน้มว่าสัตว์ป่าเหล่านี้กำลังจะหมดไป เช่นกัน แม้ว่าชุมชนบ้านนาอีสานจะอยู่ใกล้กับป่าอนุรักษ์ แต่แหล่งน้ำธรรมชาติมีน้อยมาก มีเพียงลำห้วยเล็ก ๆ และสามารถใช้ได้เพียงในฤดูฝนเท่านั้น เนื่องจากแหล่งน้ำไม่ได้รับการดูแล เอาใจใส่และถูกเกษตรกรบางคนขยายพื้นที่การเกษตรทับถมบริเวณลำห้วยจนทำให้สายน้ำตื้นเขิน เกษตรกรแห่งนี้ประสบปัญหาสำคัญก็คือ การขาดน้ำ แม้ว่าทางราชการจะเข้ามาช่วยเหลือ ด้วยการขุดลอกคลองและเจาะน้ำบาดาลให้ก็ตามก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร ที่มีอยู่จำนวนมาก ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“ที่ผ่านมา บ้านนาอีสานมีความเจริญอย่างมาก มีทั้งถนน ไฟฟ้าตัดผ่าน ซึ่งทั้งหมด เป็นตัวจุดทรัพยากร ทุกคนต้องเร่งหาเงินทอง เครื่องใช้ที่ไม่จำเป็นไหลเข้าชุมชน บางคนต้องกู้หนี้ ยืมเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่าย หลายครอบครัวจึงลักลอบตัดต้นไม้ ลำสัตว์ ทำให้ป่าลดลงจนเกือบ จะไม่เป็นป่า ภาพบ้านนาอีสานที่เขียวขจีจึงดูแห้งแล้ง น้ำแห้งขอด ฝนน้อยลง อากาศร้อนกว่าแต่ก่อน หาอาหารจากป่าได้น้อยลง ป่าคือลมหายใจของชีวิต คนที่มีใจรักป่าจึงรวมกลุ่มตรวจสอบพื้นที่ ยับยั้งการบุกรุกป่า ที่แรกมุ่งไปที่ป่าที่ยังพอมีต้นไม้ พอเป็นแหล่งน้ำซับ ในที่สุดก็ขยายป่าออกไปสู่ ป่าเสื่อมโทรมที่เหลือ บทบาทของกลุ่มแกนนำพิทักษ์ป่าจึงได้รับการยอมรับมากขึ้นจากคนในชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ” (บุญเสียง บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2560)

“การเข้าไปให้ความรู้การอนุรักษ์ป่ามีความยุ่งยากมากในระยะแรก เพราะหลายคน ไม่เห็นด้วย จึงมีการแบ่งพรรคแบ่งพวกกันอย่างชัดเจน ต่างคนต่างคิดกันแต่เรื่องของตนเองจนขาด ความสามัคคี ทำให้คนไม่เข้าใจกัน ไม่ฟังพากันเหมือนอดีต ทั้ง ๆ ที่มาจากที่เดียวกัน” (ดาวเรียง บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

ตอนที่ 2 การก่อรูปเครือข่าย (Network forming) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ในการศึกษาการก่อรูปเครือข่าย (Network forming) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ จากกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) พบว่า กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน

มีกระบวนการก่อตั้งกลุ่มที่น่าสนใจ คือ เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นกลุ่มที่มีรูปแบบไม่เป็นทางการ มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน ซึ่งจุดมุ่งหมายของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน คือ การต่อสู้เพื่อหาทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจนประสบความสำเร็จ และได้กลับคืนสู่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในอดีต “มีกินมีใช้ตลอดชีวิต” มีชีวิตแบบพอเพียงและสามารถพึ่งตนเองได้ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน สามารถนำไปสู่พลังและความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป โดยใช้เวทีการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน และมีการแลกเปลี่ยนความรู้จากเครือข่ายวนเกษตรชุมชนรอบป่าตะวันออก (รอยต่อ 5 จังหวัด) ทำให้เกิดพลังในการต่อสู้และผลักดันในเรื่องอำนาจในการต่อรองเพื่อเป็นทางรอดของเกษตรกรกลุ่มวนเกษตร ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“ในชุมชนมีการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ เป็นการช่วยเหลือกันในชุมชนในรูปแบบที่เกื้อกูลกัน เป็นกลุ่มที่ประกอบอาชีพเดียวกัน ส่วนใหญ่จะเป็นพี่น้องหรือเครือญาติกัน” (เลี่ยม บุตรจันทา, ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

“คนในชุมชนมีการรวมตัวกันทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อแก้ไขปัญหาเพื่อความอยู่รอด และเป็นการสร้างรายได้เสริมให้แก่ครอบครัว” (จันทร์เพ็ญ แสนภา, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

การก่อรูปเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน พบว่า เป็นการคิดริเริ่มของชุมชนเอง เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนเกิดความตระหนักและตื่นตัวในปัญหาใดปัญหาหนึ่ง แล้วลงมือริเริ่มในการรวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่มเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาให้ลุ่ลวงหรือบรรเทาไป ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้

1. การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว คือ การที่ชุมชนบ้านนาอีสานเกิดการรับรู้และเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น ปัญหาในช่วงแรก คือ การที่ไม่มีโรงเรียนในชุมชนให้กับบุตรหลานได้เรียนหนังสือ ปัญหาการทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยว ปัญหาสุขภาพ ปัญหาภาวะหนี้สิน แล้วอยากปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิต และวิถีการผลิตจากเกษตรดั้งเดิมไปสู่การทำวนเกษตร ในปี พ.ศ. 2530 ชาวบ้านได้มีการรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อสร้างโรงเรียนให้กับบุตรหลานคนในชุมชน เนื่องจากในชุมชนยังไม่มีโรงเรียน และโรงเรียนที่อยู่อีกหมู่บ้านหนึ่งก็ห่างไกลจากชุมชนมาก ทำให้บุตรหลานของคนในชุมชนไม่ค่อยได้รับการศึกษาในช่วงแรก ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“ปี 30 ชาวบ้านพากันประเมินว่าเด็กไม่มีที่เรียน พ่อจึงเป็นแกนหลักในการรวมตัวกับกลุ่มคนที่อพยพมาด้วยกัน พุดคุยกันเพื่อสร้างโรงเรียน” (เลี่ยม บุตรจันทา, ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

สำหรับพัฒนาการของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2539 โดยมีนายเลี่ยม บุตรจันทา ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการปลูกพืชไร่มาปลูกพืชสวน ในรูปแบบสวนวนเกษตรเป็นกลุ่มแรก

สาเหตุที่นายเลี่ยม บุตรจันทา เปลี่ยนมาทำสวนวนเกษตร เนื่องจากการเข้ามาศึกษา และสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชนของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาที่เกษตรกร กลุ่มวนเกษตรภายในชุมชนประสบ รวมถึงปัญหาในการผลิต ปัญหาสุขภาพ และปัญหาที่สำคัญ มากที่สุด คือ ปัญหาภาวะหนี้สิน ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม จึงเข้าไปพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ กับเกษตรกรกลุ่มวนเกษตรภายในชุมชนด้วยกัน แล้วชักชวนเพื่อนเกษตรกรกลุ่มวนเกษตรเข้ามา ศึกษาดูงานภายในสวนของตนเองที่บ้านห้วยหิน โดยผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม มีกุศโลบายที่แยบยล คือ ต้องการให้เกษตรกรพบทางออกในปัญหาที่ประสบอยู่ หยุคการแผ้วถางป่าที่อุดมสมบูรณ์ เพื่อทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวและปรับเปลี่ยนมาทำสวนวนเกษตรเพื่อความสอดคล้องกับวิถีชีวิต ของพื้นที่ชุมชนรอบป่า

หลังจากการดูงานเพื่อรับรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์เริ่มมีบุคคลที่เข้าใจ ในอุดมการณ์ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม มากขึ้น และผู้ที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้รูปแบบและวิธีการ ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เป็นคนแรก คือ นายเลี่ยม บุตรจันทา ซึ่งมีความสนใจในการทำเกษตร แบบวนเกษตร และมีความศรัทธาผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เป็นทุนเดิม นายเลี่ยม บุตรจันทา ยังได้รับความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ในฐานะกัลยาณมิตรที่ดี ซึ่งได้ให้โอกาสในการเข้าไป ศึกษาพรรณไม้ ตลอดจนแนวทางการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในป่าตะวันออกอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“ทำไร่ข้าวโพด ไปจนตายก็ไม่พอซื้อกิน มีรายได้ปีละครั้ง แต่กินใช้ทุกวัน จึงตั้งปณิธาน ไว้ว่า จะไม่ซื้ออะไร จะลงมือปลูกผัก ทำวนเกษตร โดยปลูกไม้ที่เป็นอาหารและยา เป็นบ้านอายุชีวิต และเป็นไม้โตเร็ว” (เลี่ยม บุตรจันทา, ประชาชนชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

หลังจากที่นายเลี่ยม บุตรจันทา ได้รับการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้จากผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม แล้ว จึงนำความรู้ที่ได้รับ ไปปรึกษาเพื่อนบ้านที่มีความสนิทสนมกัน ซึ่งในตอนนั้น มีทั้งผู้ที่ยอมรับและไม่ยอมรับ เพราะไม่มีให้เห็นเป็นตัวอย่างภายในชุมชนและยังไม่ได้รับการส่งเสริม ด้านการทำเกษตรกรรมยั่งยืนเหมือนในปัจจุบัน แต่ด้วยความมุ่งมั่น นายเลี่ยม บุตรจันทา และครอบครัว จึงได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตและการดำรงชีวิต คือ การผลิตเพื่อสนองกับปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค และยึดถือหลักการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคน พืช และสัตว์ ไม่เบียดเบียนกัน

ในระหว่างการปรับเปลี่ยนของนายเลียม บุตรจันทา และครอบครัว นั้น จึงเป็นที่จับตามองของเพื่อนบ้านภายในชุมชน เนื่องจากเป็นครอบครัวแรกที่ผู้นำในการก่อตั้งกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 จึงเริ่มมีการก่อตั้งของกลุ่มแกนนำวนเกษตรบ้านนาอีสานขึ้น โดยนายเลียม บุตรจันทา ได้ชักชวนเพื่อนสนิทภายในชุมชนที่เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาและกำลังเผชิญกับปัญหาอย่างเดียวกันให้เข้าเวทีเครือข่ายการเรียนรู้ที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนเกษตรบ้านห้วยหิน และศึกษาดูงานภายนอกชุมชน หลังจากที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ จึงตัดสินใจรวมตัวกันสร้างเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ขึ้นภายในชุมชน และนำความรู้ที่ได้มาทดลองปฏิบัติ

ในช่วงแรกภายในกลุ่มไม่มีกฎระเบียบ กติกา และรูปแบบที่แน่นอนในการพบปะกัน แต่ครั้งจะเป็นการระดมความคิดเพื่อหาทางออกจากปัญหาและเหตุการณ์ที่กำลังประสบอยู่ โดยการนำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีนายเลียม บุตรจันทา เป็นผู้คอยแนะนำและกระตุ้นให้เกิดแนวคิดใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“พอกลับมาจากการดูงานที่บ้านผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม และได้รับแนวคิดที่ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ได้ถ่ายทอดมาและนำกลับมาทำนั้น ปรากฏว่าได้ผลดี พวกเราจึงยอมรับในหลักแนวคิดที่ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ได้ให้ไว้ว่า สังคมวนเกษตรทำให้เรามีกินตลอดชีวิต ในช่วงแรกที่เราเริ่มมาทำวนเกษตร ชาวบ้านนาอีสานมองว่าเป็นเรื่องแปลกเรื่องใหม่ โคน โจมตีว่าปลูกไปก็ไม่พอกิน ปลูกของอย่างนี้ก็ขายไม่ได้ สู้ปลูกพวกข้าวโพด พวกมันสำปะหลัง พวกกล้วยดีกว่า มีโรงงานรับซื้อตลอด ยิ่งปลูกมากก็ยิ่งได้ผลมาก” (เลียม บุตรจันทา, ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

เมื่อนายเลียม บุตรจันทา และเพื่อน ๆ ยอมรับในรูปแบบการผลิตแบบวนเกษตรแล้ว จึงตั้งปณิธานว่าจะช่วยกันถ่ายทอดความรู้ให้เพื่อนเกษตรกรกลุ่มวนเกษตรด้วยกัน ได้พบทางออกของความทุกข์ จึงได้ตั้งแกนนำกลุ่มวนเกษตรขึ้น ในปี พ.ศ. 2540 นอกจากนี้ นายเลียม บุตรจันทา ได้ชักชวนน้องชายอีก 2 คน คือ นายบุญเฮียง บุตรจันทา และนายดาวเรือง บุตรจันทา ให้เข้าร่วมด้วย โดยมีหน้าที่และหลักการทำงาน ดังนี้

1. การประสานงานภายในชุมชนและภายนอกชุมชน
2. การเข้าร่วมกิจกรรมภายในเครือข่ายวนเกษตร
3. การถ่ายทอดความรู้ และวิธีการด้านวนเกษตรให้แก่สมาชิกและผู้สนใจทั้งภายในและภายนอกชุมชน
4. สามารถเสียสละเวลาอุทิศตนทำงานด้านสวัสดิการให้แก่สมาชิกและผู้สนใจ
5. มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนบ้านทุกคน

หลังจากที่นายเลียม บุตรจันทา ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากเดิมมาเข้าสู่ผู้ส่งควมวณเกษตร ก็ได้มุ่งมั่นทำงานเพื่อต่อสู้กับภาวะวิกฤตหนี้สินที่เกิดขึ้น ในการทำกิจกรรมการผลิตก็ได้ใช้กุศโลบาย ในการปลูกพืชผสมหลายอย่างบนพื้นที่ภายในสวน 12 ไร่ โดยจัดแบ่งกลุ่มพืชที่ปลูก ดังนี้

กลุ่มที่หนึ่ง คือ ไม้ยืนต้น เป็นไม้ใช้สอยและเชื้อเพลิง บางชนิดสามารถนำมากินได้ ไม้ชนิดนี้จะให้ร่มเงาและเป็นแหล่งกักบังแดดและลม ให้ร่มเงาและความชุ่มชื้น เช่น ยางนา ประดู่ สารภี สะเดา จีเหล็ก นนทรี จันทนา ไม้สัก กระถิน เป็นต้น

กลุ่มที่สอง คือ ไม้ผล เป็นพืชทั่วไป สามารถนำผลผลิตมากินได้ เช่น ขนุน มะพร้าว มะขาม ละมุด กระท้อน น้อยหน่า มะม่วง เป็นต้น

กลุ่มที่สาม คือ พืชล้มลุก ส่วนใหญ่จะเป็นพืชคลุมดินและผักสวนครัว ให้ผลเร็ว ไม่ต้องดูแลมาก เช่น กระเพรา กระชาย ถั่วฝักยาว มะละกอ กถั่วย จิง ข่า พักทอง มะกรูด มะนาว มะเขือ พริกขี้หนู เป็นต้น

กลุ่มที่สี่ คือ พืชสมุนไพร เช่น โพล ฟ้าทะลายโจร ชุมเห็ด ขมิ้นชัน เสดดพังพอน มะขามแขก บัวบก กระเจี๊ยบแดง เป็นต้น

2. การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย คือ การที่ชุมชนมีการเสาะหาผู้นำหลักของกลุ่ม หรือเครือข่ายที่เป็นที่เคารพนับถือของกลุ่ม และมีอิทธิพลในการโน้มน้าวทิศทางของกลุ่มให้เกิด การร่วมแรงร่วมใจ และสามารถผลักดันการทำงานต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ด้านนโยบาย ด้านข้อมูล ข่าวสาร ซึ่งในกลุ่มวณเกษตรบ้านนาอีสานก็จะมีนายเลียม บุตรจันทา เป็นผู้นำกลุ่ม/ เครือข่าย ของชุมชน โดยนายเลียม บุตรจันทา และครอบครัว ได้เป็นแบบอย่างของการปรับเปลี่ยนรูปแบบ การผลิตและการดำรงชีวิต มีการถ่ายทอดความรู้และวิธีการด้านวณเกษตรให้แก่สมาชิกในชุมชน ได้มีการชักชวนคนในชุมชนให้เข้ามาเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน และชักชวนไปเข้าร่วม อบรมสัมมนาต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“เรามีครอบครัวที่เลียมเป็นตัวอย่าง เราจึงกล้าที่จะเปลี่ยนทำวณเกษตรตามแก พอได้ลอง ทำจึงรู้ว่ามันได้ผลจริง ๆ ทำให้เราไม่เป็นหนี้ มีกินมีใช้ ได้ส่งลูกเรียนจนจบ” (ดาวเรียง บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

“กลุ่มเรามีแกนนำที่เข้มแข็งอย่างพ่อเลียม แกจะเป็นคนคอยถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ จากที่ได้ไปอบรมมาจากข้างนอก” (จันทร์เพ็ญ แสนภา, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

3. การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ คือ การที่ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการที่ได้เข้าร่วมกลุ่มกัน ซึ่งต่างก็จะทราบถึงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของกลุ่ม เช่น ต้องการสร้างโรงเรียน ให้กับบุตรหลานของคนในชุมชน ในการสร้างรวมกลุ่มกันสร้างโรงเรียนก็เพื่อเป็นข้อต่อรองของรัฐ เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายให้คนออกจากป่า การมีโรงเรียนในชุมชนจึงทำให้บุตรหลานได้เรียนหนังสือ

และชุมชนก็ไม่ต้องย้ายออกจากพื้นที่ เพื่อต้องการแก้ไขปัญหาค่าเช่าเกษตรแบบเชิงเดี่ยว แก้ไขปัญหาภาวะหนี้สิน จากการที่ได้เข้ามารวมกลุ่มจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน สามารถหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันได้ ซึ่งชุมชนบ้านนาอีสาน ได้ปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมาเป็นการทำวนเกษตร ทำให้ครอบครัวมีกินมีใช้ เมื่อมีผลผลิตมากก็จะนำไปแปรรูปหรือนำไปขาย เป็นการสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว

สำหรับการรวมกลุ่มเพาะกล้าไม้ นั้น สมาชิกต่างมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน คือ ต้องการคืนพื้นที่ป่าของชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อเพาะกล้าไม้ได้จำนวนมาก ๆ ก็จะนำไปปลูกเสริมในป่า หรือปลูกตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น วัด โรงเรียน สถานที่ราชการ หรือปลูกในวันสำคัญต่าง ๆ อีกทั้งยังสามารถนำไปวางขายเพื่อสร้างรายได้ให้แก่กลุ่มและสมาชิกได้อีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“ช่วงนี้กล้าไม้ป่าเป็นที่ต้องการของตลาดมาก เช่น ยางนา ประดู่ พะยูง กลุ่มเราได้เอาไปวางขายตามที่เค้ามีการจัดงานต่าง ๆ ถือว่าได้ผลตอบรับค่อนข้างดี” (บุญเสียง บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2560)

“ถ้าพ่อค้าแม่ค้าที่เค้าต้องการกล้าไม้มาก ๆ สำหรับไปขายต่อ เค้าก็จะเข้ามารับกล้าไม้ที่หมู่บ้านเอง” (จันทร์เพ็ญ แสนภา, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

4. การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย คือ การที่ชุมชนมีการขยายตัวของเครือข่าย โดยการเสาะหาคนที่มีความคิดหรือประสบปัญหาแบบเดียวกันให้เข้ามาร่วมเครือข่ายที่ตรงกับแนวคิด หรือที่จะช่วยแก้ปัญหาของเขาได้ จากนั้นก็ให้เขาไปขยายความคิดเพื่อเสาะหาสมาชิกร่วมเครือข่ายต่อไป ซึ่งในกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานก็มีหลายคนที่สามารถไปถ่ายทอดแนวความคิดให้แก่ชุมชนอื่น ๆ หรือหน่วยงานองค์กรอื่น ๆ เพื่อสร้างแนวร่วมของเครือข่ายต่อไปในอนาคต

เมื่อนายเลี่ยม บุตรจันทา ได้ค้นพบแนวทางการทำเกษตรยั่งยืนในรูปแบบวนเกษตร ที่ส่งผลให้กับตนเองและครอบครัวประสบกับความสุขแล้ว จึงชักชวนเพื่อนที่สนิทโดยการให้ความเป็นกัลยาณมิตรที่ดี และมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับเพื่อนบ้าน ซึ่งมีกระบวนการทำงาน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ชักชวนกลุ่มเพื่อนสนิทไปดูรูปแบบตัวอย่างการทำสวนแบบวนเกษตร ที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนเกษตรบ้านห้วยหิน ซึ่งภายในสวนนั้นเป็นสวนเปิด อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้าไปศึกษาพันธุ์พืชและดูแลลักษณะการจัดสวนในรูปแบบต่าง ๆ การใช้ภูมิปัญญาในการปลูกพืชให้เหมาะสมและสอดคล้องกับพื้นที่ภายในสวน นอกจากนี้ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ยังอนุญาตให้ชาวบ้านที่มาดูงานภายในสวนนั้นรับประทานผลไม้ที่มีในสวนได้ตามต้องการ หากใครต้องการนำไปปลูกที่บ้านก็จะแจกให้ฟรีเพื่อนำไปปลูกที่บ้าน บางครั้งนายเลี่ยม บุตรจันทา จะชักชวนเพื่อน ๆ เข้าไปที่ศูนย์วนเกษตรให้ตรงกับฤดูกาลไม้ เพื่อให้เกิดความอยากที่จะปลูกพืชเหล่านั้น เมื่อเห็นผลผลิต

ที่ออกมามากในแต่ละปี อีกทั้งถ้าหากฤดูไหนที่ผลไม้ให้ผลผลิตเยอะ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ก็จะทำการแปรรูปผลผลิต จัดวางสาธิตไว้ให้แก่ชาวบ้านที่เข้ามาได้มองเห็นและสามารถนำความรู้ที่ได้รับกลับไปใช้ได้ เช่น กระท้อนดอง กระท้อนตากแห้ง มะไฟแช่อิ่ม กล้วยตาก น้ำตาลอ้อย รวมทั้งพืชสมุนไพรตากแห้ง เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 แจกจ่ายพันธุ์พืชและผลผลิตต่าง ๆ ในสวนให้แก่เพื่อนบ้าน และจัดจำหน่ายให้แก่คนที่สนใจในราคาถูก สอนวิธีปลูกและดูแลจัดแจงให้ฟรี เพื่อให้เขานำไปปลูกและนำไปใช้ในครอบครัว ในบางครั้งมีคนต้องการเพิ่มก็จะมาขอซื้อเพื่อนำไปใช้มากขึ้น นายเลี่ยม บุตรจันทา ก็จะจัดจำหน่ายในราคาถูก เมื่อมีคนต้องการมากขึ้น นางสมบุรณ์ บุตรจันทา (ภรรยา นายเลี่ยม บุตรจันทา) จึงได้นำมาจำหน่ายเป็นรายได้เสริม เช่น พริกชี้หนู มะละกอ กล้วย มะเขือ พักทอง ต้นหอม จนมีชาวบ้านใกล้เคียงเห็นเป็นตัวอย่างจึงนำไปปลูกไว้กินเอง และเมื่อมีมากก็นำมาเดินเรขาย เหมือนนางสมบุรณ์ บุตรจันทา ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“ช่วงแรกไม่กล้านำไปขายเพราะอายมาก ไม่เคยขายของมาก่อน แต่พอมาเห็นเพื่อนบ้านซื้อของในรถกับข้าวในราคาที่แพง จึงตัดสินใจนำมาเดินขายเอง เพื่อไม่ให้พ่อค้าคนกลางเอากำไรจากเราไป และรู้สึกดีใจที่คนอื่นได้กินพืชผักจากสวนของเรา ต่อมาก็แปรรูปแล้วนำไปขาย ทำให้เพิ่มราคาดีขึ้น เช่น ต้นหอมดอง ผักกาดดอง และเริ่มนำผลไม้ที่มีในสวนเอาไปขายบ้าง เช่น ขนุน มะพร้าว มะละกอ แต่ตอนนี้เริ่มมีหลายครอบครัวปลูกไว้กินเองและหลายคนก็นำมาขายเหมือนกัน” (สมบุรณ์ บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

ขั้นตอนที่ 3 กระตุ้นให้กลุ่มเพื่อน ๆ ที่สนใจและเริ่มทำ หากความรู้เพิ่มโดยการชักชวนไปเข้าร่วมอบรมสัมมนาตลอดเวลา โดยนายเลี่ยม บุตรจันทา ให้เหตุผลว่า คนเราต้องเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ซึ่งช่วงแรกนั้นตนจะสนใจข้อมูลข่าวสารตลอดว่ามีการอบรมหรือสัมมนาเกี่ยวกับการทำเกษตรยั่งยืน หรือที่ในปัจจุบันเรียกว่า “ทฤษฎีใหม่” ที่ไหน ก็จะสมัครและชักชวนพรรคพวกเข้าไปอบรม จนปัจจุบันมีจดหมายเชิญไปเข้าร่วมเยอะมาก จึงเริ่มส่งตัวแทนคนอื่นไปแทนบ้าง เพื่อให้คนอื่น ๆ ได้เรียนรู้บ้าง ตอนแรกนั้นพวกเพื่อน ๆ ไม่ค่อยยอมรับกัน แต่ตอนนี้ไปกันเองโดยไม่เกี่ยงกันเลย เพราะว่าได้ความรู้และได้ประโยชน์เยอะ และทุกวันนี้เราก็ได้เครือข่ายเกษตรกรเข้ามาแลกเปลี่ยนศึกษาดูงาน สำหรับในจังหวัดฉะเชิงเทรามีเครือข่าย เช่น บ้านคลองตะเคียนชัย บ้านร่มโพธิ์ทอง บ้านหนองไม้แก่น บ้านคูยายหมี โดยทุกวันที่ 29 ของทุกเดือน จะมีการประชุมเวทีชุมชนปาวนเกษตรภาคตะวันออกโดยรายงานความคืบหน้าของแต่ละชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 พยายามผลักดันให้เพื่อนบ้านนำผลผลิตมาขายที่ตลาดนัดริมทางบ้านห้วยหินทุกวันเสาร์-อาทิตย์ โดยเน้นพืชผักที่ปลอดภัยและมี และอีกทั้งยังส่งเสริมให้นำผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปแล้วไปขายด้วยเพื่อเพิ่มราคาผลผลิต เช่น กล้วยฉาบ กล้วยกวน หอมดอง หน่อไม้ดอง มะม่วงแช่อิ่ม

เป็นต้น ซึ่งการมีตลาดนัดริมทาง ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ได้ให้เหตุผลว่าเป็นอีกทางหนึ่งของเวทีในการเรียนรู้ โดยมีตลาดนัดเป็นเครื่องมือในการสื่อสารแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย และผู้ขายกับผู้ขาย รวมทั้งผู้ซื้อกับผู้ซื้อ ทำให้ทั้งสองฝ่ายได้ทราบความต้องการอะไรแบบไหน เมื่อทราบความต้องการของทั้งสองฝ่ายก็จะสามารถนำไปวางแผนและผลิตได้ และสำหรับผู้ซื้อเองก็จะได้ทราบขั้นตอนต่าง ๆ ในการผลิตและได้เลือกซื้อสินค้าตามความต้องการโดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง

ขั้นตอนที่ 5 สร้างเวทีการเรียนรู้ขึ้นในชุมชน และสอดแทรกแนวคิดทุกครั้งเมื่อมีโอกาส โดยจะมีกลุ่มแกนนำหลักเป็นผู้ให้ความรู้แก่สมาชิกและครอบครัว โดยในทุกวันที่ 30 ของทุกเดือนจะมีการประชุมหมู่บ้าน เมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรมก็จะมีเวทีรอบนอกคอยแลกเปลี่ยนความรู้ ดังนั้นจึงเป็นโอกาสในการสอดแทรกแนวคิดต่าง ๆ ให้เพื่อนได้เห็นถึงคุณโทษและทางออก

ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

จากการดำเนินการทั้ง 5 ขั้นตอน ของนายเลี่ยม บุตรจันทา นั้นได้ใช้รูปแบบและถ่ายทอดทั้ง 2 วิธี คือ วิธีที่ 1 จากปัจเจกสู่ปัจเจก โดยการถ่ายทอดพูดคุยตัวต่อตัวเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและความไว้วางใจ ซึ่งส่วนใหญ่จะได้รับการตอบรับจากกัลยาณมิตรที่ดี และวิธีที่ 2 จากปัจเจกสู่กลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเวทีการแลกเปลี่ยนแบบไม่เป็นทางการ เป็นการนั่งจับเข่าคุยกันเป็นกลุ่มย่อย มีหลายคนที่สนใจก็จะเข้ามาคุยขอความรู้เพิ่มเติมภายหลัง ในปัจจุบันนายเลี่ยม บุตรจันทา ได้ใช้สถานที่บ้านพักของตนเองตั้งขึ้นเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนหลังจากที่เกิดกลุ่มแกนนำวนเกษตรบ้านนาอีสานขึ้น มีเพื่อนบ้านหลายคนให้ความสนใจเข้ามาเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันมากขึ้น และเข้ามาร่วมปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมากขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 มีสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งสมาชิกแต่ละคนจะต้องปฏิบัติตามกติกา ดังนี้

1. สมาชิกภายในกลุ่มจะต้องเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน
2. สมาชิกทุกคนจะต้องเลื่อกอบายมุขทุกประการ
3. สมาชิกทุกคนจะต้องหยุดใช้สารเคมีและยาปราบศัตรูพืชโดยเด็ดขาด
4. เมื่อเกิดปัญหาจะต้องปรึกษาสมาชิกภายในกลุ่ม

ขั้นตอนที่ 6 เข้าร่วมเวทีการเรียนรู้ในกิจกรรมภายในกลุ่มและเครือข่าย

กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานได้ส่งเสริมให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นสวัสดิการของกลุ่ม โดยดำเนินการจัดตั้งกองทุนข้าวกล้อง ธนาคารปลา ธนาคารพันธุ์พืช โดยมีจุดมุ่งหมายดังนี้

กองทุนข้าวกล้อง

เพื่อให้แม่บ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มวนเกษตรเข้ามามีส่วนร่วมในการทำการแปรรูปข้าว เป็นกิจกรรมที่มีรายได้เสริมและใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินงาน ดังนี้

- ขั้นตอนที่ 1 การรับสมัครสมาชิก ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มแม่บ้านในกลุ่มวนเกษตร ซึ่งเป็นรูปแบบไม่เป็นทางการและตามความสมัครใจที่จะเข้ามาเป็นหุ้นส่วนกองทุนข้าว
- ขั้นตอนที่ 2 การปฏิบัติตามเงื่อนไขที่สมาชิกได้ร่วมกันวางไว้ คือ สมาชิกที่เข้าร่วมกองทุนข้าว ทุกคนจะต้องนำข้าวเปลือกของตนเองเข้าร่วมหุ้นส่วนในอัตราที่เท่ากัน และร่วมทำแปรรูปจากข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารด้วยกรรมวิธีการสีข้าวด้วยเครื่องสีข้าวมือหมุน
- ขั้นตอนที่ 3 การจัดจำหน่ายที่ร้านค้าหรือตลาดนัดริมทาง หรือตามงานเทศกาลต่าง ๆ นั้น สมาชิกทุกคนจะต้องช่วยเหลือกันและสับเปลี่ยนกันมาช่วยกันจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของตน
- ขั้นตอนที่ 4 การคืนผลกำไรที่ได้รับให้กับสมาชิกทุกคนนั้น จะคืนเงินปันผลให้เท่ากันตามอัตราส่วนของสมาชิกทั้งหมด

ธนาคารปลา

เป็นกิจกรรมของกลุ่มวนเกษตรอีกอย่างหนึ่งที่สามารถให้สมาชิกภายในกลุ่มทุกคนเข้ามาดูแลและจัดการแหล่งน้ำธรรมชาติด้วยตนเอง ซึ่งมีขั้นตอนและเงื่อนไข ดังนี้

- ขั้นตอนที่ 1 ประชุมกลุ่มสมาชิกเพื่อทราบความคิดเห็นและกำหนดกติการ่วมกัน
- ขั้นตอนที่ 2 จัดตั้งเป็นเขตอภัยทาน ห้ามดักจับสัตว์น้ำทุกชนิดภายในเขตพื้นที่ที่ควบคุม เพื่อเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ แต่หากปลาได้ว่ายออกไปนอกเขตอภัยทานก็สามารถจับได้

ธนาคารพันธุ์พืช

เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 โดยให้สมาชิกทุกคนสามารถเข้าไปเก็บลูกไม้และต้นกล้าภายในป่าชุมชนได้ ซึ่งมีขั้นตอนและกติกา ดังนี้

- ขั้นตอนที่ 1 เตรียมความพร้อมสมาชิกในชุมชน โดยการไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ รวมทั้งปลูกจิตสำนึกให้สมาชิกทุกคนมีความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้
- ขั้นตอนที่ 2 ทำการปักเขตป่าชุมชน โดยให้สมาชิกทุกคนเข้ามาดำเนินกิจกรรมร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ครู โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนบ้านนาฮีสาน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนเกษตร เจ้าหน้าที่โครงการวนศาสตร์ชุมชนภูมิภาคเอเชีย ซึ่งการที่ได้ทำงานร่วมกันหลายฝ่ายนั้น ทำให้เกิดมุมมองและแนวคิดในด้านต่าง ๆ เพื่อให้สามารถสร้างกฎกติกาที่ครอบคลุมและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย

ขั้นตอนที่ 3 กำหนดกติกาในการเข้าไปใช้บริการธนาคารพันธุ์พืชนั้น จะต้องปฏิบัติ ดังนี้

1. ช่วยกันปลูกต้นไม้ประเภทต่าง ๆ ภายในป่าด้วย
2. หากใครเข้าไปเก็บพันธุ์เมล็ดไม้ในป่า สามารถเก็บได้เฉพาะเมล็ดพันธุ์ที่ตกลงบนพื้น

เท่านั้น ห้ามตัดไม้หรือโค่นต้นไม้เป็นอันขาด

ซึ่งจุดประสงค์สำคัญในการจัดตั้งธนาคารพันธุ์พืชก็คือ การเก็บรักษาและอนุรักษ์พันธุ์ไม้ให้มืออยู่ในชุมชน เพื่อให้เกษตรกรสามารถนำทรัพยากรป่าไม้มาใช้ได้ตลอดไป

หลังจากที่เกิดกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานขึ้นในปี พ.ศ. 2540 นั้น ก็ได้มีกิจกรรมในการเรียนรู้ ซึ่งผลักดันให้กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานได้เข้ามามีส่วนร่วม ดังนี้

1. การอบรมเรื่อง หมอยาสมุนไพร ที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนเกษตรบ้านนาอีสาน
2. ศึกษานอกสถานที่เรื่อง การขยายพันธุ์และการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ ที่ศูนย์ปฏิรูปที่ดิน

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. การอบรมเรื่อง เครื่องสีข้าวมือหมุน ที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนเกษตรบ้านห้วยหิน

และในชุมชนบ้านนาอีสาน

4. การอบรมเรื่อง การแปรรูปอาหาร ที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนเกษตรบ้านห้วยหิน
5. การอบรมเรื่อง ฝ้ามัดข้อมจากสีธรรมชาติ ที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนเกษตรบ้านห้วยหิน
6. เสวนาเรื่อง การทำสัจจะออมทรัพย์ ที่วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด
7. ศึกษานอกสถานที่เรื่อง การจัดตั้งป่าชุมชน ที่บ้านเปรี๊ด ในจังหวัดตราด
8. ออกงานจำหน่ายสินค้าเกษตร ที่งานเกษตรแฟร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ
9. เข้าร่วมเครือข่ายภูมิปัญญาไทยที่มูลนิธิหมู่บ้าน

ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อม สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 (ศรีราชา) ได้เล็งเห็นว่า ชุมชนบ้านนาอีสานได้รับการส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง จึงมีแนวความคิดที่จะพัฒนาพื้นที่ภายในชุมชนให้เป็นหมู่บ้านสีเขียว จึงได้เข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานเกี่ยวกับการเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่าในชุมชนบ้านนาอีสานเป็นจำนวน 50,000 บาท เพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและรักษาระบบนิเวศเดิมในพื้นที่ รวมทั้งอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนและสร้างรายได้เสริมให้กับเกษตรกรภายในพื้นที่ ซึ่งในขณะเดียวกันกับที่พืชผลการเกษตรต่าง ๆ ที่เกษตรกรปลูกไว้ก็มีราคาที่ตกต่ำ และเพื่อให้ชุมชนเกิดความตระหนักและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชน โดยใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 (ศรีราชา) ได้สนับสนุนงบประมาณในการเพาะกล้าไม้ให้กับกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน จำนวน 50,000 บาท เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์

ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน เป็นการสร้างรายได้เสริมให้กับเกษตรกร โดยสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ และให้ใช้ชื่อกลุ่มว่ากลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน” (ยุทธศาสตร์ ทิมงาม, ผู้จัดการฝ่ายสนาม โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อม, สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2560)

“การจัดตั้งกลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน ได้มีการรับสมัครสมาชิกที่สนใจเข้าร่วมกลุ่ม บางคนเค้าก็ไม่มีเงินทุน บางคนก็ไม่มีที่ทางสำหรับ เพาะกล้าไม้” (บุญเฮียง บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2560)

กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) จึงมีเงินทุนสำรองสำหรับให้สมาชิกยืมไปสำหรับหาวัสดุต่าง ๆ ในการเพาะกล้าไม้ของตนเอง เมื่อขายกล้าไม้ได้จึงนำเงินมาคืนให้กับกลุ่ม ทำให้มีคนในชุมชนเข้ามาร่วมเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทางกลุ่มมีการรวมตัวกันไปหาเมล็ดพันธุ์ แล้วนำมาแบ่งปันกันไปปลูก อีกทั้งยังมีกิจกรรมในการเรียนรู้ซึ่งผลักดันให้กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) ได้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น การไปอบรมหรืองานนอกสถานที่ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“กติกาของกลุ่มคือ ให้สมาชิกนำเงินที่ยืมจากกลุ่มไปซื้อถุงดำ ซื้อดิน ซื้อแกลบ สำหรับเพาะกล้าไม้ พอขายกล้าไม้ได้ก็นำเงินมาคืน” (บุญเฮียง บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2560)

“พอจะเป็นตัวหลักในการไปกระจายแนวความคิดเรื่องการทำ วนเกษตร การปลูกป่าครอบครัว และเป็นกระบอกเสียงให้กับกลุ่มเพาะกล้าไม้ ถ้าหากใครอยากได้กล้าไม้หรืออยากมาดูงานก็ให้มาที่บ้านนาอีสาน” (เลี่ยม บุตรจันทา, ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

“คนในกลุ่มเพาะกล้าไม้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากกันและกัน มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ให้สมาชิก มีการสนับสนุนเรื่องเงินทุน และช่วยกันหาตลาดสำหรับรองรับกล้าไม้” (ศักดิ์ชัย ชาติดี, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

“กลุ่มเพาะกล้าไม้ของเรามีแกนนำที่ดีในการถ่ายทอดความรู้ และเป็นกระบอกเสียงในการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนอื่น ๆ ได้รู้ว่ากลุ่มของเราทำกิจกรรมอะไร มีกล้าไม้ชนิดใดบ้าง เหมือนเป็นการหาตลาดให้กลุ่มของเราอีกทางหนึ่งด้วย” (จันทร์เพ็ญ แสนภา, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

ภาพที่ 16 กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน

ข้อสังเกตของผู้วิจัย: การรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า สมาชิกกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน มีเพียงไม่กี่ครอบครัวเท่านั้นเมื่อเทียบกับจำนวนครัวเรือนทั้งหมดที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน ถึงแม้ว่าจะมีการส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นสวัสดิการของกลุ่มก็ตาม

ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 ที่ชุมชนบ้านนาอีสาน ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 4 ประจำปี 2545 ประเภทชุมชน (รางวัลชมเชย) ชุมชนบ้านนาอีสานจึงกลายเป็นแบบอย่างชุมชนกึ่งวิถุคจากการตั้งสมองค์ความรู้และสรุปบทเรียนด้วยตนเอง ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากผู้ทำลายสู่การขยายเครือข่ายความร่วมมือในการฟื้นฟูทรัพยากรแบบองค์รวม คำนึงวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนให้กลับมาพึ่งตนเองได้ และสามารถสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และในปี พ.ศ. 2549 ชุมชนบ้านนาอีสานได้จัดตั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีนายเลี่ยม บุตรจันทา ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้ที่สนใจทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

ตอนที่ 3 การจัดระบบบริหารเครือข่าย (Network organizing) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัด ฉะเชิงเทรา

ปัจจุบันชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่รอบป่าชุมชนรอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก ได้พึ่งพาฐานทรัพยากรท้องถิ่นเป็นสำคัญต่อการพัฒนาวิถีชีวิต จากความเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ไม่เหมาะสม ความต้องการที่ดินเพื่อไปปลูกพืชเศรษฐกิจ และการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำที่ชุมชนใช้ประโยชน์ สร้างแรงกดดันต่อฐานทรัพยากรป่าไม้ น้ำ และที่ดิน ในปี พ.ศ. 2539 ได้เกิดองค์กรชุมชนที่มีแนวคิดจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อพึ่งตนเอง และอนุรักษ์คุ้มครองทรัพยากรท้องถิ่นในมิติการพัฒนาและมิติการอนุรักษ์ ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้สามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ การดำเนินงานขององค์กรชุมชนรอบป่าตะวันออกใช้แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบ “ป่าชุมชน” ซึ่งเป็นพื้นที่ป่านอกเขตป่าอนุรักษ์ จนในปี พ.ศ. 2550 เกิดการรวมตัวขององค์กรชุมชนจัดการป่าชุมชนรอบพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด เชื่อมโยงประสานการทำงาน และแลกเปลี่ยนถ่ายทอดแนวคิดการทำงานร่วมกัน จัดตั้งเป็น “เครือข่ายป่าชุมชนรอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก” มีตัวแทนจากองค์กรชุมชนจากพื้นที่เข้ามาเป็น “คณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนรอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก”

ในการศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่าย (Network organizing) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้วิจัยได้สอบถามจากเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ประชาชนชาวบ้าน และสมาชิกกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) พบว่ากลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานเป็นกลุ่มที่มีความชัดเจนเรื่องการจัดระบบบริหารเครือข่าย โดยจุดมุ่งหมายปลายทางของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานคือ การต่อสู้เพื่อหาทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจนประสบความสำเร็จ และได้กลับคืนสู่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในอดีต “มีกินมีใช้ตลอดชีวิต” มีชีวิตแบบพอเพียงและสามารถพึ่งตนเองได้ โดยที่ไม่เป็นภาระต่อสังคมภายนอก เนื่องจากมีคนสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งเป็นการป้องกันความวุ่นวายและความขัดแย้งระหว่างสมาชิก ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อม สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 (ศรีราชา) ได้เข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานเกี่ยวกับการเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่าในชุมชนบ้านนาอีสาน กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานจึงเป็นกลุ่มหลักในการจัดทำโครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อมขึ้นภายใต้ชื่อ “กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน” มีการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและ

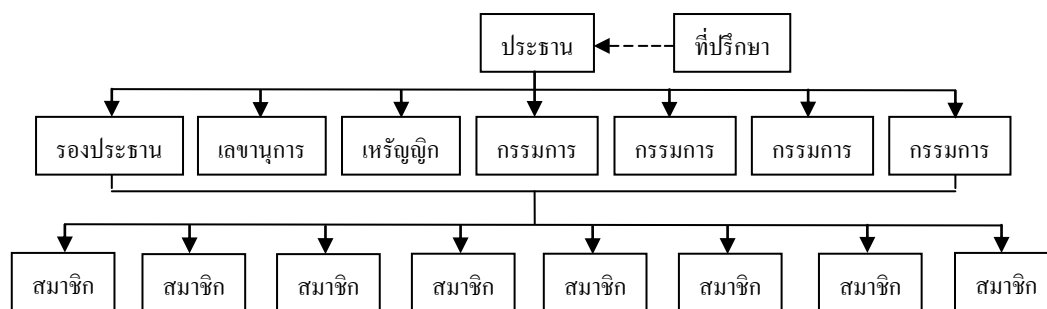

ระบบนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนจากการเพาะชำกล้าไม้จำหน่าย เพื่อให้ชุมชนตระหนักและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชน โดยใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้เสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น นำไปสู่วิถีชีวิตชุมชนพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งการจัดระบบบริหารเครือข่ายของกลุ่มเพาะชำกล้าไม้บ้านนาอีสานในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มีองค์ประกอบ ดังนี้

1. มีการจัดตั้งกลุ่มเครือข่าย กล่าวคือ กลุ่มเพาะชำกล้าไม้บ้านนาอีสาน มีการจัดตั้งกลุ่มประกอบด้วย ประธาน 1 คน รองประธาน 1 คน เลขานุการ 1 คน เกร็ดญิก 1 คน กรรมการ 4 คน สมาชิก (ปัจจุบัน) 8 คน และที่ปรึกษา 1 คน มีการจัดเก็บข้อมูลสมาชิก เพื่อให้ทราบว่าปัจจุบันนั้นมีการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของจำนวนสมาชิกเท่าใด โดยเริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายในปี พ.ศ. 2559 นับตั้งแต่ที่สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 (ศรีราชา) ได้เข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมเพาะชำกล้าไม้ จึงทำให้กลุ่มเพาะชำกล้าไม้บ้านนาอีสานได้เริ่มจัดทำผังสมาชิกกลุ่ม เป็นการจัดตั้งกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ มีเพียงการจัดทำข้อมูลชื่อ-นามสกุล ที่อยู่ และตำแหน่งในกลุ่มเท่านั้น ซึ่งกลุ่มเพาะชำกล้าไม้บ้านนาอีสาน มีนายบุญเสียง บุตรจันทา เป็นประธานกลุ่ม และนายเลี่ยม บุตรจันทา ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นที่ปรึกษาประจำกลุ่ม โดยกลุ่มเพาะชำกล้าไม้บ้านนาอีสานจะมีการประสานงานกับเครือข่ายป่าชุมชนรอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก และชุมชนอื่น ๆ ที่มีความสนใจและวัตถุประสงค์ของการทำงานแบบเดียวกัน ตลอดทั้งมีการประสานงานซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“พอเป็นที่ปรึกษาให้กลุ่มเพาะชำกล้าไม้ คอยให้คำปรึกษาและถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกในกลุ่ม” (เลี่ยม บุตรจันทา, ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

“สมาชิกในกลุ่มมีการเพิ่มขึ้นบ้าง ลดลงบ้าง บางคนเค้ามีการขยายพื้นที่สำหรับทำแปลงเพาะชำกล้าไม้” (ดาวเรือง บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

ภาพที่ 17 ผังกลุ่มเพาะชำกล้าไม้บ้านนาอีสาน

2. มีการจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย กล่าวคือ กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านอีสาน มีการมอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบให้แก่สมาชิกตามศักยภาพและความสนใจของตัวสมาชิก เพื่อให้สมาชิกแต่ละคนรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง อีกทั้งยังเป็นการป้องกันความขัดแย้งของสมาชิกในเครือข่ายด้วย สำหรับบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในแต่ละตำแหน่งนั้น มีการกำหนดไว้คร่าว ๆ เพื่อให้สมาชิกแต่ละคนรู้ว่าตนได้รับผิดชอบในส่วนของกลุ่ม การมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบเป็นไปในลักษณะที่เอื้อให้สมาชิกเข้าร่วมได้แม้มีเวลาจำกัด โดยปกติแล้วสมาชิกมักมีงานประจำที่ต้องรับผิดชอบอยู่แล้ว และในการกำหนดบทบาทตัวผู้นำของกลุ่มนั้น ผู้นำต้องมีภาวะที่เข้มแข็ง สามารถระดมความร่วมมือร่วมใจจากสมาชิกในกลุ่ม รวมทั้งต้องเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ มีความเข้าใจในปัญหาและความต้องการของกลุ่ม ที่สำคัญต้องเป็นผู้ที่สมาชิกในกลุ่มยอมรับนับถือ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“ที่แรกก็มาทำรวมกัน ก็มีปัญหามาตามมา บางคนมาทำช้า บางคนมาทำเร็ว เกิดการเกี่ยงงานกัน ทางกลุ่มเลยแก้ปัญหาโดยการแจกจ่ายงานให้นำไปทำที่บ้านตนเอง แล้วนำมาส่งมอบตามกำหนด” (ดาวเรียง บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

“ใครทำมากก็ได้เงินมาก ใครทำน้อยก็ได้เงินน้อย” (จันทร์เพ็ญ แสนภา, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

“กลุ่มเพาะกล้าไม้ที่ทำกันเป็นหลัก ๆ ที่ค่อนข้างทำเยอะหน่อยก็จะมีพี่จันทร์เพ็ญ พี่บุญเฮียง และพี่ดาวเรียง” (ศักดิ์ชัย ชาติดี, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

3. มีการจัดระบบติดต่อสื่อสาร กล่าวคือ ในการทำงานเป็นเครือข่ายหรือเป็นกลุ่มนั้น สมาชิกในกลุ่มหรือเครือข่ายอาจมีความเข้าใจในภารกิจของกลุ่มไม่ครบถ้วน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้กระบวนการสื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การสื่อสารจึงเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมสมาชิกในกลุ่มเข้าหากัน อีกทั้งยังเป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเป็นผลต่อการขยายตัวของเครือข่ายด้วย ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“เราจะมาคุยกันแบบไม่เป็นทางการ เป็นการนั่งจับเข่าคุยกันมากกว่า เมื่อเกิดปัญหาหรือติดขัดตรงไหนก็มาคุยกัน มาเล่าสู่กันฟัง” (เลี่ยม บุตรจันทา, ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

“เวลามีคนโทรมาซื้อกล้าไม้จำนวนมาก ถ้าของเราไม่มีหรือมีไม่พอ ก็จะรีบบอกสมาชิกในกลุ่มที่มีกล้าไม้แบบที่เค้าต้องการ เพื่อเป็นการกระจายรายได้ให้กับสมาชิกคนอื่น ๆ ด้วย” (บุญเฮียง บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2560)

4. มีการจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน กล่าวคือ กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน มีการสร้างองค์ความรู้เฉพาะของกลุ่ม และมีการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติจะช่วยให้เกิดองค์ความรู้ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ มีการนำผลผลิตที่ได้จากการเพาะปลูก เช่น อ้อย ฟาง พืชสมุนไพร มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ มีการฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้ด้านต่าง ๆ มีการจัดกิจกรรมร่วมกัน และ การหาตลาดเพื่อรองรับผลผลิต อีกทั้งยังช่วยเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ให้แก่สมาชิก ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“การผลิต การแปรรูปสินค้า และการตลาดถือว่ามีความสำคัญมาก สมาชิกในกลุ่มต้องมีความเข้มแข็ง มีปัญหาต้องมาคุยกัน กลุ่มของเราจึงจะสามารถก้าวต่อไปได้” (ศักดิ์ชัย ชาติดี, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

“มีเพื่อนบ้านหลายคนเริ่มสนใจในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ ก็จะขอเข้ามาเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน” (สมบุญ บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) อาศัยการช่วยเหลือกันแบบเป็นที่เป็นที่ เป็นนอ้ง เมื่อมีปัญหาอะไรก็จะเข้ามาพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กัน ไม่มีเรื่องค่าตอบแทนมาเกี่ยวข้อง สำหรับการดำเนินการต่าง ๆ จะนำโดยกลุ่มแกนนำสำคัญเป็นหลัก มีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรอื่น ๆ ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในลักษณะของการรับรู้และปฏิบัติตาม ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน มีการพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็ง จัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่เยาวชนให้มีการสืบสานเกิดความยั่งยืน เช่น การปลูกพืชสมุนไพร การเพาะชำกล้าไม้ การแปรรูปพืชผลทางการเกษตร” (ศักดิ์ชัย ชาติดี, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

โดยในการศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่ายของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานจะเน้นการทำงานในลักษณะที่ไม่เป็นทางการในการเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ ที่เป็นเครือข่ายป่าชุมชนรอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจะอาศัยตัวแทนที่เป็นกลุ่มแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนความคิด นโยบาย หรือกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม เพื่อลงไปประชาสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านในชุมชนรับทราบและปฏิบัติตาม ซึ่งกิจกรรมสำคัญของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน คือ การทำความเข้าใจถึงข้อตกลงต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน โดยชาวบ้านจะเป็นกลุ่มหลักและคอยผลักดันเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ มีการกำหนดกติกา ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ข้อคิดเห็นต่าง ๆ ร่วมกัน และให้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ชุมชนยังต้องช่วยกันเฝ้าระวัง ตรวจสอบรอบ ๆ บริเวณ

ป่า โดยเฉพาะปัญหาสำคัญคือ ไฟป่าที่เกิดจากคนเข้าไปบุกรุกป่า หรือการลักลอบตัดต้นไม้ในป่า ก็ให้โทรศัพท์แจ้งไปยังผู้ใหญ่บ้านหรือกรรมการหมู่บ้านให้เข้ามาตรวจสอบเพื่อดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป ซึ่งเป้าหมายที่สำคัญก็เพื่อรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ให้กลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ ให้คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

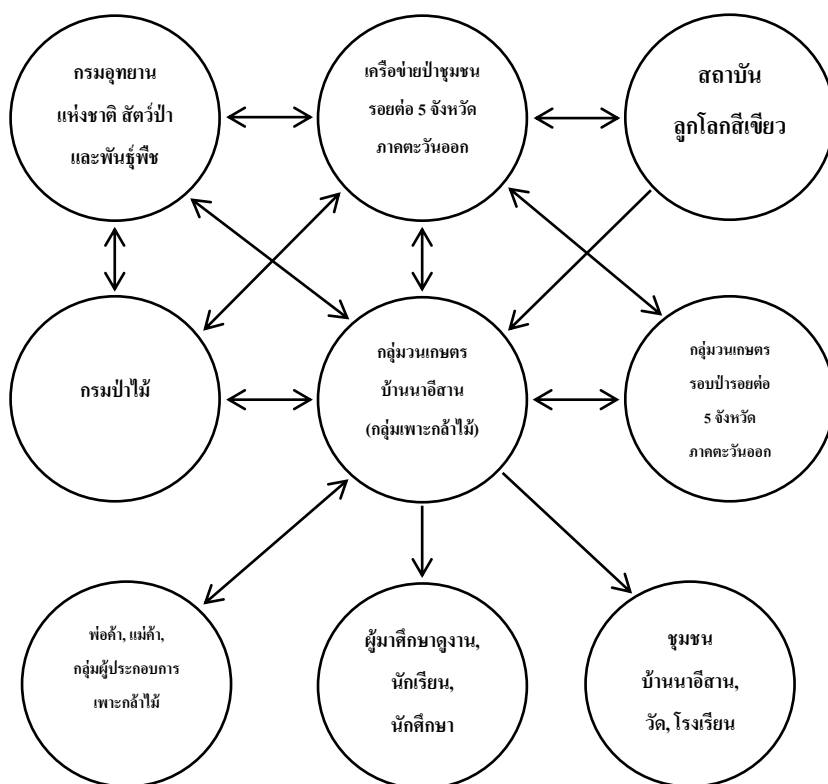
“ในปัจจุบัน จากการลาดตระเวนของเจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันรักษาป่า ที่ ฉช.8 (นาฮีसान) ปรากฏว่า ไม่พบการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้านในชุมชนบ้านนาฮีसान อาจเป็นเพราะมีช้างป่าออกมาหากินนอกแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ชาวบ้านจึงเกรงกลัวว่าจะได้รับอันตรายจากช้างป่า” (ยงยุทธ มารยาท, หัวหน้าหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ ฉช.8 (นาฮีसान), สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2560)

“ในทุก ๆ ปี ของวันที่ 12 สิงหาคม พี่น้องทั้งชุมชนจะมีการทำบุญให้ป่า โดยหอบยกการลื้อเนื้อหา 4 แม่ เพื่อให้เห็นความผูกพัน รู้คุณค่าของแม่ ซึ่งแม่ที่ว่าล้วนแต่มีความสำคัญในการอนุรักษ์ผืนป่าทั้งนั้น แม่แรกคือแม่ธรณี ทำอย่างไรไม่ให้แม่ร้อน เราก็ต้องมาปลูกต้นไม้คลุมดิน ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล จนเกิดเป็นแม่ที่สองคือแม่น้ำ ไหลลงสู่ไร่นาทำให้พืชผลสมบูรณ์ จนเกิดเป็นแม่ที่สามคือแม่โพสพ ทำให้ข้าวงามสมบูรณ์ และปลอดภัยจากสารพิษ แล้วคนที่กินอาหารสมบูรณ์ ก็จะเป็นที่สี่คือ แม่ผู้ให้กำเนิด ได้อยู่ดีกินดี มีลูกที่สมบูรณ์ วิถีชาวบ้านที่ร้อยรัดดวงใจด้วยงานบุญ งานประเพณี วัฒนธรรม ที่ทั้งสร้างความสามัคคีและให้คุณค่าทางจิตใจ” (เลี่ยม บุตรจันทา, ประชาญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

“ชุมชนบ้านนาฮีसान ยังคงมีความเชื่อเรื่องการบวชป่า ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญที่เกี่ยวข้องกับป่าโดยตรง โดยชาวบ้านเชื่อกันว่า ต้นไม้ต้นใดที่ทำพิธีบวชแล้ว กล่าวคือ มีการนำเอาผ้าจีวรมาผูกและทำพิธีให้ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ คนในชุมชนจะต้องช่วยกันปกป้องดูแลรักษา” (จันทร์เพ็ญ แสนภา, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

“กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาฮีसान ได้มีการประชุมวางแผนการดำเนินงาน แบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบ หาดลาด แจกจ่ายงานให้แก่สมาชิกนำไปทำที่บ้านแล้วนำมาส่งมอบตามกำหนดเวลา” (บุญเฮียง บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2560)

“กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาฮีसानได้มีการขยายตลาด สร้างเป็นกลุ่มหรือเครือข่าย มีการประสานงานและเป็นแนวร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับหน่วยงานกรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช หน่วยงานราชการอื่นๆ ทุกครั้งที่มีโอกาสหรือได้รับการติดต่อประสานงาน” (ดาวเรียง บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560)

ภาพที่ 18 การเชื่อมโยงของเครือข่ายกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน)

สำหรับการเชื่อมโยงของเครือข่ายกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) พบว่า กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนรอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีการเชื่อมประสานการทำงานร่วมกับกลุ่มวนเกษตรอื่น ๆ ในพื้นที่รอบป่า รอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นแบบอย่างในการศึกษาดูงานของนักเรียน นักศึกษา รวมทั้งองค์กรภาครัฐและเอกชน มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ชุมชน วัด โรงเรียน อีกทั้ง กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานได้รับการสนับสนุนจากกรมป่าไม้ และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งชุมชนบ้านนาอีสานถือว่าเป็นแบบอย่างชุมชนที่วิฤตจากการสั่งสมองค์ความรู้และสรุปบทเรียนด้วยตนเอง ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากผู้ทำลายสู่การขยายเครือข่ายความร่วมมือในการฟื้นฟูทรัพยากรแบบองค์รวม ทำให้ชุมชนบ้านนาอีสานได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 4 ประจำปี 2545 ประเภทชุมชน จากสถาบันลูกโลกสีเขียว และทำให้สามารถสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้

ปัจจุบันกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) เป็นเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม กล่าวคือ มีการใช้ประเด็นกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นปัจจัยหลักในการรวมตัวเป็นกลุ่มหรือเครือข่าย โดยมุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้น ๆ อย่างจริงจัง และมีการพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับชุมชนอื่น ๆ ซึ่งกิจกรรมและความสัมพันธ์กลุ่มหรือเครือข่ายจึงเกิดขึ้นในลักษณะของการมีส่วนร่วมและพึ่งพาอาศัยกัน สำหรับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมจากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชนั้น เป็นเพียงการสนับสนุนกระบวนการหรือกิจกรรมที่กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานหรือชุมชนบ้านนาอีสานได้ริเริ่มลงมือทำมาแล้ว ซึ่งเป็นการเติมเต็มกำลังใจให้กับกลุ่มหรือชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน และเพื่อเป็นการขยายผลให้กลุ่มหรือชุมชนได้เป็นเครือข่ายหลักในกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อีกทั้งยังมุ่งเน้นให้กลุ่มหรือชุมชนเกิดการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชนอีกด้วย

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการก่อรูปเครือข่าย (Network forming) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา และเพื่อศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่าย (Network organizing) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา และนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา และใช้การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant interview) ในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มภาคีรัฐ จำนวน 3 คน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 16 บ้านนาอีสาน และกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) จำนวน 6 คน ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน และสมาชิกกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน ซึ่งผลการวิจัยจะนำเสนอตามลำดับ ประกอบไปด้วย สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

ตอนที่ 1 การก่อรูปเครือข่าย (Network forming) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

จากการศึกษาการก่อรูปเครือข่าย (Network forming) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน เป็นการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นกลุ่มที่มีรูปแบบไม่เป็นทางการ มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน ซึ่งจุดมุ่งหมายของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานคือ การต่อสู้เพื่อหาทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจนประสบความสำเร็จ และได้กลับคืนสู่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในอดีต “มีกินมีใช้ตลอดชีวิต” มีชีวิตแบบพอเพียงและสามารถพึ่งตนเองได้ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน สามารถนำไปสู่พลังและความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป โดยใช้เวทีการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน และมีการแลกเปลี่ยนความรู้จากเครือข่ายวนเกษตรชุมชนรอบป่าตะวันออก (รอยต่อ 5 จังหวัด) ทำให้เกิดพลังในการต่อสู้และผลักดันในเรื่องอำนาจในการต่อรอง เพื่อเป็นทางรอดของเกษตรกรกรกลุ่มวนเกษตร ซึ่งการก่อรูปเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน เกิดจากการที่ชาวบ้านในชุมชนเกิดความตระหนักและตื่นตัวใน

ปัญหาใดปัญหาหนึ่ง แล้วลงมือริเริ่มในการรวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่มเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ให้ลุล่วงหรือบรรเทาไป ซึ่งมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว
2. การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย
3. การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์
4. การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย

โดยชุมชนบ้านนาอีสานเกิดการรับรู้และเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ชาวบ้านได้มีการรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อสร้างโรงเรียนให้กับบุตรหลาน และมีการรวมกลุ่มกันสร้างเวทีแลกเปลี่ยนความรู้กันในชุมชน และนำความรู้ที่ได้ไปทดลองทำดู โดยมีการพบปะกันเพื่อระดมความคิดเห็นในการหาทางออกจากปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ และนำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ชุมชนมีการเสาะหาผู้นำหลักของกลุ่มหรือเครือข่ายที่เป็นที่เคารพนับถือของกลุ่ม และมีอิทธิพลในการโน้มน้าวทิศทางของกลุ่มให้เกิดการร่วมแรงร่วมใจ และสามารถผลักดันการทำงานต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งชุมชนบ้านนาอีสานได้ปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมาเป็นการทำวนเกษตร ทำให้ครอบครัวมีกินมีใช้ เมื่อมีผลผลิตมากก็จะนำไปแปรรูปหรือนำไปขาย เป็นการสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว ชุมชนมีการขยายตัวของเครือข่าย โดยการเสาะหาคนที่มีความคิดหรือประสบปัญหาแบบเดียวกันให้เข้ามาร่วมเครือข่ายที่ตรงกับแนวคิดหรือที่จะช่วยแก้ปัญหาของเขาได้ ซึ่งในกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานก็มีหลายคนที่สามารถไปถ่ายทอดแนวความคิดให้แก่ชุมชนอื่น ๆ หรือหน่วยงานองค์กรอื่น ๆ เพื่อสร้างแนวร่วมของเครือข่ายต่อไปในอนาคต

ตอนที่ 2 การจัดระบบบริหารเครือข่าย (Network organizing) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

จากการศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่าย (network organizing) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานเป็นกลุ่มที่มีความชัดเจนเรื่องการจัดระบบบริหารเครือข่าย โดยจุดมุ่งหมายปลายทางของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานคือ การต่อสู้เพื่อหาทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจนประสบความสำเร็จ และได้กลับคืนสู่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในอดีต “มีกินมีใช้ตลอดชีวิต” มีวิถีแบบพอเพียงและสามารถพึ่งตนเองได้ โดยที่ไม่เป็นภาระต่อสังคมภายนอก เนื่องจากมีคนสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งเป็นการป้องกันความวุ่นวายและความขัดแย้งระหว่างสมาชิก ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อม สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 (ศรีราชา) ได้เข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานเกี่ยวกับการเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่าในชุมชนบ้านนาอีสาน กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานจึง

เป็นกลุ่มหลักในการจัดทำโครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาลิ่งแวดล้อมขึ้นภายใต้ชื่อ “กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน” มีการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนจากการเพาะชำกล้าไม้จำหน่าย เพื่อให้ชุมชนตระหนักและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชน โดยใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้เสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น นำไปสู่วิถีชีวิตชุมชนพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งการจัดระบบบริหารเครือข่ายของกลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสานในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มีองค์ประกอบ ดังนี้

1. มีการจัดฝักรวมเครือข่าย
2. มีการจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย
3. มีการจัดระบบติดต่อสื่อสาร
4. มีการจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน

กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน มีการจัดฝักรวมเครือข่าย ประกอบด้วย ประธาน 1 คน รองประธาน 1 คน เลขานุการ 1 คน เกร็ดญิก 1 คน กรรมการ 4 คน สมาชิก (ปัจจุบัน) 8 คน และที่ปรึกษา 1 คน มีการจัดเก็บข้อมูลสมาชิก เพื่อให้ทราบว่าปัจจุบันนั้นมีการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของจำนวนสมาชิกเท่าใด โดยเริ่มมีการจัดฝักรวมเครือข่ายในปี พ.ศ. 2559 เป็นการจัดฝักรวมแบบไม่เป็นทางการ มีการจัดทำข้อมูลชื่อ-นามสกุล ที่อยู่ และตำแหน่งในกลุ่ม มีนายบุญเฮียง บุตรจันทา เป็นประธานกลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน และนายเลี่ยม บุตรจันทา ราษฎ์ชาวบ้าน เป็นที่ปรึกษาประจำกลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน มีการมอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบให้แก่สมาชิกตามศักยภาพและความสนใจของตัวสมาชิก เพื่อให้สมาชิกแต่ละคนรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน มีการจัดการสนทนาขึ้น เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมระหว่างสมาชิกของกลุ่มหรือเครือข่าย อีกทั้งยังเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน มีการสร้างองค์ความรู้เฉพาะของกลุ่ม และมีการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติจะช่วยให้เกิดองค์ความรู้ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ มีการนำผลิตผลที่ได้จากการเพาะปลูก เช่น อ้อย ฟาง ฟืชสมุนไพร มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ มีการฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้ด้านต่าง ๆ มีการจัดกิจกรรมร่วมกัน และการหาตลาดเพื่อรองรับผลผลิต

โดยจุดมุ่งหมายปลายทางของชุมชนบ้านนาอีสานคือ การต่อสู้เพื่อหาทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น จนประสบความสำเร็จและได้กลับคืนสู่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในอดีต “มีกินมีใช้ตลอดชีวิต” มีชีวิตแบบพอเพียงและสามารถพึ่งตนเองได้ โดยที่ไม่เป็นภาระต่อสังคมภายนอก คนในชุมชนอาศัยการช่วยเหลือกันแบบเป็นพี่เป็นน้อง เมื่อมีปัญหาอะไรก็จะเข้ามาพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กัน ไม่มีเรื่องค่าตอบแทนมาเกี่ยวข้อง สำหรับการดำเนินการต่าง ๆ จะนำโดยกลุ่มแกนนำสำคัญเป็นหลัก มีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงาน

ภาครัฐและองค์กรอื่น ๆ ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในลักษณะของการรับรู้และปฏิบัติตาม โดยในการศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่ายของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานจะเน้นการทำงานในลักษณะที่ไม่เป็นทางการในการเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งจะอาศัยตัวแทนที่เป็นกลุ่มแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนความคิด นโยบาย หรือกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม เพื่อลงไปประชาสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านในชุมชนรับทราบและปฏิบัติตาม ซึ่งกิจกรรมสำคัญของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน คือ การทำความเข้าใจถึงข้อตกลงต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน โดยชาวบ้านจะเป็นกลุ่มหลักและคอยผลักดันเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ มีการกำหนดกติการ่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อคิดเห็นต่าง ๆ ร่วมกัน และให้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ชุมชนยังต้องช่วยกันเฝ้าระวัง ตรวจสอบรอบ ๆ บริเวณป่า โดยเฉพาะปัญหาสำคัญคือ ไฟป่าที่เกิดจากคนเข้าไปบุกรุกป่า หรือการลักลอบตัดต้นไม้ในป่า ก็ให้โทรศัพท์แจ้งไปยังผู้ใหญ่บ้านหรือกรรมการหมู่บ้านให้เข้ามาตรวจสอบเพื่อดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป ซึ่งเป้าหมายที่สำคัญก็เพื่อรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ให้คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการศึกษาพบว่า

1. การก่อรูปเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า การก่อรูปเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน เป็นเครือข่ายที่ชุมชนเป็นแกนนำจัดตั้งเอง โดยเกิดจากการริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชนเอง มีรูปแบบไม่เป็นทางการ มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน ประกอบด้วย 1) การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว 2) การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย 3) การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ และ 4) การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย ซึ่งมีลำดับขัดแย้งกับทฤษฎีการจัดการเครือข่ายของเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, หน้า 60) ที่กล่าวไว้ว่า ในการจัดการเครือข่ายจะประกอบไปด้วย การก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่าย โดยระบุว่า การก่อรูปเครือข่าย มีองค์ประกอบคือ 1) การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว 2) การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ 3) การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย และ 4) การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย

สำหรับสาเหตุที่กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานมีลำดับของการแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่ายก่อนที่จะมีการสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์นั้น เนื่องจาก ในช่วงแรกชุมชนบ้านนาอีสานยังไม่มีแกนนำหรือกลุ่มตัวอย่างที่ลงมือปฏิบัติให้เห็นเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังไม่เข้าใจในรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ซึ่งในขณะนั้น นายเลี่ยม บุตรจันทา เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านต่างก็ให้ความเคารพนับถือ ประกอบกับการเป็นผู้นำทางความคิด กล้าตัดสินใจที่จะลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยครอบครัวของนายเลี่ยม บุตรจันทา ได้เป็นแบบอย่างของการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตและการดำรงชีวิต มีการถ่ายทอดความรู้และวิธีการเกี่ยวกับวนเกษตรให้กับชาวบ้านในชุมชน และนำประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้แก่สมาชิกอยู่เสมอ เมื่อกลุ่มหรือเครือข่ายมีการแสวงหาแกนนำที่ดีก็จะเป็นผลทำให้สมาชิกในกลุ่มเกิดการร่วมแรงร่วมใจกัน สามารถผลักดันการทำงานต่าง ๆ ของชุมชนให้ประสบผลสำเร็จและบรรลุตามเป้าหมายได้

จากผลการศึกษาก่อรูปเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน พบว่า มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของศรีชัย เจริญศิริ (2556) ที่ได้ศึกษาองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนกับการมีส่วนร่วมกรณีศึกษาเปรียบเทียบองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหนองโน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาที่มาและการรวมตัวเป็นองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหนองโน จังหวัดมหาสารคาม โดยผลการศึกษาที่มาและการรวมตัวเป็นองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหนองโน พบว่า สาเหตุหลักของการรวมตัวของชาวบ้านทั้งสองพื้นที่ คือ การมีแกนนำในการริเริ่มจัดตั้ง การได้รับผลกระทบจากนโยบายหรือโครงการพัฒนาที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนและได้สร้างความเสียหายให้กับพื้นที่ป่า ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนในเรื่องวิถีชีวิตและอาชีพ จุดมุ่งหมายของชาวบ้านที่ต้องการคัดค้านโครงการพัฒนาดังกล่าวและบทบาทครั้งสำคัญที่ทำให้การรวมตัวขององค์กรมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรม เพราะชาวบ้านหันมาให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และเห็นคุณค่าของป่าสาธารณะมากขึ้น และองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหินลาด จะมีความชัดเจนในเรื่องของตัวผู้นำองค์กรมากกว่ากลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหนองโน

ซึ่งกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน มีการใช้เวทีการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรมและมีการแลกเปลี่ยนความรู้จากเครือข่ายวนเกษตรชุมชนรอบป่าตะวันออก (รอยต่อ 5 จังหวัด) ทำให้เกิดพลังในการต่อสู้และผลักดันในเรื่องอำนาจในการต่อรอง เพื่อเป็นทางรอดของเกษตรกรกลุ่มวนเกษตร

2. การจัดระบบบริหารเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า กลุ่มวนเกษตรบ้านนา

อีสานเป็นกลุ่มที่มีความชัดเจนเรื่องการจัดระบบบริหารเครือข่าย มีองค์ประกอบสำคัญประกอบด้วย

- 1) การจัดฝึกลุ่มเครือข่าย 2) การจับบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย 3) การจัดระบบติดต่อสื่อสาร 4) การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งขัดแย้งกับทฤษฎีการจัดการเครือข่ายของเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543 หน้า 60) ที่กล่าวไว้ว่า ในการจัดการเครือข่ายจะประกอบไปด้วย การก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่าย โดยระบุว่า การจัดระบบบริหารเครือข่าย มีองค์ประกอบ คือ 1) การจัดฝึกลุ่มเครือข่าย 2) การจับบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย 3) การจัดระบบติดต่อสื่อสาร 4) การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน 5) การจัดระบบสารสนเทศ

สำหรับสาเหตุที่กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานยังไม่มีการจัดระบบสารสนเทศนั้น เนื่องจากกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานเป็นกลุ่มขนาดเล็ก มีจำนวนสมาชิกเพียง 17 คน การทำงานเป็นลักษณะของครอบครัวหรือญาติพี่น้อง เน้นกระบวนการทำงานแบบคล่องตัว มีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้น กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานจึงยังไม่เน้นการจัดระบบสารสนเทศสำหรับจัดทำระบบฐานข้อมูลต่าง ๆ เช่น การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมาย รูปแบบ วิธีการ ความสำเร็จ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรค รวมทั้งประสบการณ์ภาคปฏิบัติ ที่ใช้เป็นฐานข้อมูลหลักในการทำงาน อีกทั้งสมาชิกในกลุ่ม

จากผลการศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน พบว่า มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของจันทรรักษ์ เหล่าพินนา (2546) ที่ได้ศึกษาขบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาองค์กรชุมชนของอำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาขบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน และวิธีการจัดการเครือข่ายขององค์กรชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ในการเชื่อมโยงเครือข่ายขององค์กรชุมชนที่ดีนั้นจะต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จากกันและกันอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ซึ่งอาจจะใช้วิธีการประชุมสมาชิกเพื่อให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และร่วมกันแก้ปัญหาอย่างทันทั่วทั้งที่เป็นรูปธรรม ในการดำเนินงานของเครือข่ายขององค์กรชุมชนนั้น จะต้องมีการบริหารที่ดี กล่าวคือ การดำเนินงานจะต้องมีการจัดทำแผน และนำแผนไปใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีการเชื่อมประสานให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความคล่องตัว และสอดคล้องกับงานวิจัยของ มิ่งมิตร บุญเขตการ (2550) ที่ได้ศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง หมู่บ้านใหม่คุณธรรม อำเภอแม่จางศิริ จังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาพบว่า ในส่วนของกระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้า โดยใช้กรรมวิธีจากภูมิปัญญา การทำงานของเครือข่ายก็จะคอยสนับสนุนและช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะเรื่องบุคคล วัสดุอุปกรณ์ การตลาด การแก้ปัญหาต่าง ๆ และการขยายผลของเครือข่ายนั้น

ได้มีการพัฒนาองค์ความรู้ การประสานงาน การจัดสวัสดิการ ส่งเสริมอาชีพ การผลิต การตลาด และการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน แต่ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของสร้อยญา จุฑานิล (2556) ที่ได้ศึกษา การบริหารเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานปฏิบัติการภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการบริหารงานในรูปแบบเครือข่าย ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการบริหารงานในรูปแบบเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานปฏิบัติการ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 1) ด้านยุทธศาสตร์ 2) ด้านการออกแบบเครือข่าย 3) ด้านการเชื่อมโยงเครือข่าย 4) ด้านการสร้างความสำเร็จ และ 5) ด้านการปฏิรูปทรัพยากรมนุษย์

สำหรับจุดมุ่งหมายปลายทางของชุมชนบ้านนาอีสานคือ การต่อสู้เพื่อหาทางออกให้กับ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น จนประสบความสำเร็จและได้กลับคืนสู่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในอดีต “มีกินมีใช้ตลอดชีวิต” มีชีวิตแบบพอเพียงและสามารถพึ่งตนเองได้ โดยที่ไม่เป็นภาระต่อสังคม ภายนอก คนในชุมชนอาศัยการช่วยเหลือกันแบบเป็นพี่เป็นน้อง เมื่อมีปัญหาอะไรก็จะเข้ามาพูดคุย เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กัน ไม่มีเรื่องคำตอบแทนมาเกี่ยวข้อง สำหรับการ ดำเนินการต่าง ๆ จะนำโดยกลุ่มแกนนำสำคัญเป็นหลัก มีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงาน ภาครัฐและองค์กรอื่น ๆ ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในลักษณะของการรับรู้และ ปฏิบัติตาม โดยในการศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่ายของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานจะเน้น การทำงานในลักษณะที่ไม่เป็นทางการในการเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งจะอาศัยตัวแทนที่เป็นกลุ่มแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนความคิด นโยบาย หรือกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม เพื่อลงไป ประชาสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านในชุมชนรับทราบและปฏิบัติตาม ซึ่งกิจกรรมสำคัญของกลุ่มวน เกษตรบ้านนาอีสาน คือ การทำความเข้าใจถึงข้อตกลงต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า ร่วมกัน โดยชาวบ้านจะเป็นกลุ่มหลักและคอยผลักดันเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และ ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ มีการกำหนดกติการ่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อคิดเห็นต่าง ๆ ร่วมกัน และให้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ชุมชน ยังต้องช่วยกันเฝ้าระวัง ตรวจสอบรอบ ๆ บริเวณป่า โดยเฉพาะปัญหาสำคัญคือ ไฟป่าที่เกิดจากคน เข้าไปบุกรุกป่า หรือการลักลอบตัดต้นไม้ในป่า ก็ให้โทรศัพท์แจ้งไปยังผู้ใหญ่บ้านหรือกรรมการ หมู่บ้านให้เข้ามาตรวจสอบเพื่อดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป ซึ่งเป้าหมายที่สำคัญก็เพื่อรักษาและ ฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ ให้คนใน ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้วิจัยขอเสนอแนะแนวทางดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การดำเนินการตามนโยบายหรือโครงการพัฒนาใด ๆ ก็ตาม ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชน ควรคำนึงถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่จะเข้าไปดำเนินการ โดยเฉพาะนโยบายหรือโครงการพัฒนาที่จะเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งรูปแบบของนโยบายหรือโครงการพัฒนาควรเกิดจากการมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็นของคนในชุมชนด้วย เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง

2. หน่วยงานภาครัฐควรร่วมกับภาคประชาชนในการจัดการพื้นที่แหล่งทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนร่วมกัน โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นต่อชุมชน โดยหน่วยงานภาครัฐมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนช่วยเหลือ ทั้งด้านองค์ความรู้ เทคโนโลยี และร่วมป้องกันโดยผ่านการใช้กฎหมายข้อบังคับต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็นของคนในชุมชน เพื่อจัดทำกิจกรรมหรือโครงการที่เกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนและเป็นการพัฒนาศักยภาพด้านอื่น ๆ

2. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการทำงานของชุมชนร่วมกับชุมชนอื่น ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง ให้สามารถประสานความร่วมมือและเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3. ชุมชนควรมีการสร้างแนวทางและรูปแบบการทำงานที่ชัดเจน รวมถึงต้องกำหนดโครงสร้าง บทบาทหน้าที่ของฝ่ายต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดทำแผนกิจกรรมและการสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

การศึกษาวิจัยเรื่อง เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในครั้งต่อไป ควรจะมีการศึกษาเปรียบเทียบกับชุมชนอื่น ๆ เพื่อนำไปสู่การสร้างแนวทางต้นแบบการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในอนาคต

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. (2552). *การป่าไม้ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- กองส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย. (2547). *รายงานการวิจัยสถานการณ์เครือข่ายเด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการและผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพฯ: สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- กำธน สินธวานนท์. (2542). การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ. ใน *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 21* (หน้า 257-292). กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.
- กิตติชัย รัตนะ. (2547). *การพัฒนางานวิจัยเชิงกลยุทธ์เพื่อการบริหารจัดการลุ่มน้ำสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาอนุรักษวิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). *การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ: บริษัท ชัคเชส มีเดีย จำกัด.
- เกษม จันทร์แก้ว. (2544). *วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จันทนันท์ เหล่าพินนา. (2546). *ขบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาองค์กรชุมชนของอำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น*. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาสังคม, คณะพัฒนาสังคม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- จันทร์เพ็ญ แสนภา. (2560, 2 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- ดาวเรียง บุตรจันทา. (2560, 2 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์. (2553). *ทฤษฎีองค์การสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: ดี.เค.ปริ้นติ้งเวิลด์.
- ธนา ประมุขกุล. (2544). เครือข่าย. *วารสารการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม*, 24(3), 19.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2547). *การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน และกรณีตัวอย่าง*. เชียงใหม่: สิริลักษณ์การพิมพ์.
- นฤมล นิราทร. (2543). *การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- นิวัติ เรืองพานิช. (2547). *หลักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า*. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- บุญเฮียง บุตรจันทา. (2560, 3 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- ประพันธ์ วรรณบวร. (2543). *การมีส่วนร่วมของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลในการดำเนินงานองค์การบริหารส่วนตำบล: กรณีศึกษาจังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทนต์ อปอูน และสหทัย วิเศษ. (2546). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พระมหาสุทนต์ อากาศโร. (2547). *เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ*. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- มิ่งมิตร บุญเขตการ. (2550). *กระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงหมู่บ้านใหม่คุณธรรม อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น*. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาศาสตร์, คณะพัฒนาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ยงยุทธ มารยาท. (2560, 3 มีนาคม). หัวหน้าหน่วยป้องกันรักษาป่า ที่ ฉช.8 (นาฮีซาน). สัมภาษณ์.
- ยุทธศาสตร์ ทิมงาม. (2560, 28 กุมภาพันธ์). ผู้จัดการฝ่ายสนามโครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อม. สัมภาษณ์.
- ระวี ถาวร, นิตยา เมี่ยมมิตร และรังสรรค์ เหตุอ้อต. (2551). *ป่าชุมชน: กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก.
- รางวัลลูกโลกสีเขียว. (2560). *ผลงานรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 4 ประจำปี 2545*. เข้าถึงได้จาก <http://pttinternet.pttplc.com/greenglobe/2545/community-01.htm>
- รุ่งโรจน์ เพชรบุรณิน. (2546). *เครือข่ายภาคประชาชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน: กรณีศึกษาเครือข่ายประชาชนด้านคอร์รัปชัน*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาชนบทศึกษาและการพัฒนา, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เลี่ยม บุตรจันทา. (2560, 2 มีนาคม). ประชาชนชาวบ้าน. สัมภาษณ์.

- วิชัย แสงศรี. (2552). การศึกษาวิเคราะห์และพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษา
ในเขตพื้นที่ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต,
สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีระศักดิ์ เครือเทพ. (2550). เครือข่าย: นวัตกรรมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ศรัณย์ เจริญศิริ. (2556). องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนกับการมีส่วนร่วม กรณีศึกษาเปรียบเทียบ
องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหนองโน
จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐ
ประศาสนศาสตร์, คณะรัฐประศาสนศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ศักดิ์ชัย ชาติาคี. (2560, 2 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- สมชาย ผสมทรัพย์. (2551). การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตำบล
พลวงทอง อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี. ปัญหาพิเศษรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต,
สาขาวิชาการบริหารงานท้องถิ่น, วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สมบูรณ์ บุตรจันทา. (2560, 2 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- สมพันธ์ เตชะอธิก, ปรีชา อุตระภูท และชื่น ศรีสวัสดิ์. (2537). ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำชาวบ้าน
คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาในชนบท. กรุงเทพฯ:
เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สรัญญา จุฑานิล. (2556). การบริหารเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานปฏิบัติการ
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชา
รัฐประศาสนศาสตร์, คณะรัฐประศาสนศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 1-12. (2547). รายงานการศึกษาโครงการศึกษารูปแบบ
การเสริมสร้างเครือข่ายพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาสังคมและ
สวัสดิการ.
- สำนักแผนงานและสารสนเทศ กรมป่าไม้. (2558). ข้อมูลสถิติกรมป่าไม้ปี 2558. กรุงเทพฯ:
กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- สิริพัฒน์ ลาภจิตร. (2550). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจมีส่วนร่วมของประชาชนในการสนับสนุน
การบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี.
วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์,
บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- เสรี พงศ์พิศ. (2548). *เครือข่ายยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง*. กรุงเทพฯ:
โครงการมหาวิทยาลัยชีวิต สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจ
ชุมชน.
- องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดาน. (2560). *ข้อมูลประชากร*. เข้าถึงได้จาก
<http://tkd.go.th/http://tkd.go.th/public/communityinfo/data/index/menu/177>
- อรุณ โสภภาพร. (2560, 3 มีนาคม). ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 16 บ้านนาอีสาน. สัมภาษณ์.
- เอกพงษ์ ไทรพุทธทอง. (2549). *การพัฒนาเครือข่ายการทำงานสายปฏิบัติการระหว่างองค์กรของ
สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติกับสำนักงานป้องกัน
และปราบปรามการฟอกเงิน*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเทคโนโลยี
การบริหาร, บัณฑิตวิทยาลัย, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ภาคผนวก

แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มภาครัฐ
การวิจัยเรื่อง เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้:
กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน
อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

การวิจัยเรื่อง เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา นี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่าย การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้จะเป็นการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก มีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแสดงทัศนคติได้หลากหลายมุมมอง โดยคำถามจะแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ส่วนที่ 2 บริบทของชุมชน

ส่วนที่ 3 การก่อรูปเครือข่ายของชุมชน

ส่วนที่ 4 การจัดระบบบริหารเครือข่ายของชุมชน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. ท่านมีประสบการณ์การทำงานในพื้นที่มานานเท่าใด
2. ท่านมีหน้าที่รับผิดชอบด้านใด
3. หน้าที่รับผิดชอบของท่านมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านนาอีสานอย่างไรบ้าง

ส่วนที่ 2 บริบทของชุมชน

1. ชุมชนนี้มีอายุประมาณกี่ปี มีประวัติความเป็นมาอย่างไร ใครเป็นผู้ก่อตั้ง เพราะอะไร จึงมาก่อตั้งชุมชนที่นี่

2. ชาวบ้านอพยพมาจากที่ไหน มีการก่อตั้งเป็นหมู่บ้านได้อย่างไร

3. ชาวบ้านมีการดูแลปกครองกันอย่างไร มีใครเป็นหัวหน้าหรือผู้นำ ทำหน้าที่อย่างไร

บ้าง

4. ในอดีตสภาพป่าของชุมชนเป็นอย่างไร และปัจจุบันมีสภาพเป็นอย่างไร

5. ทรัพยากรป่าไม้มีประโยชน์ต่อชาวบ้านและชุมชนอย่างไร ชุมชนมีการใช้ประโยชน์

ในลักษณะใด

ส่วนที่ 3 การก่อรูปเครือข่ายของชุมชน

1. ชาวบ้านเริ่มมีการคิดในเรื่องของการรวมกลุ่มกันตั้งแต่เมื่อไหร่ และใครเป็นคนเริ่มคิดเนื่องจากสาเหตุอะไร

1.1 ชาวบ้านริเริ่มรวมตัวเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตั้งแต่เมื่อใด

1.2 ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันอย่างไรในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้

2. อะไร/ เงื่อนไขใดที่ทำให้ชาวบ้านมีการรวมตัวหรือรวมกลุ่มกัน

2.1 ในการรวมกลุ่มกันมีใครเกี่ยวข้องบ้าง แต่ละกลุ่ม/ ฝ่ายมีบทบาทอย่างไร

2.2 มีหน่วยงานหรือองค์กรใดเข้ามากระตุ้นให้มีการริเริ่มรวมกลุ่มหรือไม่ หากมี คือ

องค์กรใด และเป็นไปในลักษณะใด

3. ชาวบ้านมีการคัดเลือกผู้นำโดยคำนึงถึงเป้าหมายการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้หรือไม่ และมีการคัดเลือกอย่างไร

ส่วนที่ 4 การจัดระบบบริหารเครือข่ายของชุมชน

1. มีเงื่อนไข/ สาเหตุอะไรบ้างที่สนับสนุนให้คนในชุมชนหันมาร่วมมือกับกลุ่มเครือข่าย

2. มีการสร้างระบบเครือข่ายในการรวมพลังกันหรือไม่ หากมี ระบบเครือข่ายนี้มีการจัดตั้งอย่างไร มีระบบการประสานงานและการติดต่อสื่อสารอย่างไร สามารถทำงาน/ ปฏิบัติงานได้ อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่

3. กลุ่มเครือข่ายมีกิจกรรมอะไรบ้างที่ให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

4. คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ/ รับรู้ข้อมูลข่าวสารในการดำเนินงานของกลุ่มเครือข่ายหรือไม่ และมีการเปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนร่วมแสดงความคิดเห็นหรือไม่ อย่างไร

5. ท่านคิดว่าปัจจุบันผลการดำเนินงานของกลุ่มเครือข่ายบรรลุวัตถุประสงค์การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้หรือไม่ อย่างไร

6. กลุ่มเครือข่ายมีปัญหา/ อุปสรรคอะไรในการดำเนินการบ้าง และมีการแก้ไขปัญหาอย่างไร

7. ชาวบ้านมีกฎเกณฑ์ในการดำรงชีวิตอยู่กับป่าหรือไม่อย่างไร

8. ชาวบ้านมีพิธีกรรม/ ความเชื่อหรือไม่ มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้หรือไม่ และมีการปฏิบัติตามอย่างไร

9. ท่านคิดว่าอะไรเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนบ้านนาอีสานสามารถรวมตัวเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้

แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน
การวิจัยเรื่อง เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้:
กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน
อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

การวิจัยเรื่อง เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา นี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่าย การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้จะเป็นการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก มีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแสดงทัศนคติได้หลากหลายมุมมอง โดยคำถามจะแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ส่วนที่ 2 บริบทของชุมชน

ส่วนที่ 3 การก่อรูปเครือข่ายของชุมชน

ส่วนที่ 4 การจัดระบบบริหารเครือข่ายของชุมชน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. ท่านอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านนาอีสานมานานเท่าใด
2. ท่านประกอบอาชีพอะไร และมีตำแหน่งอะไรในเครือข่าย
3. ท่านมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านนาอีสานอย่างไรบ้าง

ส่วนที่ 2 บริบทของชุมชน

1. ชุมชนนี้มีอายุประมาณกี่ปี มีประวัติความเป็นมาอย่างไร ใครเป็นผู้ก่อตั้ง เพราะอะไร จึงมาก่อตั้งชุมชนที่นี่

2. ชาวบ้านอพยพมาจากที่ไหน มีการก่อตั้งเป็นหมู่บ้านได้อย่างไร

3. ชาวบ้านมีการดูแลปกครองกันอย่างไร มีใครเป็นหัวหน้าหรือผู้นำ ทำหน้าที่อย่างไร

บ้าง

4. ในอดีตสภาพป่าของชุมชนเป็นอย่างไร และปัจจุบันมีสภาพเป็นอย่างไร

5. ทรัพยากรป่าไม้มีประโยชน์ต่อชาวบ้านและชุมชนอย่างไร ชุมชนมีการใช้ประโยชน์

ในลักษณะใด

ส่วนที่ 3 การก่อรูปเครือข่ายของชุมชน

1. ชาวบ้านเริ่มมีการคิดในเรื่องของการรวมกลุ่มกันตั้งแต่เมื่อไหร่ และใครเป็นคนเริ่มคิดเนื่องจากสาเหตุอะไร

1.1 ชาวบ้านริเริ่มรวมตัวเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตั้งแต่เมื่อใด

1.2 ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันอย่างไรในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้

2. สาเหตุใดที่ทำให้ชาวบ้านมีการรวมตัวหรือรวมกลุ่มกัน

2.1 ในการรวมกลุ่มกันมีใครเกี่ยวข้องบ้าง แต่ละกลุ่ม/ ฝ่ายมีบทบาทอย่างไร

2.2 มีหน่วยงานหรือองค์กรใดเข้ามากระตุ้นให้มีการริเริ่มรวมกลุ่มหรือไม่ หากมี คือ

องค์กรใด และเป็นไปในลักษณะใด

3. ชาวบ้านมีการคัดเลือกผู้นำโดยคำนึงถึงเป้าหมายการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้หรือไม่ และมีการคัดเลือกอย่างไร

ส่วนที่ 4 การจัดระบบบริหารเครือข่ายของชุมชน

1. มีเงื่อนไข/ สาเหตุอะไรบ้างที่สนับสนุนให้คนในชุมชนหันมาร่วมมือกับกลุ่มเครือข่าย

2. มีการสร้างระบบเครือข่ายในการรวมพลังกันหรือไม่ หากมี ระบบเครือข่ายนี้มีการจัดตั้งอย่างไร มีระบบการประสานงานและการติดต่อสื่อสารอย่างไร สามารถทำงาน/ ปฏิบัติงานได้ อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่

3. กลุ่มเครือข่ายมีกิจกรรมอะไรบ้างที่ให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

4. คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ/ รับรู้ข้อมูลข่าวสารในการดำเนินงานของกลุ่มเครือข่ายหรือไม่ และมีการเปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนร่วมแสดงความคิดเห็นหรือไม่ อย่างไร

5. ท่านคิดว่าปัจจุบันผลการดำเนินงานของกลุ่มเครือข่ายบรรลุวัตถุประสงค์การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้หรือไม่ อย่างไร

6. กลุ่มเครือข่ายมีปัญหา/ อุปสรรคอะไรในการดำเนินการบ้าง และมีการแก้ไขปัญหาอย่างไร

7. ชาวบ้านมีกฎเกณฑ์ในการดำรงชีวิตอยู่กับป่าหรือไม่อย่างไร

8. ชาวบ้านมีพิธีกรรม/ ความเชื่อหรือไม่ มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้หรือไม่ และมีการปฏิบัติตามอย่างไร

9. ท่านคิดว่าอะไรเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนบ้านนาอีสานสามารถรวมตัวเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้